

Betrokkenheid, welbevinden en sociaal-emotionele vaardigheden in de praktijk

Een onderzoek naar de invloed van SOVA-lessen, aansluitend op Rots en Water, op het toepassen van de geleerde sociaal-emotionele vaardigheden in de praktijk.

Naam: Annemieke Tempelaars

Studentennummer: 3135217

Lesplaats: Rotterdam

Datum: 11-06-2019

Mail: 372119@student.fontys.nl

Studiebegeleider: Astrid Lindenburch

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Hoofdstuk 1: Aanleiding en doelstelling	5
1.1 <i>Aanleiding .....</i>	5
1.2 <i>Doelstelling.....</i>	5
1.3 <i>Relevantie.....</i>	5
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader en onderzoeksvraag.....	7
2.1 <i>Ontwikkelingspsychologie van het kind.....</i>	7
2.2 <i>Sociaal-emotioneel leren (SEL) .....</i>	8
2.2.1 <i>Sociaal-emotionele competenties en ZIEN!.....</i>	8
2.2.2 <i>Afstemming .....</i>	9
2.3 <i>Drama en taal .....</i>	10
2.4 <i>Verschillen jongens en meisjes.....</i>	11
2.5 <i>Kort samengevat.....</i>	12
2.6 <i>Onderzoeks- en deelvragen.....</i>	12
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie	14
3.1 <i>Onderzoeksstrategie- en paradigma.....</i>	14
3.2 <i>Onderzoeksmethoden en dataverzameling .....</i>	14
3.3 <i>Validiteit en betrouwbaarheid.....</i>	15
3.3.1 <i>Respondenten .....</i>	15
3.3.2 <i>Onderzoeksmethoden .....</i>	16
3.3.3 <i>Tijdspad, logboek en interventies .....</i>	16
3.4 <i>Ethiek.....</i>	16
Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten.....	18
4.1 <i>Deelvraag 1.....</i>	18
4.2 <i>Deelvraag 2.....</i>	20
4.3 <i>Deelvraag 3.....</i>	21
4.4 <i>Deelvraag 4.....</i>	22
Hoofdstuk 5: Conclusie en discussie.....	24
5.1 <i>Conclusie deel- en onderzoeksvraag .....</i>	24
5.1.1 <i>Deelvraag 1 .....</i>	24
5.1.2 <i>Deelvraag 2.....</i>	25
5.1.3 <i>Deelvraag 3.....</i>	25
5.1.4 <i>Deelvraag 4.....</i>	26
5.1.5 <i>Conclusie onderzoeksvraag.....</i>	26
5.2 <i>Discussie .....</i>	27
5.2.1 <i>Bijdrage aan de kennisontwikkeling en praktijkontwikkeling.....</i>	27
5.2.2 <i>Kritische reflectie op de methodologie.....</i>	27
5.3 <i>Aanbevelingen voor de onderzoeksschool.....</i>	28
5.4 <i>Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....</i>	28

5.5	<i>Evaluatie en reflectie</i>	29
Literatuurlijst		30
Bijlagen		33
Bijlage 0: Logboek		33
Bijlage 1: Tijdspad onderzoek		39
Bijlage 2a: Individuele doelenlijst Rots en Water		40
Bijlage 2b: Analyse Individuele doelenlijst Rots en Water groep		41
Bijlage 3: Combinatie regulatieve cyclus en PDCA-cyclus		42
Bijlage 4: Overzicht scores leerling-vragenlijst Op-School		43
Bijlage 5: Leerling-vragenlijst ZIEN!		45
Bijlage 6: Overzicht scores observatie-vragenlijst ZIEN! in grafiek.		46
Bijlage 7: Leerkracht observatie-vragenlijst ZIEN!		48
Bijlage 8: Interviewvragen respondenten A, B en C (leerlingen)		49
Bijlage 9: Interviewvragen respondenten A, B en C (leerkrachten)		50
Bijlage 10: Overzicht afname interviews		51
Bijlage 11: Observatielijst (leeg)		52
Bijlage 12: Observatielijst (ingevuld)		53
Bijlage 13: Codering interview respondent-leerkracht		56
Bijlage 14: Codering interview respondent-leerling		58
Bijlage 15: Interventies A t/m F		64

Samenvatting

Als change agent wil ik graag, in dit onderzoek, het onderwijs omtrent de sociaal-emotionele ontwikkeling verbeteren. Het doel van dit onderzoek is om een passende wijze te vinden die de betrokkenheid en het welbevinden van de leerlingen van de groepen 5 vergroot en hen sociaal-emotioneel vaardiger maakt, zodat zij aansluitend op de Rots en Water-lessen hun gedachten en gevoelens door middel van sociaal-emotionele vaardigheden en (non-) verbale communicatie kunnen toepassen in de praktijk. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Op welke wijze heeft het inzetten van sociaal-emotioneel en communicatief gerichte interventies A t/m F, aansluitend op de Rots en Water lessen, invloed gehad op de procesvariabelen en het toepassen van de sociale-emotionele vaardigheden van de leerlingen van de groepen 5?

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden wordt er door middel van het bestuderen van literatuur onderzocht welke aspecten invloed kunnen hebben op de betrokkenheid, het welbevinden (Laevers, Jackers, Menu, & Moons, 2014; Broer, Haverhals, & De Bruin MSc, 2012) en het sociaal-emotioneel leren (Van Overveld, 2016; 2017), zodat deze meegenomen kunnen worden in het ontwerp van de interventies. Gedurende acht weken worden de ontworpen interventies in drie groepen 5 ingezet.

Er is gekozen voor een kwalitatief actieonderzoek, waar door middel van de regulatieve cyclus van Van Strien en de PDCA-cirkel (De Lange, Schuman, & Montessori, 2010; Kiewiet-Kester, 2014) planmatig wordt gehandeld.

Uit het onderzoek is gebleken dat het aanbieden van actieve werkvormen, rekening houdend met de Kegel van afstemming (Van Meersbergen, Beets-Kessens, Jeninga, & De Vroedt, 2014), de ecologie van de leerling (Van Meersbergen & Jeninga, 2012), het modelleren (Piaget en Bandura, in Bolhuis, 2009) en de sekseverschillen, een positieve invloed hebben gehad op procesvariabelen en de sociaal-emotionele vaardigheden. Dit heeft ertoe geleid dat er een positiever en veiliger groeps-, leer en leefklimaat is gaan hersen in de groepen 5.

Hoofdstuk 1: Aanleiding en doelstelling

1.1 Aanleiding

Het onderzoek vindt plaats op een reguliere basisschool en telt op dit moment 1060 leerlingen verdeeld over 42 groepen, waaronder vijf groepen vijf. Hij is gevestigd in Barendrecht, in de wijk Carnisselande.

De onderzoeksschool heeft er vier jaar geleden voor gekozen om preventief de psychofysieke sociale competentietraining Rots en Water in te zetten, omdat er in de groepen 5 frequenter conflictvormingen ontstonden. Leerkrachten en de Interne Begeleider (IB) signaleerde dat leerlingen moeite hadden met het beheersen en reguleren van hun emoties. Conflicten werden geregeld met fysiek of verbaal geweld opgelost, waardoor een duidelijke verbale communicatie uitbleef. Middels dit programma kunnen leerlingen leren hun emoties te reguleren en hun lichaam te beheersen.

Daarnaast staat het welbevinden en respect hebben voor elkaar hoog in het vaandel, wat aansluit bij de visie van de onderzoeksschool 'De kracht van samen'.

Er wordt een lessenreeks van tien lessen, één keer per week, door de gecertificeerde IB-er en onderwijs-assistente aangeboden in het speellokaal. In het kader van het opbouwen van een veilige relatie tussen leerkracht en leerlingen, ervaringen met leerlingen kunnen delen en het eventueel kunnen herhalen van activiteiten in de klas, neemt de leerkracht deel aan de lessen.

De leerlingen die het afgelopen jaar de lessen hebben gevolgd bestempelen, in de laatste Rots en Water les, dat ze het leerzaam en leuk vonden. Vooral het bezig zijn met hun hele lijf en niet de hele tijd hoeven te luisteren werd frequent genoemd.

Uit een evaluatiegesprek met de leerkrachten blijkt dat leerlingen het geleerde niet genoeg toepassen in de praktijk, waardoor het leerrendement laag is en het aantal conflicten binnen de groep niet genoeg afneemt. Dit maakt dat de Rots en Water een op zichzelf staand geheel blijft en het op school niet preventief genoeg werkt. De vraag hoe de school Rots en Water preventiever kan inzetten, zodat het meer invloed heeft op het gedrag, kwam voort uit dit evaluatiegesprek. Australische leerkrachten gaven in evaluaties (Brenton, Cenuich, & Raymond, 2009) aan dat het inplannen van extra lesmomenten een effectieve bijdrage kunnen leveren aan het programma, want uit onderzoek (Raymond, 2008; De Graaf, De Haas, & Wijsen, 2014) is weldegelijk gebleken dat het preventieve programma effectief is.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om met twee collega's aan de groepen 5 interventies aan te bieden die aansluiten bij de Rots en Water-lessen, waarin we hen sociaal-emotionele en (non-)verbale communicatievaardigheden gaan aanleren om invloed uit te oefenen op de betrokkenheid, het welbevinden en de sociaal-emotionele vaardigheden van leerlingen toenemen, zodat ze deze frequenter en succesvol zullen toepassen.

Dit met als beweegreden dat de koppeling naar de praktijk en de (non-)verbale ondersteuning tijdens de Rots en Water-lessen te weinig aan bod komt.

Teneinde van dit onderzoek hoop ik een passende wijze te vinden die een positieve invloed heeft op de betrokkenheid en het welbevinden, de leerlingen van groep 5 sociaal-emotioneel vaardiger maakt en deze frequenter toepassen in de praktijk. Hierin kunnen leerlingen hun gedachten en gevoelens uiten doormiddel van (non-) verbale communicatie, de conflictvorming binnen de groep is afgenomen en er een veilig groeps-, leer en leefklimaat heerst.

1.3 Relevantie

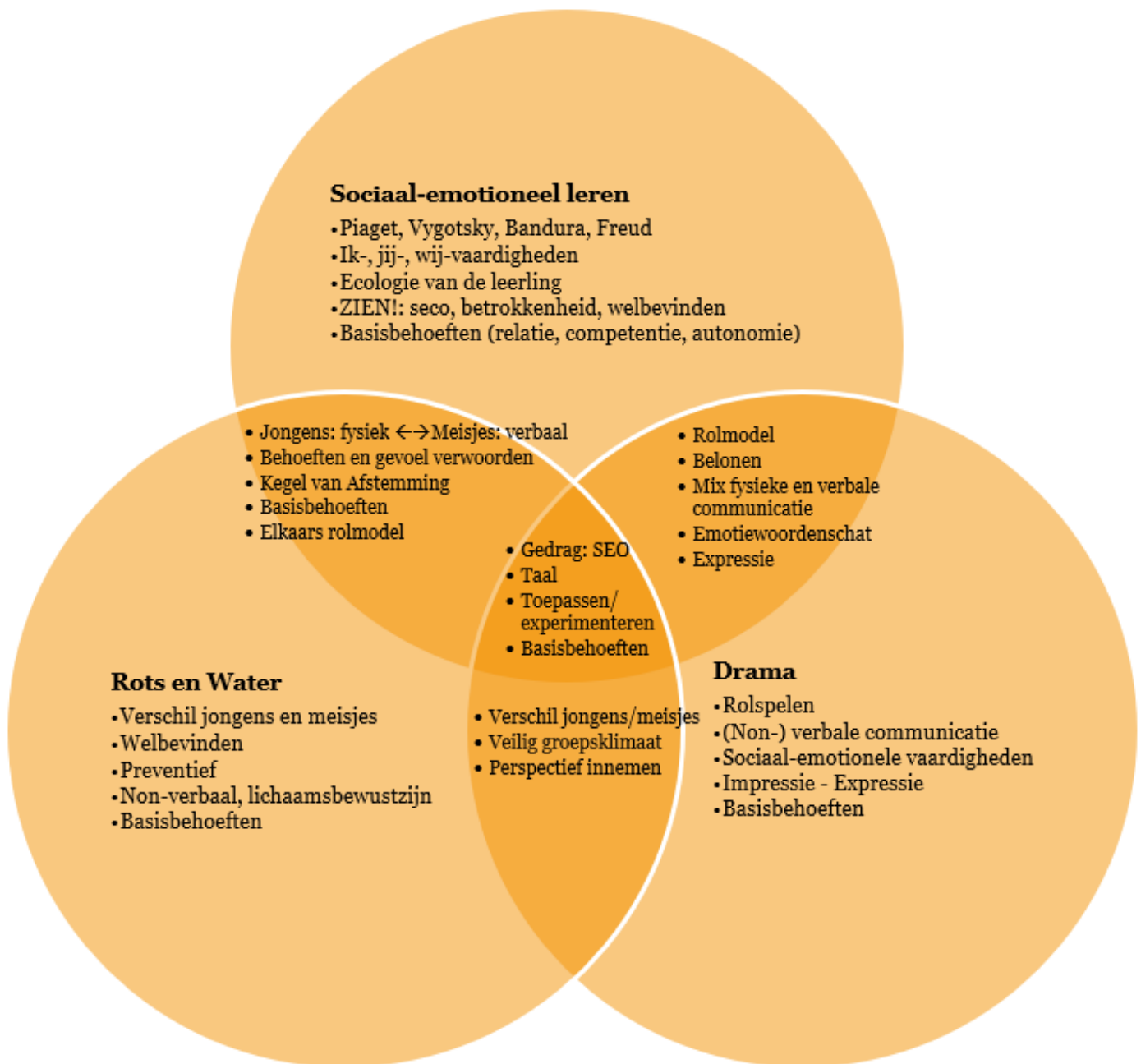
Voor de onderzoeksschool is het van belang dat de Rots en Water-lessen een preventieve bijdrage kunnen leveren aan het gedrag van de leerlingen van de groepen vijf. Mochten de interventies een positieve invloed hierop kunnen uitoefenen, dan zou deze ondersteuning mogelijk in de toekomst worden toegepast in de groepen zes en zeven, om een doorgaande lijn te verwezenlijken.

In het komende schooljaarplan voor 2019-2022 is het de ambitie om een leerlijn gewenst (leer)houding en gedrag te borgen, zodat er een omgeving gecreëerd kan worden waarin

leerlingen verantwoordelijkheid nemen ten behoeve van het welbevinden van hun medeleerlingen en leerkrachten. Daarnaast ambieert de school om een methode kiezen om structureel gewenst gedrag aan te leren. Dit onderzoek zou een bijdrage kunnen leveren in de zoektocht naar een passende methode, waarin Rots en Water ondersteunend kan zijn.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader en onderzoeksvraag

Als leidraad voor het theoretisch kader is Figuur 2.2 gebruikt.

Figuur 2: Venndiagram theoretisch kader

2.1 Ontwikkelingspsychologie van het kind.

De cognitieve ontwikkeling ontwikkelt zich het leven lang. Piaget stelde dat kinderen zich cognitief ontwikkelen door het creëren en veranderen van denkschema's, die vormkrijgen door de omgeving: adaptie. Ze reageren op de omgeving op basis van wat ze al weten: assimileren. Door nieuwe elementen uit hun omgeving passen ze hun denkschema's aan en ontwikkelen een nieuwe structuur; accommoderen. Door het aannemen van een betrokken en actieve houding in de kennisverwerving, zal het leerrendement hoger zijn dan met een passieve houding (Bolhuis, 2009; De Bil & De Bil, 2017). Laevers et al. (2014) omschrijven betrokkenheid als een gesteldheid waarin je je bevindt en je energie voelt, die je wilskracht geeft. Middels deze houding kan je informatie opdoen door te experimenteren met handelingen; trial and error. Hiermee ontwikkelen kinderen het oorzaak-gevolg aspect (Bolhuis, 2009; De Bil & De Bil, 2017). Het van belang dat het aspect experimenteren (zie §2.3) in de interventies wordt verwerkt, zodat kinderen leren van hun ervaringen en ontdekken welke gevolgen dit veroorzaken.

Omtrent het opdoen van informatie uit de omgeving is Bandura het gedeeltelijk eens met Piaget (Bolhuis, 2009). Hij vindt dat de informatieve bron sociaal is en dat kinderen gedrag leren door het observeren en imiteren van rolmodellen. Het observatie-leren oftewel modelleren, leert kinderen wat acceptabel gedrag is en bestaat uit vier processen; aandacht, onthouden, omzetten in gedrag en motivatie. Aandacht kan mogelijk beïnvloed worden door de sekse of status van het model (zie §2.4). Het observeren en onthouden van het succes van het model kan volgens Bandura een stimulerend en motiverend aspect met zich meebrengen, omdat het kind beloond wil worden voor zijn succes (Bolhuis, 2009). Belonen van het gedrag, dat een rol speelt in sociaal leren, kan het zelfbeeld en zelfvertrouwen vergroten. Volgens Van Meersbergen en Jeninga (2012) kan de omgeving een stimulerende factor spelen. Zij beweren dat niet alleen volwassenen, maar ook klasgenoten een rol kunnen spelen in het modelleren. Dat maakt het van belang dat het aspect samenwerken in de interventies wordt verwerkt, zodat zowel de leerkracht als de klasgenoten model kunnen zijn. Wanneer klasgenoten ongewenst gedrag tonen of een negatief groepsklimaat creëren fungeren zij als belemmerende factor. Mogelijk heeft dit een negatief effect op het welbevinden (zie §2.2) en veiligheidsgevoel binnen de groep (Jeronimus, 2015). Hierdoor kan er wellicht niet worden voldaan aan de basisbehoeften (Stevens & Bors, 2016; Van den Bergh & Ros, 2015).

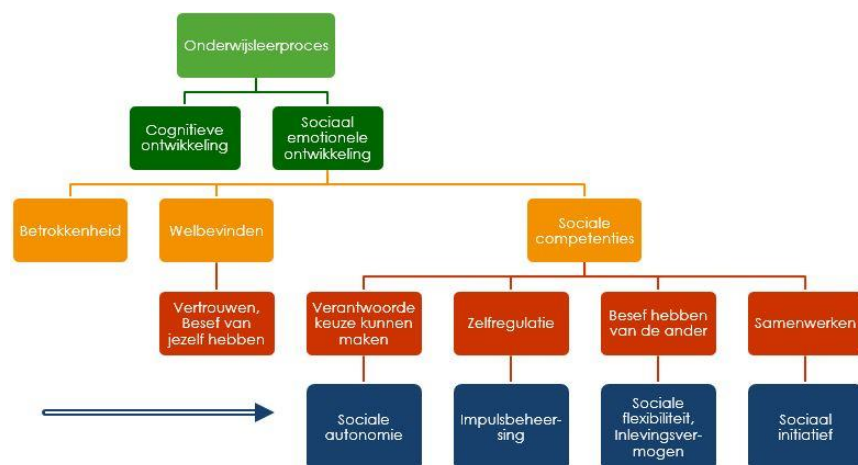
2.2 Sociaal-emotioneel leren (SEL)

2.2.1 Sociaal-emotionele competenties en ZIEN!

Het Sociaal-Emotioneel Leren (SEL) (Van Overveld, 2017) bestaat volgens de Amerikaanse organisatie Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL) uit vijf sociaal-emotionele competenties. Van Overveld (2017) is expert op het gebied van SEL en wilt kinderen een middel geven om het (sociale) leven te begrijpen. Van Overveld (2016; 2017) benoemt het belang van SEL en stelt het preventief aanpakken van de sociaal-emotionele competenties en de groepsvormingsfasen centraal, omdat curatief handelen veel intensiever is.

De competentiedomeinen van SEL, volgens CASEL en Van Overveld (2016; 2017), zijn verdeeld over drie competenties: ik-, jij- en wij competentie. De wij-competentie laat kinderen bewust worden van de keuzes die zij maken. De metacognitieve vraag: “Waarom doe je wat je doet?” (Van Overveld, 2017, p. 23) laat kinderen nadenken en verwoorden vanuit welke normen en waarden en welk moreel besef zij gehandeld hebben (De Bil & De Bil, 2017). In het psychofysieke trainingsprogramma Rots en Water (Ykema, 2002), die ingezet wordt op de onderzoeksschool, wordt dit middels korte kringgesprekken vormgegeven. SEL ondersteunt de karaktervorming van een kind, waarin de nadruk ligt op de ego-ontwikkeling. De balans vinden tussen de ik-, jij- en wij competenties, zorgt ervoor dat de gemaakte keuzes ten goede komen aan het welbevinden en het groepsklimaat (Van Overveld, 2017). De theorie van Freud (De Bil & De Bil, 2017) sluit hierbij aan, omdat volgens hem elk kind een Id, Ego en Super-ego heeft. De flexibiliteit en regulatie van het gedrag komt vooral door de Ego. Deze weegt de egoïstisch Id gedachte en de morele Super-Ego gedachte tegen elkaar af, waardoor er een weloverwogen Ego beslissing wordt gemaakt. Het expertsysteem ZIEN! (Broer et al., 2012), wat op de onderzoeksschool wordt ingezet, gebruikt deze afweging in de sociale vaardigheden; ego-veerkracht en ego-controle. Interactie kan voor een meta-analyse bij kinderen zorgen, waardoor ze bewust worden van hun zelfmanagement en zelfregulatie (Van Overveld, 2017).

Het expertsysteem ZIEN! is gebaseerd op de theorie van Laevers, die stelt dat een kind zich sociaal-emotioneel kan ontwikkelen wanneer er wordt tegemoetgekomen aan zijn basisbehoeften, die als voorwaarde gelden voor het creëren van een veilig pedagogisch klimaat (Broer et al., 2012). Laevers schrijft dat het onderwijsleerproces uit drie perspectieven bestaat en heeft dit in een modelschema weergegeven: Aanpak-Proces-Effect schema

Figuur 2.2.a Sociaal emotionele ontwikkeling, Laevers in Zien! voor onderwijs (2011) en Overveld (2010). Aangepast overgenomen uit De kracht van drama voor het onderwijs (Prins, 2014, p. 10)

(Figuur 3.2, in Broer et al., 2012, p. 18; Laevers et al., 2014, p. 18). Prins (2014) heeft een figuur ontworpen, waarin de procesvariabelen volgens Laevers in ZIEN! de sociaal-emotionele competenties volgens Van Overveld (2017) zijn samengevoegd. De effectvariabelen zijn vijf sociaal-emotionele vaardigheden (Broer et al., 2012) die overeen komen met de competenties van Van Overveld (2017). Deze zijn door de onderzoeker in Figuur 2.2.a eraan toegevoegd. Het onderwijsleerproces bestaat uit een wisselwerking tussen de aanpak: leeromgeving, groepsklimaat, autonomie en leerkrachtstijl. Dat kan effect hebben op zowel cognitief, als sociaal-emotioneel gebied, waardoor kinderen competenties leren en doelen kunnen behalen. Twee variabelen spelen volgens Laevers (2014) een rol in het onderwijsleerproces. De procesvariabelen, de betrokkenheid en het welbevinden, worden de graadmeters genoemd (Broer et al., 2012). Laevers is van mening dat een optimale betrokkenheid en welbevinden voorwaarden zijn om tot ontwikkeling te komen en elkaar indirect beïnvloeden (Jeronimus, 2015).

Het welbevinden kan groeien, wanneer het kind zich meer betrokken, autonoom en competent voelt bij een activiteit. Daarnaast speelt de relatie, het veilige groepsklimaat, een rol (Van den Bergh & Ros, 2015). Volgens Laevers hangen de basisbehoeften nauw samen met proces (zie §2.2). Het hoge niveau van welbevinden of betrokkenheid kan bereikt of behouden worden, door de juiste leerkrachtstijl (Laevers et al., 2014). Waarin de leerkracht de kansen aangrijpt om empathisch te handelen, autonomie te verlenen wanneer kinderen initiatief tonen en ze te stimuleren in hun competenties.

2.2.2 Afstemming

Volgens de Kegel van Afstemming (Van Meersbergen et al., 2014) kunnen kinderen in afstemmingsniveau 1, middels preventieve interventies, geholpen worden in hun sociaal-emotionele competentie ontwikkeling. SEL is een preventief middel indien je probleemgedrag wilt voorkomen (Van Overveld, 2017). Het expertsysteem ZIEN! is een preventief meetinstrument waarmee je kinderen kunt meten, volgen, begrijpen en ondersteunen in hun mogelijke zorgbehoeften. Om interventies preventief in te zetten is het volgens Laevers (Broer et al., 2012; Van Alebeek, 2012; Laevers et al., 2014) en Van Overveld (2016; 2017) van belang dat er een positief groepsklimaat heerst en dat kinderen betrokken zijn, naar zowel de lesstof als hun klasgenoten. Ook Stevens (2016) stelt de aanwezigheid van een veilig, stimulerend leerklimaat en de drie basisbehoeften als voorwaarden voor SEL. De basisbehoeften spelen volgens Emonds (2017) een rol in de groei van het welbevinden, de betrokkenheid en intrinsieke motivatie van kinderen en zegt: “Een kind die het zelf wilt, gaat het zelf leren”, wat overeenkomt met de theorie van Laevers.

Van Overveld (2016) spreekt over het belang van de afstemming op groepsvormingsfasen, waarin de onderlinge verhoudingen het welbevinden en de betrokkenheid kunnen beïnvloeden. Het niveau van de procesvariabelen kunnen in de groepsvorming verschillen. Wanneer de onderlinge verhoudingen in balans zijn en de hiërarchie bepaald is, ontstaat er

een leerklimaat waarin samenwerkingen tot stand kunnen komen. De vorderingen van het leer- en leefklimaat en de sociale vaardigheden in deze fasen kunnen met behulp van ZIEN! (Driestar educatief, 2018) in kaart gebracht worden.

Van Overveld (2017) is voorstander van leerkrachten die de SEL-lessen zelf geven, zodat zij de kinderen kunnen observeren, nieuwe vaardigheden aanleren of inhaken op recent aangeleerde vaardigheden. De aanwezigheid van de leerkrachten bij de Rots en Water-lessen biedt, volgens de gedachtegang van Van Overveld (2017), de mogelijkheid om Rots en Water in de praktijk te koppelen aan de variabelen (Broer et al., 2012; Laevers et al., 2014). Deze koppelingen kunnen leerkrachten volgens Smegens (2012) creëren door situaties te gaan uitspelen in de klas. Om af te stemmen bij taalzwakke kinderen (zie §2.3) raadt Delfos (2014a) aan om verbale acties te koppelen aan fysieke handelingen.

2.3 *Drama en taal*

Drama kan ingezet worden als doel, maar ook als middel. Het kan een positief groepsklimaat bevorderen, al is dit niet direct meetbaar. Echter zijn zelfvertrouwen, concentratie, saamhorigheid, vertrouwen in elkaar en in de leerkracht wel graadmeters (Smegen, 2012). Deze komen overeen met de procesvariabelen (Laevers, in Broer et al., 2012). Tijdens dramalessen hebben kinderen op een actieve wijze aandacht voor zichzelf en anderen (Smegen, 2012). Door elkaar te observeren, gevoelens en gedachten te verwoorden en te reflecteren komen kinderen tot diverse inzichten. Daarbij geven ze elkaar feedback en is er een mate van respect naar elkaar. Dit staat centraal in Rots en Water (Ykema, 2002). Delfos (2014a) refereert in haar onderzoek naar het belang van spel in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Door het opdoen van ervaringen komen kinderen in aanraking met situaties, die ze misschien nooit eerder hebben meegemaakt; trail and error (§2.1). Laevers en Heylen zeggen: “Elke betekenisvolle ervaring of gewaarwording – de impressie – drijft een mens naar handelingen waarin die ervaring tot uitdrukking – expressie – wordt gebracht” (in Emonds, 2014, p. 24). Deze vorm van ervaringsgericht leren stimuleert hen het leren van jezelf en van anderen. Het procesgericht werken is een goede manier om stapsgewijs iets te leren en daarop de reflecteren, wat uiteindelijk leidt tot een effect (Laevers et al., 2014). Smegen (2012) verwijst naar het onderzoek van Cooper, waaruit blijkt dat de sfeer en het welbevinden van kinderen weldegelijk wordt verbeterd door het aanbieden van dramalessen. Uit een Finse studie (Van der Vegt, 2016) blijkt dat dramalessen een positieve invloed hebben gehad op sociale relaties van kinderen tussen de leeftijd van 9 en 12 jaar. Van den Bergh en Ros (2015) hebben onderzoek gedaan naar het leren van kinderen, waaruit blijkt dat het gebruik van actieve werkvormen zorgt voor een hoger leerrendement. Zij omschrijven actieve werkvormen als betekenisvolle activiteiten, waarbij het doel duidelijk is. Kinderen leren tussentijds handelingskeuzes verantwoorden en daarop actief te reflecteren, zodat de situatie vanuit verschillende oogpunten wordt bekeken. Hierdoor wordt niet alleen hun cognitieve-, maar ook de sociaal-emotionele ontwikkeling vergroot.

In de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt mondeling taalgebruik het meeste toegepast en kan dit een actieve rol spelen in drama, omdat je gedachten, gevoelens en keuzes kenbaar kunt maken (Smegen, 2012). Non-verbale communicatie voegt hier een significant element aan toe. Uit onderzoek (Wessels, 2017) is gebleken dat non-verbale communicatie het belangrijkste element is in onze communicatie. Onze totale communicatie bestaat voor 93% uit non-verbale communicatie, die onderverdeeld is in 55% lichaamstaal en 38% stemgeluid en intonatie. De overige 7% bestaat uit verbale communicatie; woorden.

Gezien de ecologie van het kind (Van Meersbergen & Jeninga, 2012) kan het opgroeien in een talige omgeving een stimulerende factor zijn in de taalontwikkeling (De Bil & De Bil, 2017). Aansluiten zegt Smegen (2012) dat taal beter wordt opgenomen als kinderen het kunnen beleven. Asher (in Smegen, 2012) stelt in zijn conclusie dat je verbaalzwakke kinderen woorden kan aanleren door ze te koppelen aan fysieke handelingen. Ook Delfos (2014a) adviseert om de verbale interacties voldoende af te wisselen met fysieke handelingen. Deze denkwijzen sluiten aan bij de opzet van Rots en Water, waarin korte kringgesprekken worden afgewisseld met fysieke activiteiten (Ykema, 2002). Ykema benoemt het feit dat de taalontwikkeling bij jongens, door een hoger testosterongehalte, minder snel verloopt dan bij meisjes (zie §2.4). Het perspectief wat vooral jongens van zichzelf, de anderen en de wereld opdoen verkennen ze al bewegend; de fysiek-emotionele ontwikkelingsweg. Meisjes

daarentegen gebruiken meer hun verbale communicatie in hun emoties; de verbaal-emotionele ontwikkelingsweg (Ykema, zd). Deze afwisseling tussen ontwikkelingswegen kan worden meegenomen in het ontwerpen van drama-activiteiten, zodat er afstemming is op beide sekse.

Van Overveld (2017) vindt het, bij het aanleren van taal op het gebied van emoties, belangrijk dat er in lesactiviteiten wordt afgestemd op de emotiewoordschat van de groep; afstemmingsniveau 1 (Van Meersbergen et al., 2014). Kinderen moeten uiteindelijk emoties leren kennen, herkennen en juist kunnen benoemen. Het 5G-schema kan kinderen stapsgewijs ondersteunen in het verwoorden van hun ervaringen en wat ze anders zouden willen (Van Overveld, 2016). Dit schema kunnen leerkrachten als ondersteuning toepassen en kan in drama-activiteiten verwerkt worden.

Rollenspel is een effectief middel om in te zetten bij SEL, zodat kinderen stapsgewijs handelingen aanleren en inoefenen (Van Overveld, 2017). Delfos (2014b) benoemt dat gezelschapsspellen minstens zo nuttig zijn: “Door gezelschapsspellen als kwartetten of memory leert het kind rekening te houden met anderen, op zijn beurt te wachten, samenwerking en leert het sportiviteit” (p. 132). Deze corresponderen met de sociaal-emotionele vaardigheden; effectvariabelen. Verder kunnen doen-alsof-spel kinderen helpen situaties voorbereiden. Tijdens spelend leren is een positieve stimulans en benadering van belang (Ykema, 2002; Smegen, 2012). Delfos (2014b) en Woltering (2011) sluiten hierbij aan, maar merken dat leerkrachten veelal willen praten en kinderen graag willen doen. Daarom opperen zij het geven van korte, positieve feedback met eventuele verbeterpunten.

2.4 *Verschillen jongens en meisjes*

In de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes zijn duidelijke verschillen geconstateerd. Jongens vertonen actief, fysiek en naar buiten gericht gedrag; externaliserend. Meisjes vertonen passief, verlegen, angstiger en naar binnen gericht gedrag; internaliserend (Delfos, 2007). Woltering (2017) benoemt dat de impulsieve factor, het ‘go-systeem’, bij jongens zich sneller ontwikkelt. Terwijl het ‘stopsysteem’, waarmee ze plannen, anticiperen en oorzaak-gevolg besef, langzamer ontwikkelt dan bij meisjes. Deze twee systemen zijn te herkennen in de effectvariabel impulsbeheersing (Broer et al., 2012; Laevers et al., 2014) oftewel zelfregulatie (Van Overveld, 2017).

Volgens Delfos (2007; 2014a) komt dit mede door voorkeursgedrag, maar Woltring (2017) stelt dat het verschil zit in de hoeveelheid verbindingen van zenuwcellen. De ontwikkeling van het samenspel tussen de hersenhelften verloopt bij jongens trager en is terug te zien in de emotionele-, (fijn)motorische-, cognitieve- en verbale ontwikkeling. Verder zijn er sekseverschillen rondom de taal en de locatie tijdens de spelsituaties (Woltring, 2011; De Bil & De Bil, 2017). Meisjes spelen meestal rolspelen, nemen perspectief, leggen verbanden, zijn bezig met uiterlijk en communiceren middels individuele interacties met voornamelijk hun lichaamstaal en wisselend stemgebruik.

Jongens hebben meer bewegingsruimte nodig, zijn onderzoekend, denken abstract en hebben meer onderlinge interacties over de speluitvoering. Het hogere testosterongehalte bevordert het competitieve gedrag en de behoefte aan een duidelijke pikorde.

In het modelleren (zie §2.1) kan dit positief uitpakken, wanneer jongens en meisjes naar elkaar opkijken of juist beter willen zijn. Heterogene groepjes kunnen ervoor zorgen jongens en meisjes elkaar positief versterken (Smegen, 2012). De keerzijde is wanneer beide sekse niet voor elkaar openstaan, meisjes elkaar meenemen in hun angst om nieuwe situaties aan te pakken en jongens haantjesgedrag vertonen.

Delfos (2014a) zegt dat jongens in een actieve gespreksvorm hun emoties en gedachten beter kunnen uitdrukken en reflecteren op wat ze gezien of gedaan hebben. Woltring (2017) bevestigt dit en benoemt dat de visuele- en (grof-)motorische hersengebieden bij jongens vaak sterker zijn ontwikkeld dan bij meisjes. Volgens hem is de combinatie tussen bewegen en taal cruciaal voor de zelfreflectie en vindt het psychofysieke trainingsprogramma Rots en Water (Ykema, 2002) dan ook zeer effectief voor het stimuleren van zelfreflectie bij jongens. Zij hebben voornamelijk een lagere spanningsboog en behoefte aan korte feedback (zie §2.3). Volgens Ykema kunnen meisjes zich met Rots en Water fysiek ontwikkelen, omdat zij over het algemeen angstiger en onzekerder zijn over hun zelfbeeld en zelfbewustzijn.

Beide sekse hebben veel overlappingsen, echter zijn niet alle jongens en meisjes hetzelfde. Er zijn jongens die wel graag praten en minder fysiek zijn en er zijn meisjes die zeer beweeglijk en energiek zijn en minder makkelijk praten over emoties. Dit maakt het verschil dus geen zwart-witsituatie (Ykema, zd).

2.5 Kort samengevat

Uit verschillende theorieën komt naar voren dat er een samenspel is tussen de sociaal-emotionele vaardigheden, communicatie en rolmodellen.

Piaget (Bolhuis, 2009) en Laevers et al. (2014) verklaren dat het aannemen van een actieve, betrokken houding het leerrendement mogelijk kan verhogen. Verschillende bronnen (Piaget, Bandura, in Bolhuis, 2009; Van Meersbergen & Jeninga, 2012; Laevers et al., 2014; Van Overveld 2016; 2017) geven aan dat de omgeving een rolmodel en stimulerende factor kunnen zijn in de sociaal-emotionele ontwikkeling. De basisbehoeften spelen een prominente rol voor het vormen van betrokkenheid en welbevinden (Emonds, 2014; Broer et al., 2012; Van Alebeek, 2012; Laevers et al., 2014; Stevens & Bors, 2016). Laevers (2014) noemt deze procensvariabelen 'graadmeters' voor het proces. Met een juiste aanpak kan het effect hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling. De vijf sociaal-emotionele competenties (Van Overveld, 2016; 2017) binnen SEL komen overeen met zijn vijf geformuleerde effectvariabelen. Deze bevinden zich het expertsysteem ZIEN! (Driestar educatief, 2018) en kunnen de mogelijke invloeden van de interventies in dit onderzoek meten.

Uit de theorie blijkt dat er tijdens het ontwerpen van de interventies rekening gehouden moet worden met verschillende aspecten, zoals de onderwijsbehoeften van de groep (Van Meersbergen et al., 2014), de afwisseling tussen passieve en actieve werkvormen en het verschil in concentratieduur en bewegingsbehoeften tussen jongens en meisjes (Delfos, 2014a; Woltring, 2017; Ykema, zd). De actieve werkvormen in de dramalessen kunnen goed aansluiten op de Rots en Water-lessen (Ykema, 2002), waardoor er een betere verbinding tussen Rots en Water en de praktijk gemaakt kan worden; wat aansluit bij de doelstelling. Rolspelen worden door verschillende bronnen (Ykema, 2002; Bolhuis, 2009; Smegen, 2012; Delfos, 2014b; Van Meersbergen et al., 2014; Van der Vegt, 2016; Van Overveld, 2017) als effectieve werkvorm beschreven, omdat het toepassen en het opdoen van ervaringen mogelijk de sociaal-emotionele ontwikkeling bevordert. De leerkracht en klasgenoten kunnen als rolmodellen dienen. De leerkrachten zullen moeten waken voor een positief groepsklimaat en veiligheidsgevoel, zodat er wordt voldaan aan de basisbehoeften van de kinderen (Prins, 2014; Stevens & Bors, 2016). Er zal rekening gehouden moeten worden met de factoren die volgens Laevers et al. (2014) en Van Overveld (2017) het onderwijsleerproces kunnen bevorderen. Om het welbevinden en de betrokkenheid te laten groeien, zullen de Rots en Water-aspecten (Ykema, 2002) zoals respect, applaudiseren en complimenteren worden meegenomen. Aangezien Ykema (zd; 2002), Smegens (2012), Delfos (2014a), Woltring (2017) het ontwikkelingsverschil tussen de sekse en het lagere verbale communicatieaanbod tijdens Rots en Water-lessen aankaarten, wordt er in de interventies rekening gehouden met de afwisseling in fysieke handelingen en groeps- en communicatievormen. Hierdoor kunnen kinderen mogelijk uitgedaagd worden om te experimenteren.

2.6 Onderzoeks- en deelvragen

Onderzoeksvraag:

Op welke wijze heeft het inzetten van sociaal-emotioneel en communicatief gerichte interventies A t/m F, aansluitend op de Rots en Water lessen, invloed gehad op de procesvariabelen en het toepassen van de sociale-emotionele vaardigheden van de leerlingen van de groepen 5?

Deelvragen:

1. Welke invloed hebben de interventies A t/m F, volgens de leerlingen, op de procesvariabelen en de sociale-emotionele vaardigheden?
2. Welke invloed hebben de interventies A t/m F, volgens de leerkrachten, op de procesvariabelen en de sociale-emotionele vaardigheden?
3. In hoeverre vinden de leerkrachten en leerlingen de interventies A t/m F van toegevoegde waarde op de aansluiting met de Rots en Water-lessen?

4. *In welke mate passen de leerlingen, volgens de leerkrachten, de aangeboden sociaal-emotionele vaardigheden zichtbaar toe in de praktijk?*

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoeksstrategie- en paradigma

Volgens De Lange et al. (2010) wordt de keuze voor het onderzoekparadigma gebaseerd op het onderzoeksdoel en de kijk op de werkelijkheid.

Aangezien ik als doel heb een bijdrage te willen leveren aan de beroepspraktijk, de betrokkenheid en het welbevinden van leerlingen te willen verhogen en de kwaliteit van het dagelijks handelen waar mogelijk te verbeteren, is er gekozen voor een interpretatie paradigma. Daarbij zullen er vragenlijsten, interviews en observaties worden ingezet. De datagegevens zullen berusten op zowel feiten, als meningen. Het handelen van de respondenten (zie §3.3.1) is intentioneel en gericht op het behalen van resultaat; gewenst sociaal-emotioneel gedrag.

Tevens is een kritisch-emancipatorisch paradigma toepasbaar, gezien dit onderzoek gericht is op het vergroten van het bewustzijn en de emancipatie bij leerlingen.

Daarnaast streef ik ernaar dat leerlingen kritisch leren reflecteren, waarin er wordt gezocht naar de onderliggende beweegredenen. Om leerlingen bewuster te maken vanuit welke gedachten en/of gevoelens zij handelen, kan het 'onder de waterlijn' kijken van de ijsberg (Roos-b, 2018) ondersteuning bieden.

Middels een onderzoeksstrategie legt het onderzoek een verbinding tussen het theoretisch kader en de onderzoeksmethoden, waarmee de dataverzameling en -analyse gerealiseerd kan worden (De Lange et al., 2010).

Er is voor een actieonderzoek gekozen, omdat dit volgens De Lange et al. (2010) een duidelijke brug maakt tussen theorie en praktijk. Een ontwerponderzoek is verwant aan een actieonderzoek en aangezien er interventies worden ontworpen, ben ik me ervan bewust dat dit onderzoek aspecten van een ontwerponderzoek bevat.

Gezien er middels de inzet van vragenlijsten, interviews en observatiegegevens de mogelijke kwaliteitsverandering van het gedrag van de leerlingen gemeten zullen worden, is een kwalitatief onderzoek passend (De Lange et al., 2010).

De combinatie van de regulatieve cyclus van Van Strien en de PDCA-cirkel (De Lange et al., 2010; Kiewiet-Kester, 2014) wordt in het onderzoek doorlopen (zie bijlage 3). Indien nodig kan deze cyclus meerdere keren worden doorlopen, waardoor ik kritisch blijf handelen en de validiteit waarborg. Aan het einde zou er eventueel een pro-act kunnen plaatsvinden die tot mogelijke praktijkverbeteringen kan leiden.

3.2 Onderzoeksmethoden en dataverzameling

Om de betrouwbaarheid en nauwkeurigheid van een onderzoek te vergroten wordt er gebruik gemaakt van triangulatie (De Lange et al., 2010). Als onderzoeker zal ik vanuit drie invalshoeken data verzamelen, die vervolgens mogelijke verbanden of verschillen kunnen aantonen. In dit onderzoek wordt een methodische triangulatie toegepast, aangezien de dataverzameling wordt vormgegeven door vragenlijsten, interviews en observaties. Wanneer de onderzoeksmethoden tot betrouwbare opbrengsten leiden en bijdragen aan de beantwoording van de onderzoeks- en deelvragen, dan worden zij als valide bevonden (De Lange et al., 2010).

Er wordt gebruik gemaakt van de COTAN-gecertificeerde en genormeerde leerling- en leerkrachtvragenlijsten van het expertsysteem Zien! (Driestar Educatief, 2017). Hiermee worden de proces- en effectvariabelen gemeten en zullen valide voor de beantwoording van de onderzoeksvraag.

Bij de leerlingen twee vragenlijsten worden afgenomen; Leer- en leefklimaat en Sociale vaardigheden. De leerlingen normeren stellingen, middels een 4-puntschaal (De Lange et al., 2010), die ZIEN! heeft gebaseerd op een score indeling van 1 t/m 4 (Driestar Educatief, 2015). De Leer- en leefklimaat vragenlijst levert data over onder andere het welbevinden, de betrokkenheid en de veiligheidsbeleving. De Sociale Vaardigheden vragenlijst levert data omtrent het sociale bewustzijn. Deze data zullen bijdragen aan de beantwoording van deelvraag 1.

De leerkracht-observatievragenlijst (Driestar Educatief, 2017) wordt vormgegeven door stellingen, tevens volgens een 4-puntschaal genormeerd (De Lange et al., 2010). De observatievragenlijst meet het welbevinden, de betrokkenheid en de vijf sociale vaardigheden

van het sociaal-emotioneel functioneren (Broer et al., 2012). Er is voor deze lijst gekozen, omdat de effectvariabelen overeenkomen met de vijf competenties van Sociaal-Emotioneel Leren volgens Van Overveld (2016; 2017). Deze data zullen bijdragen aan de beantwoording van deelvraag 2 en 3.

Bij alle respondenten wordt er zowel een nul-, als een eindmeting afgenomen. De Lange et al., (2010) attendeert onderzoekers erop dat het verrichten van een nulmeting in het onderwijs behoorlijk ingewikkeld kan zijn, aangezien respondenten niet geheel blanco een onderzoek in gaan. Er zijn diverse factoren die het gedrag van leerlingen of het beeld van leerkrachten mogelijk kunnen beïnvloeden. Dit bekrachtigd Van Overveld (2016) door te schrijven dat gedrag eigenlijk niet meetbaar is. Desondanks is het zo nauwkeurig mogelijk neerzetten van een beginsituatie belangrijk, zodat hiermee rekening gehouden kan worden in de conclusie.

Tevens zullen er semigestructureerde interviews worden gevoerd, zodat de mening van de respondenten, omtrent de uitvoering van de interventies, vastgesteld kan worden. Daarnaast beoogt het te meten wat het de respondenten en de groep mogelijk heeft opgeleverd en welke eventuele veranderingen zij bij zichzelf en/of de groep zien.

De Lange et al. (2010) geven aan dat het individueel afnemen van interviews meer betrouwbare data oplevert, dan via een focusgroep. Hierin bestaat de kans dat de respondenten met de gedachten en meningen van anderen gaan meepraten. Dit heeft mij doen besluiten om de interviews individueel af te nemen. Deze data zullen bijdragen aan de beantwoording van deelvragen 1, 2 en 3.

Om deelvraag 4 te beantwoorden zal er een gedragsobservatie (Van Vugt, sd) worden ingezet. Aan de hand van vooropgestelde observatiedoelen zal er driemaal daags, 30 minuten geobserveerd worden. Deze doelen zijn geformuleerd naar aanleiding van de interventies. De onderzoeker heeft voor time-sampling (De Bil P. , 2017) gekozen, omdat de kans op waarneming van zichtbare doelgedragingen hiermee groter is. Soms duurt de gebeurtenis voorafgaand aan het gedrag langer, waardoor de kans op waarneming van doelgedragingen in een korte observatieduur kleiner wordt (De Bil P. , 2017). Er zal turvend geregistreerd worden. Het onderzoek beoogt te meten in hoeverre de aangeleerde sociale vaardigheden worden toegepast.

Het observatieschema is zelfontworpen, omdat de geraadpleegde kant-en-klare lijsten niet aansloten bij de observatievorm en niet valide waren. De voordelen van de zelfgemaakte observatielijst zijn dat de onderzoeker zelf de observatiedoelen, werkwijze, het aantal deelnemers en de observatiemomenten en -duur kan ontwerpen (Spoler-van den Hambergh, Bemelmans, Talsma, & Hautvast-Haaksma, sd).

Volgens De Lange et al. (2010) is een kenmerk van een goede observatie, het waarnemen van gedrag dat bij voorkeur plaatsvindt binnen een natuurlijke setting; veldwerk. Verder is het inzetten van observaties een aangewezen methode is om werkelijk gedrag te bestuderen en daarbij te kijken of dit overeenkomt met wat respondenten aangeven. Het interview is hier potentieel van toegevoegde waarden.

3.3 Validiteit en betrouwbaarheid

Om de validiteit te waarborgen zal ik voor ogen moeten houden welke onderzoeksmethodieken en respondenten ik nodig heb om te meten wat ik wil weten en wat bijdraagt aan de beantwoording van de onderzoek- en deelvragen, zodat het valide is voor dit onderzoek.

Daarnaast ben ik mij ervan bewust dat de resultaten op een andere onderwijsinstelling anders kunnen zijn (De Lange e.a., 2011). Om toch de betrouwbaarheid te waarborgen wil ik onderzoeksmethodieken inzetten, die controleerbaar zijn in onder andere de bijlagen of op te vragen zijn bij de onderzoeker.

3.3.1 Respondenten

De beoogde respondenten betreffen leerlingen(N=69) uit drie groepen 5 en de fulltime leerkrachten(N=3). Zij zullen verantwoordelijk zijn voor het leveren van data. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te verhogen is er voor fulltime leerkrachten gekozen, omdat zij als een stabiele factor zullen dienen binnen de interventies (De Lange et al., 2010).

Er is bewust voor drie groepen gekozen, zodat de data en conclusies worden gebaseerd op meerdere respondenten en daarmee de validiteit wordt gewaarborgd. Naast de rol als onderzoeker zal ik als fulltime leerkracht van groep 5 deelnemen aan dit onderzoek. In §3.4 wordt verder ingegaan op mijn ethiek als onderzoeker.

3.3.2 Onderzoeksmethoden

De eerste onderzoeksmethode, de COTAN-gecertificeerde leerling- en leerkrachtvragenlijsten van het expertsysteem Zien! (Driestar Educatief, 2017), zullen individueel en digitaal worden afgenomen. Om mogelijke beïnvloedende factoren uit te sluiten zullen de afnamemomenten binnen een nauwgezet tijdstip plaatsvinden, waardoor de betrouwbaarheid zoveel mogelijk wordt gewaarborgd. De vragenlijsten worden voorafgaand en aansluitend op het onderzoek afgenomen, waardoor de betrouwbaarheid wordt gegarandeerd.

Het semigestructureerde interview als tweede onderzoeksmethode, bevat volgens De Lange et al. (2010) een hoog validiteit gehalte, aangezien het responspercentage hoog is. Als onderzoeker kies ik ervoor om individuele interviews te voeren, omdat de betrouwbaarheid hoger is dan een afname door middel van een focusgroep. Om de betrouwbaarheid te waarborgen worden de gesprekken opgenomen, getranscribeerd en gecodeerd (De Lange et al., 2010).

Er wordt bij de leerling interviews een random selectie gemaakt van vier respondenten per groep. Om de validiteit omtrent de verschillen tussen de sekse te waarborgen, zullen er met twee jongens en twee meisjes geïnterviewd worden (De Lange et al., 2010).

De derde onderzoeksmethode is het observeren van de leerlingen. De observaties zijn valide, omdat er gebruik gemaakt wordt van een gesloten, systematisch en kwantitatieve observatiemethode (De Lange et al., 2010; Van Vugt, sd; De Bil P., 2017). De gesloten observatiedoelen die zijn vooropgesteld en beogen de frequentie te meten van het toepassen van het gewenste gedrag. Gebruikmakend van de observatielijst zullen de observaties gestructureerd zijn, dat volgens De Lange et al. (2010) de betrouwbaarheid verhoogd. Om de betrouwbaarheid van een observatie vast te stellen, speelt de afweging tussen registratie en interpretatie een belangrijke rol (De Lange et al., 2010). Gezien er geen interactie is, zal de observatie gebaseerd zijn op waarnemingen. De data zal de kwantiteit van het getoonde doelgedrag geturfd in kaart brengen.

Deze drie onderzoeksmethoden leveren een bijdrage aan de beantwoording van de deelvragen, waardoor zij refereren aan interne validiteit (De Lange et al., 2010). Gebruikmakend van bijlagen, met gedetailleerde data, wordt de validiteit en betrouwbaarheid van deze methoden inzichtelijk en navolgbaar gemaakt. Critical Friends worden gedurende het onderzoeksproces gevraagd kritisch mee te kijken en feedback te geven over de onderzoeksmethodieken (De Lange et al., 2011). In het kader van inhoudelijke validering zijn, voorafgaand aan de interviews en observaties, de vragen en het observatieschema door Critical Friends gecheckt of ze voldoende duidelijk en valide zijn. Dit heeft geleid tot enkele aanpassingen.

3.3.3 Tijdsplan, logboek en interventies

Een interventietijdsplan (zie bijlage 1) biedt houvast en brengt de planning in kaart. Daarnaast biedt het de onderzoeker overzicht, omdat deze twee rollen bekleedt. De interventieperiode zal acht weken duren. Om na te gaan of het interventietijdsplan duidelijk en haalbaar is, zal er overleg plaatsvinden met de respondent leerkrachten. Om de betrouwbaarheid van mij als onderzoeker te waarborgen, is het proces van dit onderzoek vastgelegd in het logboek (zie bijlage 0). Door middel van een kleurcode zijn handelingen, overleggen en afspraken zichtbaar, die tijdens dit proces plaatsvinden. De interventies, die ontworpen zijn aan de hand van het theoretisch kader, zijn in bijlage 15 te raadplegen.

3.4 Ethiek

In mijn rol als onderzoeker en tevens participant, ben ik me ervan bewust van de macht die samengaat met mijn positie. Hierin kan ik (on)bewust invloed uitoefenen op de

respondenten uit mijn groep, wat invloed kan hebben op hun antwoorden. Om ethische dilemma's te voorkomen, zal ik mij integer moeten opstellen en mijn keuzes in overweging moeten nemen en overleggen met mijn Critical Friends (Andriessen, Onstenk, Delnooz, Smeijsters, & Peij, 2010).

Voorafgaand aan het onderzoek zijn de deelnemende leerkrachten (respondenten) en de directeur persoonlijk geïnformeerd over de opzet en het doel van het onderzoek. Vanwege de privacywet is er bij de directeur navraag gedaan over eventuele vereiste toestemming van de ouders. Aangezien de leerlingen geanonimiseerd weergegeven zullen worden in de datagegevens is dit niet van toepassing (Andriessen et al., 2010). Echter was het wel van belang dat de leerlingen (respondenten) op de hoogte gebracht werden van hun participatie aan dit onderzoek. Het onderzoek is gestart vanuit een verlegenheidsvraag en doelstelling. Hierop aansluitend zijn er, met behulp van een theoretisch kader, meerdere interventies vormgegeven en deze zullen in de praktijk worden ingezet. Hiermee toont de onderzoeker aan dat hij dient vanuit het professionele en maatschappelijk belang (Andriessen e.a., 2010)

Rekening houdend met het feit dat de lijsten, twee weken voorafgaand aan dit onderzoek, al waren ingevuld, heeft de onderzoeker gevraagd of de leerkrachten hun observatievragenlijsten zorgvuldig wilden checken en eventueel aan te passen. Zij hoeven de lijsten niet onnodig opnieuw af te nemen. Als onderzoeker heb ik op deze wijze respectvol, zorgvuldig, maar ook in het belang van het onderzoek gehandeld (Andriessen et al., 2010).

Het praktijk gedeelte wordt door twee collega's van groep 5 en mijzelf uitgevoerd. Om de privacy te waarborgen zullen zij geanonimiseerd weergegeven worden als: leerkracht A, B en C (Andriessen et al., 2010). De leerlingen krijgen interventieactiviteiten binnen de groep en door hun eigen leerkracht aangeboden. De onderzoeker zal de uitgewerkte interventies en bijbehorende materialen digitaal aanleveren. Hierin staan de verwachtingen van de leerkrachten omtrent de begeleiding van de interventies beschreven en tevens de richtlijnen waaraan de interventies moeten voldoen.

Factoren als machtsverhoudingen en groepsdynamica zullen hoogstwaarschijnlijk tijdens de interventies aan de orde komen, waardoor leerlingen zich onveilig kunnen gaan voelen en zich niet open durven te stellen. Volgens De Lange et al. (2010) en Andriessen et al. (2010) is het daarom van belang dat de leerkrachten rekening moeten houden met een open klimaat en de veiligheid moeten waarborgen, zodat leerlingen tot leren kunnen komen.

De leerling-vragenlijsten worden individueel, digitaal en gelijktijdig afgenomen in de groep, zodat er gelijke omstandigheden zijn.

De semigestructureerde interviews zullen middels een voice recorder worden opgenomen in een rustige interviewlocatie en zullen op dezelfde dag plaatsvinden. Gezien mijn dubbelrol in dit onderzoek, zal ik mezelf tijdens het afnemen van de interviews integer moeten opstellen en de meningen die hieruit voortkomen moeten respecteren. Als leerkracht neem ik de interviewvragen schriftelijk af.

De data vanuit de observaties is tijds- en plaatsgebonden en wordt turvend geregistreerd middels een observatieschema. Situaties waarin een leerling in contact komt met een leerling buiten de onderzoeksgroep is valide voor het onderzoek, gezien het onderzoek een maatschappelijk belang heeft (Andriessen et al., 2010).

Hoofdstuk 4: Data-analyse en resultaten

De resultaten zijn als volgt geordend:

Figuur 4: Ordening variabelen ZIEN!

Voor de beantwoording van deelvraag 1 en 2 worden de graadmeters bekeken. ZIEN! geeft de sociaal-emotionele vaardigheden in het resultatenoverzicht van de leerling-vragenlijst weer in de categorieën ruimte-gevend en ruimte-nemend (Driestar educatief, 2018); relevant voor deelvraag 1. De resultaten van de observatie-vragenlijst voor de leerkrachten worden naast deze twee categorieën ook geclusterd in Ego-veerkracht, Ego-controle en Empathie; relevant voor deelvraag 2.

Zie bijlage 10 voor het afname-overzicht van de interviews en zie bijlage 13 en 14 voor een gecodeerd transcript van de respondenten (De Lange et al., 2010). Alle transcripten zijn bij de onderzoeker op te vragen in verband met de grote hoeveelheid.

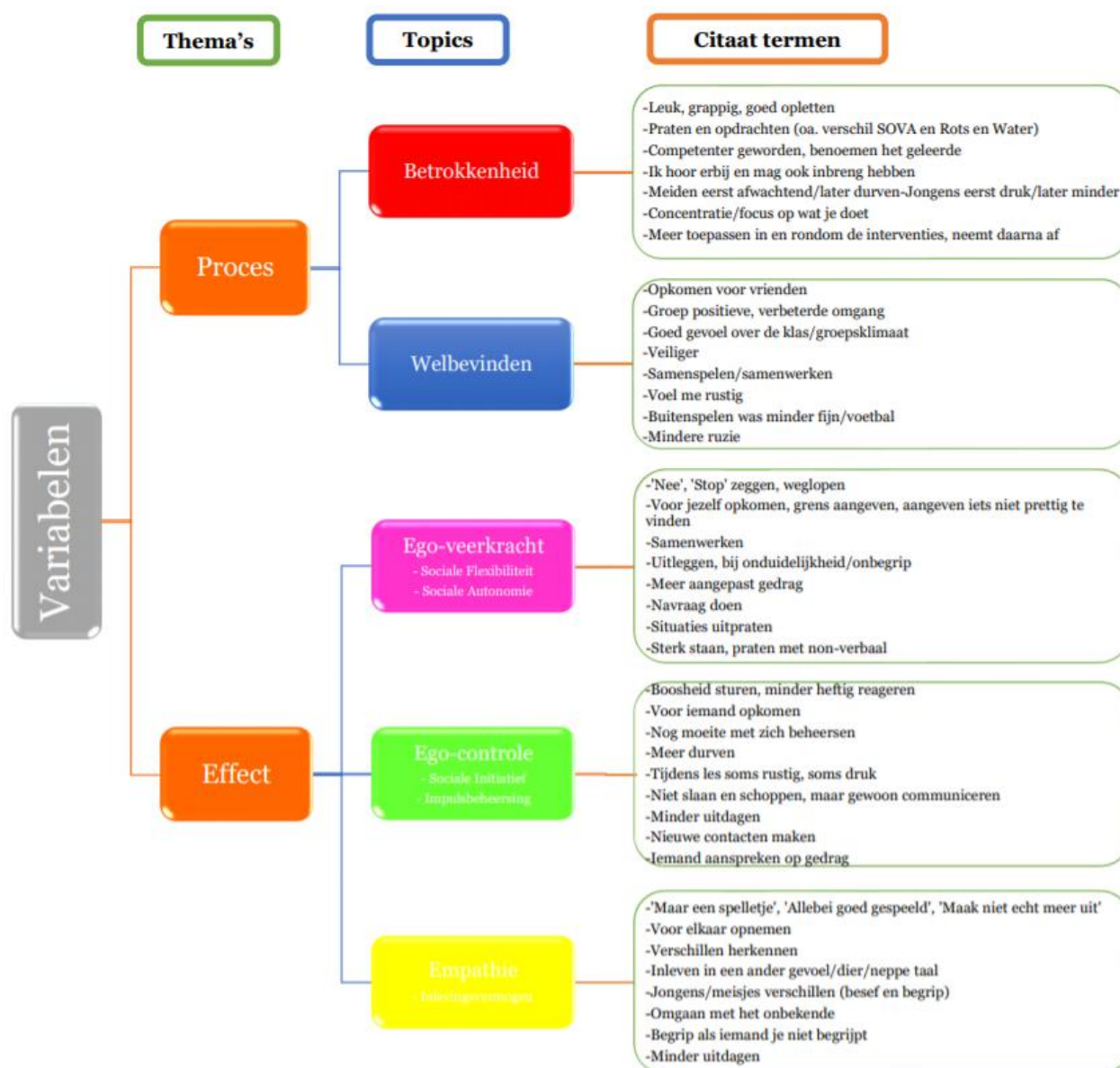
4.1 Deelvraag 1

De resultaten van de nul- en eindmeting van de leerling-vragenlijsten van ZIEN! zijn in Figuur 4.1a weergegeven. In bijlage 4 en 5 zijn de uitgebreide overzichten te vinden. In Figuur 4.1c t/m e zijn de percentuele verdeling en in Figuur 4.2f zijn de gemiddelden stijging/daling, met betrekking tot de proces- en effectvariabelen (Broer et al., 2012), in kaart gebracht. De gecodeerde interviews zijn middels een codeboom (zie Figuur 4.1b) in kaart gebracht.

Tabel 4.1a

Overzicht %-score leerling-vragenlijsten ZIEN!

	Effectvariabel		Nulmeting %	Eindmeting %
Graadmeters	Betrokkenheid	A	78%	81%
		B	76%	80%
		C	76%	77%
	Welbevinden	A	84%	85%
		B	84%	84%
		C	78%	76%
Ruimte-gevend	Sociaal initiatief	A	87%	93%
	Impulsbeheersing	B	71%	78%
	Inlevingsvermogen	C	71%	69%
Ruimte-nemend	Sociale Autonomie Sociale Flexibiliteit	A	88%	91%
		B	68%	78%
		C	75%	76%

Figuur 4.1b: Codeboom interviews respondent leerlingen

In Tabel 4.1a is bij de eindmeting van betrokkenheid een hogere score te zien dan bij de nulmeting. In de codeboom (zie Figuur 4.1b) is zichtbaar wat de respondenten hebben gezegd omtrent de betrokkenheid. In Bijlage 4 is er bij de eindmeting van betrokkenheid een hogere score te zien in de percentielen 'bovengemiddeld' en 'hoogst', dan in de nulmeting. Het welbevinden in Tabel 4.1a scoort in groep A 1% hoger, groep B scoort hetzelfde en groep C scoort 2% lager. Uit Figuur 4.1f (zie Bijlage 4) blijkt dat de daling van groep C even hoog is als de stijging van de groepen A en B samen, waardoor het gemiddeld met 0,3 percentiel is gestegen.

De sociale vaardigheden; effectvariabelen, zijn in alle groepen toegenomen. In Tabel 4.1a is volgens de leerlingen in groep A en B een balans zichtbaar tussen de categorieën ruimtegevend en ruimte-nemend, maar scoort groep C hoger op ruimte-nemend. De intrinsieke motivatie werd door meerdere respondenten tijdens het interview toegelicht, waarin zij toelichtten waarom ze het wilden leren of inzetten.

Figuur 4.1b toont aan dat leerlingen de sekseverschillen benoemen in de interviews. Uit de interviews met de respondenten zijn de volgende citaten meerdere malen gecodeerd: "Meisjes zijn vaak kattig", "haantjesgedrag" en "jongens vechten meer". Interventie D (zie Bijlage 15) wordt het meest genoemd door de respondenten en zij gaven aan dat ze zich moesten concentreren en inleven. De citaattermen: "Grappig", "gek" en "leuk", zijn het meest gecodeerd.

4.2 Deelvraag 2

De resultaten van de nul- en eindmeting van de observatie-vragenlijst van ZIEN! zijn in Figuur 4.2a weergegeven. In bijlage 6 en 7 zijn de uitgebreide overzichten te vinden. In Figuur 4.2d t/m f zijn de percentuele verdeling en in Figuur 4.2g zijn de gemiddelden stijging/daling, met betrekking tot de proces- en effectvariabelen (Broer et al., 2012), in kaart gebracht.

Tabel 4.2a

Overzicht %-score leerkracht-observatievragenlijst ZIEN!

	Effectvariabel		Nulmeting %	Eindmeting %
Graadmeters	Betrokkenheid	A	93%	93%
		B	79%	85%
		C	68%	80%
	Welbevinden	A	94%	95%
		B	88%	92%
		C	73%	81%
Ego-controle	Sociaal initiatief	A	87%	93%
		B	71%	78%
		C	71%	69%
	Impulsbeheersing	A	83%	88%
		B	76%	80%
		C	83%	90%
Ego-veerkracht	Sociale Autonomie	A	88%	91%
		B	68%	78%
		C	75%	76%
	Sociale Flexibiliteit	A	87%	84%
		B	69%	74%
		C	72%	69%
Empathie	Inlevingsvermogen	A	93%	94%
		B	76%	82%
		C	70%	71%

In Tabel 4.2a is er in de eindmeting een grotere score te zien in de graadmeters, dan in de nulmeting. De scores in de percentielen omtrent de betrokkenheid zijn in bijlage 6 zichtbaar. Hierin is te zien dat er in groep A in de eindmeting hoger is gescoord in het percentiel 'hoogst' in vergelijking met de nulmeting. Uit de codeboom (zie Figuur 4.2c) is op te maken dat de respondenten een hogere betrokkenheid ervaren.

Het welbevinden toont de hoogste groei. Citaat termen in het welbevinden zoals veilig, goede sfeer en samenwerken komen overeen met termen van de respondent leerlingen (zie §4.1).

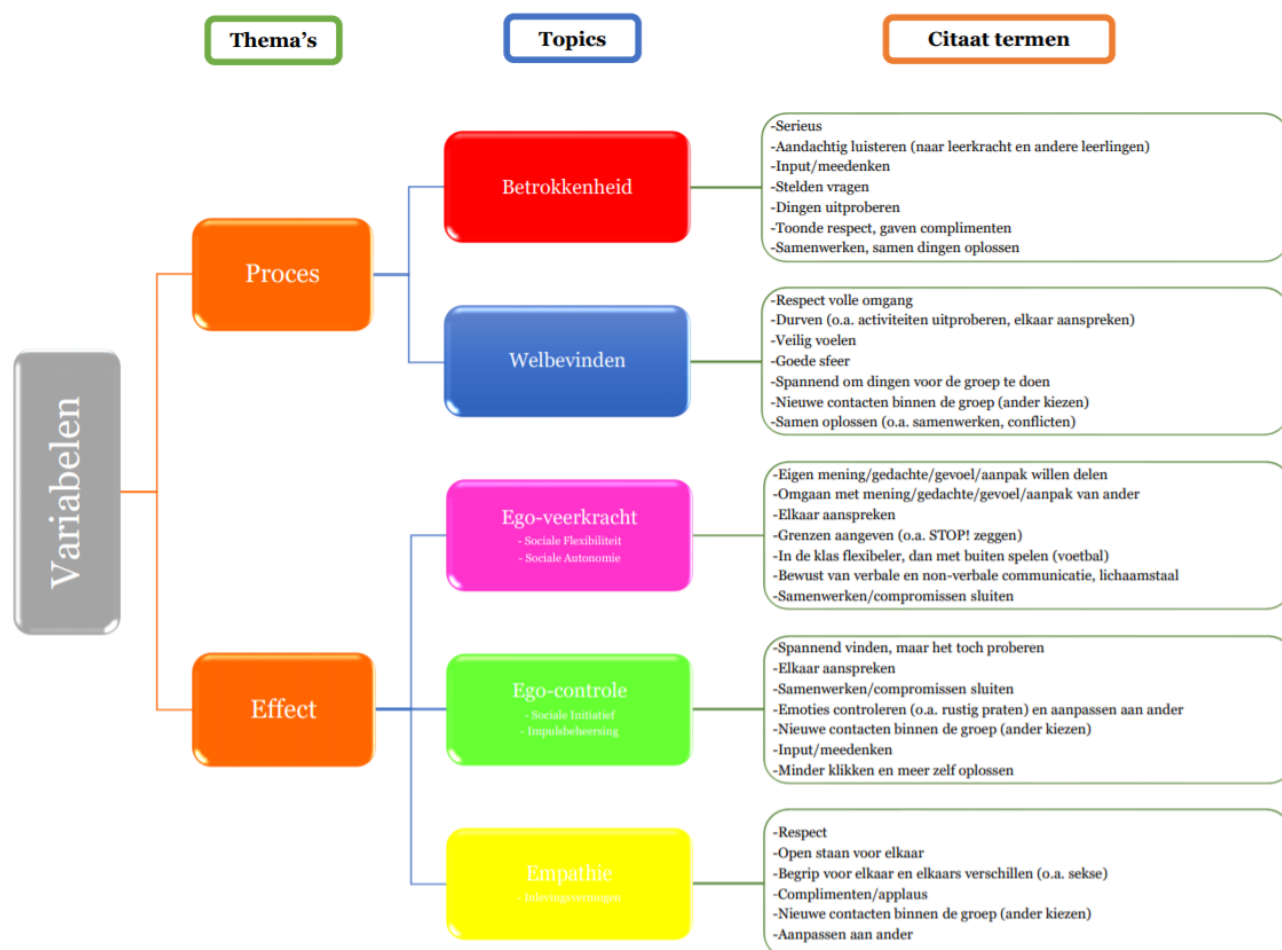
De sociale vaardigheden volgens ZIEN!; effectvariabelen, zijn in alle groepen toegenomen. In alle groepen is een stijging te zien in de impulsbeheersing binnen de Ego-controle. In de eindmeting van Ego-veerkracht is er in de sociale flexibiliteit bij twee groepen lager gescoord, maar in de sociale autonomie is er bij alle groepen hoger gescoord. Empathie; het inlevingsvermogen is in alle groepen gegroeid, maar het meeste in groep B. In Figuur 4.2c is te zien dat de respondenten het onderlinge begrip voor de sekseverschillen benoemen. In de interviews benoemen respondenten dat de leerlingen anders met elkaar omgaan en zich meer met elkaar mengen.

Tabel 4.2b

Overzicht ruimte-gevend/ruimte-nemend

	Nulmeting	Eindmeting	
A	87,6%	88,7%	Ruimte-gevend
	87,5%	92,0%	
B	87,6%	78,7%	Ruimte-nemend
	69,5%	78,0%	
C	75,0%	76,7%	Ruimte-gevend
	73,0%	72,5%	

De observatie-vragenlijsten laten zien dat de groepen omtrent de categorieën ruimte-gevend en ruimte-nemend zijn veranderd. Tabel 4.2b laat zien dat groep A en C nu op één categorie hoger scoren en groep B evenwichtig scoort.

Figuur 4.2c: Codeboom respondent leerkrachten

4.3 Deelvraag 3

Aan het eind van de interventieperiode zijn alle respondent leerkrachten en 12 respondent leerlingen geïnterviewd, met daarin de vraag:

- Vind je de interventies van toegevoegde waarde, aansluitend op de Rots & Water lessen?
- Vind je de Rots & Water lessen aansluiten bij de SOVA-lessen?

In Tabel 4.3a is te zien dat 66,6% van de respondent leerkrachten van mening is dat de lessen een toegevoegde waarde hebben. Bij de respondent leerlingen was 58,3% van mening dat de SOVA-lessen aansluiten bij de Rots en Water-lessen. Volgende citaten bevestigen dit: “Kijk dan doen we gewoon soms een beetje hetzelfde, niet echt echt helemaal hetzelfde, maar dan lijkt het wel echt heel erg op dat van Rots en Water” en “Ja, want bij SOVA-lessen moet je soms ook stop zeggen als je het echt niet leuk vindt. En bij Rots en Water daar moet je ook stopt zeggen, dus daar combineer je het een beetje met elkaar”.

De leerlingen die ‘nee’ antwoordden vonden de interventies niet aansluiten, omdat ze weinig tot geen overeenkomsten zagen. Respondenten uit groep C gaven aan niet goed te begrijpen wat er met de SOVA-lessen bedoeld werden. Ze zeiden: “Ik weet het eigenlijk niet. Ik ken die SOVA-les niet” en “Ik begreep eigenlijk niet die SOVA-lessen”. Zij zagen het als losse activiteiten.

De leerkracht die met ‘weet niet’ antwoordde gaf aan te twijfelen, omdat hij niet overtuigd was of dat de interventies of de Rots en Water-lessen voor veranderingen binnen de groep hadden gezorgd. De respondent leerkrachten waren eensgezind over het gemis van de Rots en Water ‘taal’ in de interventieactiviteiten, waardoor de koppeling niet goed zichtbaar werd.

Tabel 4.3.a

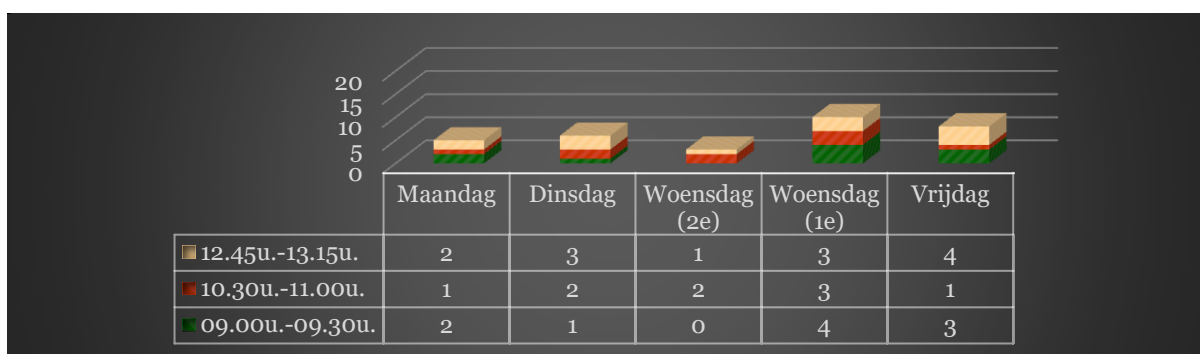
Overzicht respondent stemmen; toegevoegde waarde

	Leerlingen (N=12)	Totaal %	Leerkrachten (N=3)	Totaal %
Ja	7	58,3%	2	66,6%
Nee	4	33,3%	0	0%
Weet niet	1	8,3%	1	33,3%

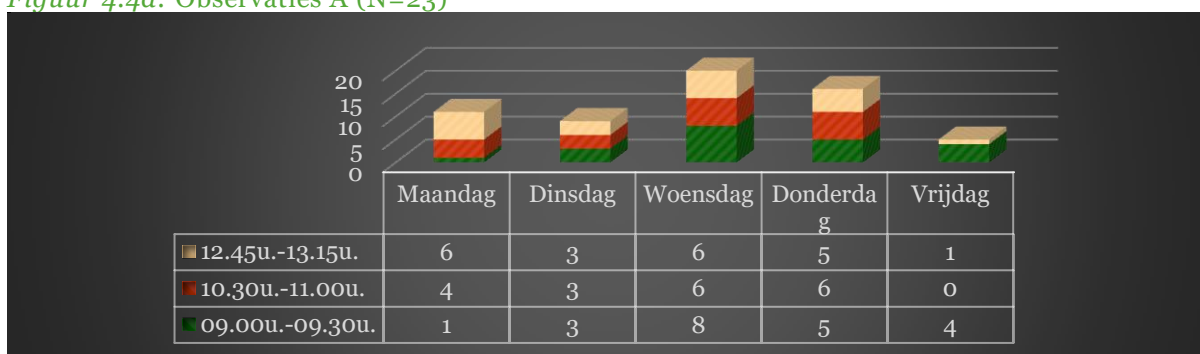
4.4 Deelvraag 4

De respondent leerkrachten hebben middels de observatielijst (zie bijlage 10) gedurende één week, driemaal daags, 30 minuten geobserveerd. De geturfdde toepassingen van alle groepen zijn in Figuur 4.4a t/m c weergegeven. In het interview is er met vraag 3 toelichting gevraagd over de geturfdde observatiepunten. Daarnaast hebben zij enkele notities gemaakt, waarin zij opvallende toepassingen toelichten. De geciteerde termen en notities (*) zijn in Tabel 4.4d weergegeven, waarin de overeenkomende termen zijn gecodeerd.

Figuur 4.4a t/m c tonen aan dat in groep C minder toepassingen zijn geobserveerd, in vergelijking met groep A en B. De volgende citaten uit het interview met respondent C bevestigen dit: *“Wat me eigenlijk op is gevallen is dat er weinig, weinig conflicten zijn geweest”*. *“Ik vond het de laatste weken echt heel goed gaan. En voor de interventie, voordat we hiermee begonnen met interventies, nou toen vond ik het nog wat vervelend in de klas”*. Verder is uit de resultaten op te maken dat bij groep A en B de meeste toepassingen in de tweede helft van de week plaatsvonden. In groep C is het verschil nihil. Respondenten A en B hebben hier geen uitspraken over gedaan. De hogere waarneming aan het einde van de dag, worden door respondent A en B aangehaald in het interview en in de notities beschreven. De hoeveelheid toepassingen in de vrije momenten zijn zichtbaar in de geturfdde observaties, notities en interviews. Hierin wordt voetbal het meest frequent genoemd.

Figuur 4.4a: Observaties A (N=23)

Figuur 4.4b: Observaties B (N=27)

Figuur 4.4c: Observaties C (N=26)

Tabel 4.4d
Codeerboom observaties

Respondent A	Respondent B	Respondent C
- o Buitenspelen - o Voetbal (*) - o Vrije momenten - o Eind v/d dag - o Onderlinge verschillen in gedachten (*) - o Verbaal elkaar aanspreken	- o Buitenspelen - o Voetballen(*) - o Einde van de dag meer - o Wisselingen lessen - o Werkmomenten meer non-verbaal(*) - o Vrije momenten meer verbaal (*)	- o Buiten begint het vaak - o Binnen oplossen - o Stop zeggen (*) - o Voetballen (*) - o Minder klikken

Hoofdstuk 5: Conclusie en discussie

5.1 Conclusie deel- en onderzoeksvraag

5.1.1 Deelvraag 1

Welke invloed hebben de interventies A t/m F, volgens de leerlingen, op de procesvariabelen en de sociale-emotionele vaardigheden?

Procesvariabelen

Met de resultaten uit §4.1 kan geconcludeerd worden dat de interventies A t/m F, volgens de leerlingen (N=71), een positieve invloed hebben op de procesvariabelen. Er is een toename in de betrokkenheid geconstateerd. Leerlingen hadden meer het gevoel gekregen dat ze erbij horen en dat hun actieve participatie werd gewaardeerd. Het uitspelen van situaties voor de gehele groep werd soms door leerlingen als spannend ervaren, desondanks deden ze het. Ze voelen zich hierdoor competent en konden expliciet aangeven wat ze hadden geleerd. Dit komt overeen met de theorie van Bandura (Bolhuis, 2009) en Laevers (Broer et al., 2012) die stellen dat je betrokken bent op het moment dat je je in een gesteldheid bevindt waarin je energie voelt, die je wilskracht geeft om informatie op te doen en te gaan experimenteren; trial and error. Piaget en Bandura (Bolhuis, 2009) en Van Meersbergen en Jeninga (2012) stellen dat kinderen leren van hun omgeving middels modelleren. Uit de interviews blijkt dat leerlingen het leuk te vinden om gezamenlijk sociaal-emotionele activiteiten te doen en nieuwe contacten te maken binnen de groep.

Tevens is gebleken dat de interventies het welbevinden gunstig heeft beïnvloed, waardoor er een verbeterd en positief groepsklimaat is gaan heersen, leerlingen zich veiliger te voelen en elkaar als een stimulerende factor zien. Volgens de respondenten zijn er nog wel ruzies, maar zijn deze in kwantiteit en heftigheid afgenomen. Dit bevestigen citaten als: *“Nou zonder die lessen ging het wel fout, maar met de lessen ja ging het wel wat beter”* en *“Ik zie ook verschil dat we nu niet meer zoveel vechten en zo”*.

Daarnaast is het veiligheidsgevoel gegroeid en wordt er voldaan aan de basisbehoefte relatie. Wat volgens Jeronimus (2015) een voorwaarde is voor een positief veiligheidsgevoel. Ook wordt er, volgens de theorie van Stevens (2016), voldaan aan de overige basisbehoeften, aangezien leerlingen aangeven meer zelfvertrouwen te hebben gekregen en zich autonomer en competent te voelen. Het tegemoetkomen aan deze basisbehoeften beschreven Van Overveld (2017) en Laevers (Broer et al., 2012) als voorwaarde voor SEL.

De leerlingen gaven hun intrinsieke motivatie voorafgaand aan dit onderzoek al aan bij de Rots en Water-lessen (zie bijlage 2). Ze wilden voor zichzelf opkomen/grens aangeven, flexibeler zijn en meer harmonie. Uit de interviews zijn deze gemotiveerde houdingen en handelingen van de leerlingen terug te lezen. Dit bevestigen de volgende citaten: *“En dat we dit jaar ook niet gaan pesten, want vorig jaar deden we het ook niet. Maar dat hoop ik elk jaar dat we niet kinderen gaan pesten”* en *“Ja, als je niet oplet dan wist je ook niet hoe je het moet doen en ja, dan heb je een slecht cijfer voor je rapport dus. Het is best wel leuk om te luisteren”*. Dit bekrachtigt de uitspraak in §2.2.2: *“Een kind die het zelf wilt, gaat het zelf leren”* (Emonds, 2017).

Sociaal-emotionele vaardigheden

Naast de positieve invloed op de procesvariabelen hebben de interventies A t/m F ook invloed gehad op de sociaal-emotionele vaardigheden; effectvariabelen. De resultaten van de vragenlijsten bieden geen gespecificeerd overzicht omtrent de groei van de sociale-emotionele vaardigheden. Echter blijkt uit Figuur 4.1a dat de interventies wel invloed hebben gehad op de uitingvorm van het gedrag; ruimte-gevend en ruimte-nemend. Bij twee groepen is een voorkeurgedrag en bij één is er een balans. De groei in beide categorieën sluit aan bij de uitspraken rondom de toename in het gevoel van zelfvertrouwen, competentie, het durven uitproberen en voor anderen opkomen.

Middels de gecodeerde interviews is er een aannemelijke invloed gemeten en groei in de vaardigheden aan het licht gekomen. Leerlingen zijn sociaal flexibeler in de omgang met elkaar, waardoor ze meer rekening houden met een ander of een ander perspectief innemen. Daarnaast zijn ze sociaal autonomer, omdat ze durven te participeren binnen de groep. Aangezien de leerlingen de kenmerkende verschillen tussen jongens en meisjes, volgens Delfos (2007; 2014a) Woltring (2017) en Ykema (zd.) (zie §2.4), in de praktijk herkennen en

hun denk- en handelingsgedrag daarop aanpassen, kan geconcludeerd worden dat het inlevingsvermogen en de sociale flexibiliteit gunstig is beïnvloed. En tot slot is de impulsbeheersing verbeterd, waardoor leerlingen beheerster het gesprek met elkaar aangaan en de ruzies zijn afgenomen.

5.1.2 Deelvraag 2

Welke invloed hebben de interventies A t/m F, volgens de leerkrachten, op de procesvariabelen en de sociaal-emotionele vaardigheden?

Procesvariabelen

Op basis van de resultaten uit §4.2 kan geconcludeerd worden dat de interventies, volgens de leerkrachten (N=3), een positieve invloed hebben op de procesvariabelen en wordt er in alle groepen een positiever groepsklimaat ervaren. De invloed op de groeiende betrokkenheid heeft geleid tot een zichtbare toename van het leveren van input, het delen van ervaringen en de actieve deelname; serieuze en aandachtige (luister)houding. Dit komt overeen met functionele betrokkenheid (Laevers et al., 2014). Dit bevestigen de citaat termen ‘respect tonen’ en ‘complimenten/applaus’ en de citaten: *“Omdat de kinderen aandachtig luisterden en meedachten. Wanneer ze samenwerkten in groepjes deden ze ook serieus mee en wanneer we gingen wisselen deden ze ook weer serieus mee. En ze wilden graag hun mening en ideeën vertellen”*. Tevens sluiten deze citaat termen aan bij de toegenomen empathie.

De groei in het welbevinden heeft voor een positief groepsklimaat gezorgd, waarin er tijdens het samenwerken een positieve groeps sfeer en hoge mate van respect heerst. Laevers et al. (2014) spraken over de juiste leerkrachtstijl, die het hoge niveau van welbevinden of betrokkenheid kan bereiken of behouden. De interviews tonen aan dat de interventies de leerlingen deden stimuleren en uitdagen. De leerkrachten gaven hen daarin de ruimte en mogelijkheid om autonoom te zijn in hun initiatieven en stimuleerde hen in hun competenties. Hierin hebben ze zich empathisch opgesteld naar de leerlingen die het nog spannend vonden. De leerkracht als rolmodel heeft ertoe geleid dat leerlingen geënthousiasmeerd raakten en door de verschillende werkvormen nam de betrokkenheid toe.

Sociale vaardigheden; effectvariabelen

Bijkomend hebben de interventies ook invloed gehad op de sociaal-emotionele vaardigheden. In het bijzonder de groei in de Sociale Autonomie, omdat leerlingen meer zelfstandig durven te participeren. Daarnaast is de Impulsbeheersing verbeterd, gezien ze minder snel heftig reageren op situaties. En in het Inlevingsvermogen, omdat er meer onderling begrip is ontstaan omtrent de verschillen en zijn hun handelen daarop frequenter gaan aanpassen. Uit de interviews is gebleken (zie Figuur 4.2b) dat respondenten een groei en voldoening in de basisbehoeften (Stevens & Bors, 2016) hebben waargenomen. De groei van de basisbehoeften, autonomie en competentie, is in de stijging van de effectvariabelen Sociaal Autonomie en Sociaal Initiatief zichtbaar.

Tot slot kan er geconcludeerd worden dat de interventies invloed hebben gehad op de uitingvorm van het gedrag; ruimte-gevend en ruimte-nemend. Bij twee groepen, die in balans waren, is nu een voorkeurgedrag zichtbaar. Bij één was er een voorkeur, maar nu is er een balans zichtbaar.

5.1.3 Deelvraag 3

In hoeverre vinden de leerkrachten en leerlingen de interventies A t/m F van toegevoegde waarde op de aansluiting met de Rots en Water-lessen?

Uit de resultaten in §4.3 blijkt dat 58,3% van de respondent leerlingen (N=12) en 66,6% van de respondent leerkrachten (N=3) ‘ja’ stemt. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de interventies, volgens de leerkrachten en leerlingen, wel een toegevoegde waarde hebben op de aansluiting met Rots en water. Echter blijkt de samenhang tussen de interventies en Rots en Water niet bij alle leerlingen volledig kenbaar te zijn geweest.

Het ‘Stop’-zeggen, grenzen aangeven en voor jezelf opkomen waren de meest genoemde overeenkomsten die ze vonden aansluiten bij Rots en Water. Daarnaast vonden ze het communiceren met hun lichaam en gezichtsuitdrukking lijken op het ‘sterk staan’ en de

verschillende lichaamshoudingen volgens Rots en Water (Ykema, 2002). Volgend citaat bevestigt dat het samenwerken positief is ervaren: *“...sommige was het ook wel grappig om met nieuwe kinderen, waar ik vaak nog niet zoveel mee aan de slag ben gegaan om zeg maar een activiteit te doen”*.

De afwisseling tussen praten en doen is door de leerlingen positief ervaren en sluit daardoor aan bij de theorie van Delfos (2014b), Ykema (2002), Woltering (2011), Asher (in Smegen, 2012) en Van Overveld (2017) die stellen dat de afwisseling tussen een actieve handeling en verbale informatie aansluit bij de verbaalzwakke leerlingen, de verschillen taalontwikkelingsniveau van jongens en meisjes en daarnaast kan er tussentijdse feedback worden gegeven (zie §2.3 en §2.4).

Uit de resultaten van de leerkrachten kan geconcludeerd worden dat de koppeling in de interventie-kaarten niet goed zichtbaar is geweest, waardoor zij niet genoeg geactiveerd werden om koppelingen in te zien en/of te maken naar Rots en Water. De volgende citaten bevestigen dit: *“...als je dat voor jezelf op een briefje had of wat je had kunnen linken aan een les, dan denk ik dat het bewuster was gekoppeld aan”, “Ik merkte dat ik wel dingen uit de lessen probeerde te koppelen, maar het had misschien makkelijker geweest als het in de activiteit omschrijving specifiek gestaan had”* en *“Maar een vertaling, dus een link tussen de Rots en Water training en deze activiteiten. Ja die is er natuurlijk wel, maar die zie je dan ook niet zo 123”*. Dit maakte dat respondent C ‘weet niet’ heeft geantwoord.

Bij respondenten C1 t/m C4 was er onduidelijkheid over het feit dat de interventies als SOVA-lesse fungeerden. Aangezien het doel van de interventie niet duidelijk genoeg was, hebben zij de vaardigheden en de taal uit de Rots en Water-lesse niet bewust toepassen. Wanneer een doel duidelijk is, gecombineerd met een actieve werkvorm, zal dit eerder kunnen leiden tot een hoger leerrendement (Van den Bergh & Ros, 2015).

5.1.4 Deelvraag 4

In welke mate passen de leerlingen, volgens de leerkrachten, de aangeboden sociaal-emotionele vaardigheden zichtbaar toe in de praktijk?

Uit de resultaten van Figuur 4.4 is gebleken dat leerlingen de sociaal-emotionele vaardigheden voldoende toepassen in de praktijk. Tijdens het buitenspelen en de vrije momenten passen de leerlingen het in hogere mate toe. Respondent A haalt dit aan in het interview met het citaat: *“Dat is vooral tijdens het buitenspelen. En dan wanneer er iets misgaat bij voetbal of wanneer kinderen een spelletje willen spelen en iemand anders denkt daar anders over”*. Respondent B maakte een notitie: *“5 keer toegepast bij een voetbalsituatie, waarin kinderen hun grenzen verbaal uitspraken naar elkaar”*. In de klas, tijdens werkmomenten is er een lagere mate van toepassingen. De positieve groepsdynamica heeft mogelijk binnen de klas invloed gehad op de kwantiteit van conflictvorming en zijn er minder toepassingen geregistreerd. Bij het buitenspelen of in de vrije momenten kan de communicatie door de adrenaline of het hogere testosterongehalte bij vooral jongens verstoord raken, waarin Woltering (2017) stelt dat leerlingen dan vanuit hun ‘go’-systeem handelen.

De toepasmomenten zijn vooral rondom de ochtendpauze en aan het einde van de dag, wat mogelijk beïnvloed wordt door de gesteldheid van de leerlingen. De interventieperiode is mogelijk te kortstondig geweest om de nieuwe elementen vanuit hun omgeving toe te passen in hun denkschema’s en een nieuwe structuur te ontwikkelen; accommoderen (Piaget, in Bolhuis, 2009).

Leerkrachten hebben aangegeven dat de interventies een positieve invloed hebben gehad op de ontwikkeling van de (non-)verbale communicatie, omdat leerlingen hun emoties expliciet uitdrukken.

5.1.5 Conclusie onderzoeksvraag

Op welke wijze heeft het inzetten van sociaal-emotioneel en communicatief gerichte interventies A t/m F, aansluitend op de Rots en Water lesse, invloed gehad op de procesvariabelen en het toepassen van de sociale-emotionele vaardigheden van de leerlingen van de groepen 5?

De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat het inzetten van sociaal-emotioneel en communicatief gerichte interventies A t/m F, de procesvariabelen en sociaal-emotionele vaardigheden van de leerlingen van de groepen 5 positief hebben beïnvloed. Daarnaast

blijken de interventies, volgens een meerderheid van de respondenten, van toegevoegde waarde te zijn op de aansluiting met de Rots en Water-lessen. Dit bekrachtigt het onderzoek van Brenton, Cenuich en Raymond (2009), die aangaven dat extra lesmomenten een effectieve bijdrage konden leveren aan Rots en Water (zie §1.1).

De interventies hebben geleid tot een toename in de betrokkenheid en het welbevinden. Er is een positief groeps-, leer- en leefklimaat ontstaan, wat volgens Laevers (2014; Broer et al., 2012; in Van Alebeek, 2012;) en Van Overveld (2016; 2017) van belang is bij het preventies inzetten van middelen.

Het voldoen aan de basisbehoeften stelde Stevens (2016) als voorwaarde voor SEL.

Aangezien de relaties zijn verbeterd, leerlingen autonomer zijn en zich competentier voelen, kan er geconcludeerd worden dat er met het inzetten van de interventies wordt voldaan aan de basisbehoeften. Volgens Laevers et al. (2014) draagt dit tevens bij aan de bevordering van de procesvariabelen.

De interventies hebben ook een positieve invloed gehad op de sociaal-emotionele vaardigheden; effectvariabelen. De sociale autonomie en impulsbeheersing zijn het meest gestegen en waargenomen. Leerlingen durven meer te ondernemen en reageren minder heftig. Daarbij maken de leerlingen veelvuldiger afwegingen, zoals Freud (in De Bil en De Bil, 2017) in zijn Ego-theorie omschrijft, waardoor de sociale flexibiliteit is gegroeid. De kennisontwikkeling en begripvolle houding van de leerlingen, omtrent de (seks)verschillen tussen leerlingen, heeft geleid tot een toename in het inlevingsvermogen.

Het handelingsgedrag van de groepen heeft zich ontwikkelt en vertoont een voorkeur in het ruimte-gevende en/of ruimte-nemende gedrag.

De afwisseling tussen kringgesprekken en fysieke handelingen heeft geleid tot een actieve betrokkenheid. De verwerking van het rolspele, samenwerken en modelleren in de interventies, hebben invloed gehad op de ontwikkeling van de denkschema's (Bandura, in Bolhuis, 2009) en fungeren als stimulerende factor (Van Meersbergen & Jeninga, 2012). Evenals respect tonen, applaudisseren en feedback geven, wat Smegens (2012) en Ykema (2002) centraal stellen.

De interventies hebben geleid tot een toename van het toepassen van sociaal-emotionele vaardigheden in de vrije momenten, vooral tijdens het buitenspelen.

5.2 *Discussie*

5.2.1 *Bijdrage aan de kennisontwikkeling en praktijkontwikkeling*

In het begin van het onderzoek heb ik het theoretisch kader door eigen kennis en gedachten teveel richting gegeven. De interventies zijn twee weken later gestart, omdat ik mezelf breder ben gaan oriënteren en een vernieuwd theoretisch kader heb opgesteld. Dit heeft gezorgd voor een grote kennisontwikkeling, waardoor de opzet van de interventies en de vormgeving van de onderzoeksmethodiek explicieter geformuleerd kon worden en het praktijkgedeelte en analytische gedeelte planmatig doorlopen kon worden.

Mijn kennis over de sociaal-emotionele ontwikkeling is gegroeid, bijvoorbeeld over de seksverschillen, drama en taal. Het ontwerpen van de interventies is deels geïnspireerd door de opgedane kennis rondom drama, taal en de rol van de procesvariabelen. Zo heb ik de belangrijkste aspecten uit de theorie vertaald naar de praktijk.

Het onderzoek toont aan dat de procesvariabelen daadwerkelijk graadmeters zijn in het proces naar mogelijke effecten, zoals de theorie van Laevers (Broer et al., 2012; 2014) beschreven heeft.

Naast de rol van onderzoeker heeft de rol als respondent mij inzicht gegeven over het belang van de begeleiding en instructies rondom de interventies. Door dit proces van kennis- en praktijkontwikkeling ben ik bewust geworden van mijn handelen. Hierdoor handel ik nu vanuit de theorie, planmatiger en combineer ik dit met opgedane praktijkervaring en de innerlijke gelaagdheid van mijn functioneren (Korthagen & Vasalos, 2007).

5.2.2 *Kritische reflectie op de methodologie*

In hoofdstuk 3 zijn de onderzoeksmethodieken toegelicht. Uit de analyse en de conclusie zijn er zowel sterke als zwakke punten voortgekomen.

De interviews waren een sterk punt, omdat deze methodiek heeft bijgedragen aan de beantwoording van meerdere deelvragen.

Tijdens het axiaal coderen (De Lange, Schuman, & Montessori, 2010) kwam ik erachter dat de vooropgestelde open vragen sterk waren, echter was de beantwoording van de leerlingen inhoudelijk minder dan verwacht. Daardoor moesten er doorvragen gesteld worden en tijdens het coderen is gebleken dat ik onbewust veel gesloten vragen had gesteld en de leerlingen soms in mijn vraagstelling had geholpen in hun bewoording, waardoor leerlingen vaak met ja en nee gingen antwoorden. Dit heeft geleid tot minder bruikbare informatie, terwijl ik met de juiste vragen meer inhoudelijke data had kunnen verzamelen voor de beantwoording van de deelvragen. Delfos (2007) stelt dat je bij kinderen moet aangeven dat zij moeten vertellen wat ze willen of ergens van vinden, omdat je anders niet weet wat een kind bedoeld. Volgende keer kan een lijstje met mogelijke door- en hulpvragen helpend zijn. Daarentegen is een ander sterk punt, dat de interviews bij de leerlingen heel prettig verlopen zijn. Dit aangezien er gelachen werd, leerlingen de ruimte kregen om na te denken en ze open waren over hun gedachten en meningen. Ik heb ervoor gekozen om tijdens de wandeling van de klas naar de gespreksruimte kort te informeren naar de dag of het afgelopen weekend van de leerling. Delfos (2007) noemt het belang van een prettige sfeer, waarin de spanning minimaal is. Volgens Pameijer, Beukering en De Lange (2010) is het van belang dat het doel van het gesprek door het kind wordt begrepen, anders kan dit het gesprek belemmeren. Aangezien ik de interviews heb geopend met het doel van het gesprek, vond ik dit een sterk punt.

Voorafgaand aan het onderzoek is er geen draagvlakpercentage vastgesteld met de directie en leerkrachten. Aangezien het percentage hoger is dan 50% en er positieve veranderingen door de respondenten zijn waargenomen, heb ik als onderzoeker doen besluiten dat de interventies succesvol aansluiten. Echter had ik de validiteit van de onderzoeksmethode kunnen waarborgen door gebruik te maken van een draagvlakpercentage, zodat de resultaten ook gedragen wordt door de betrokkenen en betrouwbaar zijn.

Van den Bergh en Ros (2015) stellen dat doelgericht werken in een betekenisvolle activiteit belangrijk is tijdens actief leren. Het motiveert niet alleen de leerlingen, maar ook de leerkrachten zelf om naar een doel te werken. Uit de resultaten is gebleken dat er onduidelijkheden waren over de doelstelling van de interventies bij zowel de respondent leerlingen als de leerkrachten. Dit maakte dat de aansluiting met Rots en Water en de onderlinge samenhang tussen de interventies onduidelijk waren. De koppeling en samenhang kan in een vervolgonderzoek voorafgaand aan de interventies in een gezamenlijk overleg duidelijk aan de orde gesteld worden. Daarentegen waren alle respondenten positief over de vormgeving van de interventies.

5.3 Aanbevelingen voor de onderzoeksschool

Mijn aanbeveling aan de onderzoeksschool is om in hun onderwijs structureel SOVA-lessen aan te bieden, waaraan de Rots en Water-aspecten worden gekoppeld. Waarbij de betrokkenheid en het welbevinden van belang zijn, zodat deze de sociaal-emotionele vaardigheden positief kunnen beïnvloeden. Daarnaast kunnen de SOVA-lessen een bijdrage leveren om te voldoen aan de basisbehoeften (Stevens & Bors, 2016), waardoor de sociaal-emotionele competentie ontwikkeling (Van Overveld, 2016; 2017) van leerlingen wordt bevorderd en leerlingen genoeg tijd krijgen om hun denkschema's aan te passen (Piaget, in Bolhuis, 2009). Hierdoor wordt met behulp van een positief en verbeterd groeps-, leef- en leerklimaat en het gebruik van de juiste afstemming, volgens Van Overveld (2016), de kans groter dat didactische ontwikkeling toeneemt en het leerrendement wordt verhoogd.

5.4 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

In §3.2 is beschreven dat gedrag volgens Van Overveld (2016) moeilijk meetbaar is, aangezien diverse factoren het gedrag van leerlingen kunnen beïnvloeden. De interventieperiode van dit onderzoek viel gelijktijdig met de Rots en Water-lessenserie, wat de procesvariabelen en de sociaal-emotionele vaardigheden wellicht heeft beïnvloed. Een vervolgonderzoek zou de kans bieden om te onderzoeken welke invloed de interventies hebben op de procesvariabelen en de sociaal-emotionele vaardigheden, indien de interventieperiode na de Rots en Water-lessenserie wordt aangeboden.

Respondenten misten de Rots en Water-taal en de verbinding tussen het SOVA-doel en de Rots en Water-aspecten, waardoor ze niet genoeg geactiveerd werden. Een vervolgonderzoek biedt de kans om de interventiebeschrijvingen te optimaliseren, waardoor er mogelijk een hoger leerrendement gecreëerd kan worden.

Volgens Laevers et al. (2014) en Van Overveld (2017) heeft de juiste leerkrachtstijl weldegelijk invloed op de ontwikkeling van de leerlingen. Dit kan leiden tot een hoger niveau van welbevinden en/of betrokkenheid, waardoor de sociaal-emotionele vaardigheden ook kunnen toenemen. Klaasen (2012) is ook van mening dat leerkrachten zich bewust moeten zijn van hun voorbeeldfunctie. Als leerkrachten actief, betrokken en nieuwsgierig zijn, dan kunnen leerlingen dit ook worden. Er zijn geen resultaten omtrent het leerkrachtgedrag, gezien dit onderzoek de nadruk legt op het leerlinggedrag. De zoektocht naar de optimale leerkrachtstijl kan een betekenisvol vervolgonderzoek zijn.

5.5 Evaluatie en reflectie

Het uitvoeren van een onderzoek was een nieuwe ervaring. Ik heb naast nieuwe kennis, ook een andere werkwijze opgedaan omtrent het opzetten van een theoretisch kader. Mijn interesse in de sociaal-emotionele ontwikkeling en Rots en Water was voorafgaand aan dit onderzoek al groot, waardoor de keuze voor dit onderzoek vlot gemaakt was. De onderzoeksschool zag het belang van dit onderzoek in, omdat ik de aanleiding en mijn doelstelling goed kon verwoorden. Nu kunnen we aan de hand van dit onderzoek kijken wat het onderwijs optimaliseert en is mijn zoektocht naar potentiële hulpmiddelen, ter bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling, zeker nog niet ten einde.

Literatuurlijst

- Andriessen, D., Onstenk, J., Delnooz, P., Smeijsters, H., & Peij, S. (2010). *Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo. Gedragscode voor het voorbereiden en uitvoeren van praktijkgericht onderzoek binnen het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland*. Delft: Elan Strategie & Creatie.
- Bolhuis, S. (2009). Leren en veranderen. In *Hoofdstuk 5* (pp. 195-231). Opgeroepen op Augustus 27, 2018, van [https://connect.fontys.nl/instituten/oso/modules/gedrag/gseo2a/Documents/Bolhuis,%20S.%20\(2009\)%20Leren%20en%20veranderen.pdf#search=leren%20en%20veranderen](https://connect.fontys.nl/instituten/oso/modules/gedrag/gseo2a/Documents/Bolhuis,%20S.%20(2009)%20Leren%20en%20veranderen.pdf#search=leren%20en%20veranderen)
- Brenton, T., Cenuich, A., & Raymond, I. (2009, September 4). *Cowandilla Primary Rock & Water Program. Program Overview and Qualitative Evaluation*. Opgeroepen op Juli 22, 2018, van Het Rots en Water-programma. Sociale Competentie Training: https://rotsenwater.nl/download/Cowandilla_Rock_and_Water_Program_Evaluation_2009.pdf
- Broer, N., Haverhals, B., & De Bruin MSc, H. (2012, April). Verantwoording. Pedagogisch expertsysteem ZIEN! voor het primair onderwijs. Gouda: Driestar onderwijsadvies.
- De Bil, M., & De Bil, P. (2017). *Praktijkgericht ontwikkelingspsychologie: Van wieg tot hangplek: de ontwikkeling van 0- tot 21-jarigen* (4e herziene druk ed.). Amsterdam: Boom.
- De Bil, P. (2017). *Observeren, registreren, rapporteren en interpreteren(Inkijkexemplaar)*, 11-22. Amsterdam: Boom. Opgeroepen op Januari 27, 2019, van https://www.boompsychologie.nl/media/11/9789024403332_inkijkexemplaar.pdf
- De Graaf, I., De Haas, S., & Wijzen, C. (2014). *Samenvatting: Effectonderzoek Rots en Water*. Utrecht: Trimbos-instituut. Opgeroepen op Juli 22, 2018, van <https://www.rotsenwater.nl/download/articles/nl/Samenvatting%20Effectonderzoek%20Rots%20en%20Water.pdf>
- De Lange, R., Schuman, H., & Montessori, N. M. (2010). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Delfos, M. F. (2007). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar* (Twaalfde druk, ongewijzigd ed.). Amsterdam: SWP.
- Delfos, M. F. (2014a, Februari). Een jongen is geen meisje. *De wereld van het jonge kind*, 31(6), 183-186. Opgeroepen op Augustus 9, 2018, van <http://www.mdelfos.nl/2004-wjk-verschil.pdf>
- Delfos, M. F. (2014b). School is ook opvoeden: Werk is nepspelen. *De wereld van het jonge kind*(Januari), 130-133. Opgeroepen op Oktober 25, 2018, van <https://www.onderwijsmaakjesamen.nl/uploads/2012/02/Werken-is-nepspelen-Martine-DelfosHet-jonge-kind-jan-2004.pdf>
- Driestar Educatief. (2015, September). Gebruikshandleiding ZIEN! – Versie september 2015. Opgeroepen op Oktober 25, 2018, van Parnassys: [file:///C:/Users/annem/Downloads/ZIEN!-gebruikshandleiding%20-%20september%202015%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/annem/Downloads/ZIEN!-gebruikshandleiding%20-%20september%202015%20(2).pdf)
- Driestar Educatief. (2017). *ZIEN! primair onderwijs*. Opgeroepen op September 06, 2018, van Driestar Onderwijsadvies: <https://www.driestar-educatief.nl/advies-en-begeleiding/primair-onderwijs/parnassys/zien-primair-onderwijs>

- Driestar educatief. (2018, Juli). *Handleiding ZIEN! Leerling 5-8*. Opgeroepen op Januari 5, 2019, van Parnassys:
file:///C:/Users/annem/Downloads/Handleiding%20ZIEN%20Leerling%205-8%20-%20juli%202018%20(2).pdf
- Emonds, E. (2014, April 21). *Welbevinden en betrokkenheid als kwaliteitscriteria voor goed onderwijs*. Opgeroepen op Oktober 3, 2018, van Stichting NIVOZ:
<https://nivoz.nl/nl/nro/welbevinden-en-betrokkenheid-als-kwaliteitscriteria-voor-goed-onderwijs>
- Emonds, E. (2017, Juni 7). *Intrinsieke motivatie bij basisschoolleerlingen - Ellen Emonds (Marant Onderbouwdag)*. Marant. [Videobestand]. Opgeroepen op Oktober 18, 2018, van https://www.youtube.com/watch?time_continue=143&v=gcdOFoiBc64
- Jeronimus, M. (2015). Vingers opsteken: contraproductief? *Nieuw Meesterschap*, 5(2), 33-39. Opgeroepen op April 15, 2019, van [https://connect.fontys.nl/instituten/oso/pp/Documents/Nieuw%20Meesterschap%20\(2015\)%20Jaargang%205.%20nr%202.pdf#search=straffen%20welbevinden](https://connect.fontys.nl/instituten/oso/pp/Documents/Nieuw%20Meesterschap%20(2015)%20Jaargang%205.%20nr%202.pdf#search=straffen%20welbevinden)
- Kiewiet-Kester, J. (2014). *Van werkdocument to eindverslag. Praktijkgericht onderzoek doen en beschrijven*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Klaasen, C. (2012). *De pedagogische voorbeeldfunctie van de leerkracht*. Nijmegen: Vakgroep Sociologie. Opgeroepen op mei 27, 2019, van http://www.kortlopendonderzoek.nl/onderwijs_pdf/OS90_De%20pedagogische%20voorbeeldfunctie%20van%20de%20leerkrach.pdf
- Korthagen, F., & Vasalos, A. (2007). Kwaliteit van binnenuit als sleutel voor professionele ontwikkeling. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 28(1), 17-23.
- Laevers, F., Jackers, I., Menu, E., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs* (Herziene ed.). Leuven: Cego Publishers.
- Pameijer, N., Beukering, T., & De Lange, S. (2010). *Handelingsgericht werken in de klas*. Den Haag: Acco Leuven.
- Prins, C. (2014). *De kracht van drama voor het onderwijs. Hoe drama betrokkenheid, welbevinden en sociale vaardigheden vergroot in de bovenbouw*. Masterscriptie. Opgeroepen op Oktober 12, 2017, van https://www.hbo-kennisbank.nl/record/sharekit_fontys/oai:surfsharekit.nl:8a4026f2-974a-48f4-9ccc-142f6451b31f
- Raymond, I. (2008, Augustus 15). *Murraylands Rock and Water Program. Program Overview and Qualitative Evaluation*. Opgeroepen op Juli 22, 2018, van Het Rots en Water-Programma.: https://rotsenwater.nl/download/Murraylands_Rock_and_Water_Program_Evaluation_2008.pdf
- Roos-b. (2018, Februari 22). *Gedragsverandering aan de hand van het ijsbergmodel*. Opgeroepen op November 1, 2018, van InfoNu Mens en Samenleving: <https://mens-en-samenleving.infoanu.nl/psychologie/185743-gedragsverandering-aan-de-hand-van-het-ijsbergmodel.html>
- Smegen, I. (2012). *Speel je wijs: Theater, drama en spel voor taalontwikkeling op de basisschool*. Assen: Van Gorcum.
- Spoler-van den Hambergh, R., Bemelmans, H., Talsma, A., & Hautvast-Haaksma, H. (sd). Communicatie, observeren en rapporteren. In Noorderpoort, *Reader ZGK Observatiemethodes in de zorg*. Groningen: Noorderpoort. Opgeroepen op Januari

- 27, 2019, van
<https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/8029ef6351ec258025cefdeb8634ca021c4706af.pdf>
- Stevens, L., & Bors, G. (2016). *Pedagogische tact*. Apeldoorn, Nederland: Garant.
- Van den Bergh, L., & Ros, A. (2015). *Begeleiden van actief leren*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Van der Vegt, A. (2016). *Kennisronde 103: Wat zijn de effecten van dramalessen op de groepsvorming van een*. Den Haag: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek. Opgeroepen op Oktober 20, 2018, van <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/12/103-Antwoord-Wat-zijn-de-effecten-van-dramalessen-op-de-groepsvorming-van-een-brugklas.pdf>
- Van Meersbergen, E., & Jeninga, J. (2012). De ecologie van de leerling. Een systeemgericht model voor het onderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 51, 175-185. Opgeroepen op September 16, 2016, van <https://www.plein013.nl/wp-content/uploads/2014/02/Lente-2016-Meersbergen-E.-v.-Jeninga-J.-2012-De-ecologie-van-de-leerling.-Ts-v-Orthopedagogiek-514-p.175-185.pdf>
- Van Meersbergen, E., Beets-Kessens, A., Jeninga, J., & De Vroedt, B. (2014, Juni). *Van houding naar handelen-3: visie op sociale en emotionele competentieontwikkeling van de leerling*. Tilburg: Notitie domeingroep gedrag Fontys OSO m SEN. Opgeroepen op Maart 29, 2017, van <https://connect.fontys.nl/instituten/oso/modules/gedrag/gdrm1/Documents/Van%20houding%20naar%20handelen%203%20%20domeingroep%20gedrag%20juni%202014.pdf#search=van%20houding%20naar%20handelen>
- Van Overveld, K. (2016). *Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs*. (8e ed.). Hendrik-Ido-Ambacht: Uitgeverij Pica.
- Van Overveld, K. (2017). *SEL*. Hendrik-Ido-Ambacht: Pica/Pelckmans Pro.
- Van Vugt, J. (sd). *Observeren*. Opgeroepen op januari 27, 2019, van [https://connect.fontys.nl/instituten/oso/modules/gedrag/gseo2a/Documents/Vugt,J.van\(zd\)Observeren.pdf](https://connect.fontys.nl/instituten/oso/modules/gedrag/gseo2a/Documents/Vugt,J.van(zd)Observeren.pdf)
- Wessels, M. (2017, Oktober 30). *Lichaamstaal en non-verbale communicatie: zeg het niet met woorden*. Opgeroepen op November 3, 2018, van Communicatie uitgelegd aan de hand van theorie en praktijk: <http://communicatieuitgelegd.nl/maatschappelijke-communicatie/lichaamstaal-en-non-verbale-communicatie-zeg-woorden/>
- Woltring, L. (2011, Mei 12). *E-college: Het verschil tussen jongens en meisjes*(Videobestand). Onderwijs Maak Je Samen. Opgeroepen op November 28, 2018, van https://www.youtube.com/watch?v=LP2c_qqkrdY&feature=related
- Woltring, L. (2017, April 3). *Basistekst: Jongens in balans*. Opgeroepen op Oktober 25, 2018, van Lauk Woltring. Research, Advice and Coaching: <http://www.laukwoltring.nl/algemeen/basistekst-jongens-in-balans/>
- Ykema, F. (2002). *Het Rots en Water Perspectief. Een psycho-fysieke training voor jongens. Basisboek*. Amsterdam: SWP.
- Ykema, F. (zd). *Rots & Water: Sociaal-emotionele ontwikkeling*. Opgehaald van Rots en Water: <https://www.rotsenwater.nl/artikelen/rots-en-water-sociaal-emotionele-ontwikkeling/>

Bijlagen

Bijlage o: Logboek

Datum	Activiteit	Resultaten/uitkomsten
28-08-18	Vendiagram gemaakt over 3 kernonderwerpen. Theorieën erbij gezocht.	Ik heb Drama, SEO en Rots & Water gekozen. Theorieën zoeken heb ik als moeilijk ervaren, omdat ik snel te breed ga zitten. Er zijn veel aanknopingspunten. Weet nog niet goed wat ik nou moet lezen.
03-09-18	Opzet onderzoeks- en deelvragen.	Weet wel de kleinere deelvragen, maar waar ik met mijn onderzoeksvraag heen wil is wat moeilijker. Moet ik wel of niet Rots & Water benoemen? Wat voor onderzoek gaat het worden een ontwerp of een actieonderzoek?
10-09-18 / 28-09-18	Opzet vormgeving PGO document: - Voorblad (titel) - Voorwoord - Inhoudsopgave - Aanleiding - Probleemstelling - Doelstelling	Document is klaar om in gewerkt te worden.
02-10-18	Overleg met studiebegeleider over het PGO onderwerp, onderzoeks- en deelvragen, probleemstelling.	Ze heeft als feedback gegeven dat ik teveel heb 'getrechterd', waardoor ik mijn theoretische kennis niet op metacognitie heb bekeken. Ik ben in mijn gedachten te veel met al gelezen theorie aan de slag gegaan, zoals uit gevolgde modules. Ik moet de deel- en onderzoeksvragen los aten en eerst theorieën gaan lezen. Ik heb mijn vendiagram laten zien. Ze vindt dit een goede voorbereiding, maar ik mist de kern. In het gesprek kwamen we uit op SEO, drama en Rots & Water. Maar de centrale overlapping komt uit op gedrag en taal. Hier ga ik in mijn theoretisch vooronderzoek/theoretisch kader naar op zoek/mee aan de slag. Waar zitten overeenkomsten? Waar spreken ze elkaar tegen? Ik wil een gedragsverandering bij de kinderen en leerkrachten bewust maken welke handelingen nodig zijn om kinderen betrokken te maken en te stimuleren. Na de herfstvakantie zal hoofdstuk 1 en 2 opgestuurd worden naar de studiebegeleidster. (De grote planning is om na de kerstvakantie het volledige PGO naar de studiebegeleidster op te sturen. En in de eerste week van februari het PGO in de leveren)
03-10-18	Overleg werkplekbegeleider over PGO	Ze is zeer geïnteresseerd in het onderwerp/doel van mijn PGO. Ze vindt dat het een meerwaarde/toevoeging kan zijn voor de manier de school Rots & Water preventie inzet. De opzet middels een venndiagram vond ze overzichtelijk. De terugkoppeling van mijn gesprek met mijn studiebegeleidster geeft haar duidelijkheid wat er van mij vanuit de opleiding verwacht wordt. De studiebegeleidster heeft mij nog een paar literatuurstukken aangedragen. En de afspraak is dat wanneer de theorie en het onderzoeksplan op tafel ligt ze er graag naar wil kijken.
08-10-18	Geïnformeerd bij 2 andere groepen 5 op mijn werklocatie of ze deel willen nemen aan het onderzoek.	1 collega stond ervoor open, de andere collega gaat er nog over nadenken.
10-10-18 / 28-10-18	Opzet Theoretisch kader	Merkte op dat ik het moeilijk vind om de theorie duidelijk in kaart te brengen, zonder teveel dingen met elkaar te vergelijken, waardoor het voor mij wel duidelijk is maar voor de lezer een warboel wordt. Daarom heb ik, op aanraden van mijn studiebegeleidster Astrid, met Post-It's een overzicht te maken, waarin verbanden/tegenspraak zichtbaar worden. Hierin kwam ik tot de ontdekking dat ik toch in was gegaan op de theorie van R&W, terwijl dit niets toevoegt aan het onderzoek. Daarnaast kwam ik tot de ontdekking dat de taal, de verbale communicatie, dat ik daar nog niet genoeg over gelezen heb en niet in het theoretisch kader heb beschreven. Dus ik ben mij gaan verdiepen in de theorie over de taalontwikkeling en de koppeling met SEO en drama. De theorie heb ik in het theoretisch kader onderverdeeld in paragrafen. Onderzoeksvraag en deelvragen gevormd n.a.v. de theorie. Een theoretische, praktische en analytische deelvraag geformuleerd.
22-10-18	Nieuwe collega benaderd, aangezien er 1 collega van mijn werklocatie niet wilde deelnemen.	Fulltime collega van de andere locatie neemt graag deel aan mijn onderzoek.
28-10-18	CF Anne benaderd of ze komende week mijn theoretisch kader wilt doornemen	Focusgroep bestaat uit 2 groepen 5 van de locatie Riederhof en 1 groep 5 van de locatie Brandsma-akker.
		CF Anne gaat van de week een moment zoeken om het door te lezen.

	en hierin gevraagd of het geen aannemingen bevat. Of het aansluit bij mijn doelstelling. CF Marit benaderd voor feedback.	CF Marit leest het zo spoedig mogelijk.
05-11-18	Hoofdstuk 1 en 2 naar CF's gestuurd. Gevraagd of zij willen letten op: - APA-verwijzing in theoretisch kader - Aanleiding/probleemstelling/doel duidelijk is? - Relevantie theorie - Kritisch m.b.t. theorie	CF Anne: Heeft aangegeven dat sommige verwijzingen niet helemaal correct waren of miste. Inhoudelijk gaf ze weinig feedback. CF Marit: Voor haar was de aanleiding voldoende duidelijk, maar haar doelstelling kwam nog niet goed naar voren. In sommige gevallen had ze het idee dat er wel veel theorieën werden aangehaald. Zij adviseerde mij niet te veel theorieën te gebruiken, maar de relevantste te kiezen. Kritisch m.b.t. de theorie kon ze goed terugvinden. De verwijzing zag haar op een enkeling na goed uit. Ze gaf als tip om mijn hoofd en deelvragen nog wat meer los te laten en me te laten leiden naar deze vragen toe.
29-10-18	Opzet Onderzoeksmethodiek	Actieonderzoek, Kwalitatief onderzoek.
06-11-18	Hoofdstuk 1 en 2 opgestuurd voor feedback naar studiebegeleidster.	Door miscommunicatie is er geen feedback gekomen. Ik zal de vernieuwde versie opsturen, zodra deze af is.
24-10-18/ 07-11-18	Vormgeving interventie activiteiten.	Uiteindelijk zijn het 5 activiteiten geworden. In alle activiteiten zijn meerdere voorbeelden of bespreekkaarten toegevoegd, zodat de respondenten genoeg materiaal hebben wanneer zij de activiteiten willen herhalen.
05-11-18	Opzet hoofdstuk 3: - Onderzoeksmethode - Onderzoeksparadigma	
20-11-2018	Overleg gevoerd met leerkrachten, over het doel van de PGO-interventie activiteiten. Laten zien dat ik via Google Drive een map heb aangemaakt, waarin de activiteiten te vinden zijn. Daarnaast heb ik een tijdsschema opgesteld, zodat de respondenten kunnen zien wanneer er iets van hen verwacht wordt en wanneer ik hen zal benaderen voor het inplannen van evaluatiegesprekken. De map is actief gedeeld, zodat zij feedback kunnen geven over de vormgeving van de activiteiten. Deze neem ik dan mee, voor eventuele aanpassingen.	Op 27-11-18 heb ik feedback ontvangen van allebei de respondenten. Respondent A was tevreden met het tijdsschema, omdat zij nu beter inzicht kreeg en kon gaan inplannen. Respondent C had nog wat vragen over de vragenlijsten, qua inloggen. Deze vragen heb ik direct beantwoord. Over de inhoud van de activiteiten: beide waren tevreden. Konden goed het doel eruit halen. Waren blij dat de eventuele extra's goed in kaart werden gebracht of in de map actief gedeeld waren. Beide vroeg zich al op de activiteiten in zijn geheel gegeven moesten worden. Hierop heb ik geantwoord dat de activiteiten meerdere keren herhaald moeten worden, waardoor de gegeven voorbeelden en hoeveelheden van kaarten wat groter was. Niet alle kaarten hoeven in 1 les gegeven te worden, dit is niet haalbaar binnen de geschatte tijd.
26-11-18/ 30-11-18	Vragenlijsten zijn opnieuw afgenomen om een recente nulmeting te doen.	Dit op aanrader van CF Marit, gezien de start van het onderzoek iets vertraagd was. Zo is de meting ook betrouwbaarder gezien de ontwikkeling die de kinderen eventueel tussen de voorgaande lijst en nu al heeft meegemaakt. Nu zijn de vragenlijsten valide en zal de laatste afname de ontwikkeling meten van de periode waarin de activiteiten zijn aangeboden.
28-11-18	Mijn werkplekbegeleider op de hoogte gesteld van het ontwerp en de start van het praktische gedeelte van het onderzoek.	
3-12-18	Start van de interventieweken van het praktijkgedeelte van het onderzoek.	Leerlingen krijgen gemiddeld 2 keer per week een activiteit aangeboden.
6-12-18/ 23-12-18	Aan het theoretisch kader gewerkt, leidend door mijn venndiagram.	Venndiagram zichtbaar gemaakt, toegevoegd aan het onderzoek document.
27-12-18/ 06-01-19	Nieuwe versie begonnen van hoofdstuk 3, de onderzoeksmethoden.	Loop vast m.b.t. de onderzoeksmethoden voor de triangulatie. Validiteit.
10-01-19	Studiebegeleidster op de hoogte gebracht van de vertraging van mijn onderzoek. Aangegeven binnen twee dagen mijn vernieuwde versie van Hoofdstuk 1 en 2 toe te sturen.	17-01-19 Als feedback kreeg ik terug dat ik nog specifieker de handelingsverlegenheidsvraag geformuleerd moest worden en daarbij het doel van het onderzoek nog niet sterk genoeg naar voren kwam. In het theoretisch kader is door middel van het venndiagram overzichtelijk in beeld gebracht vanuit welke punten de zoektocht naar de theorie is gekomen. Echter zijn dor verbanden niet duidelijk gelegd en zijn de stukken theorie nog teveel op zichzelf staand. Voor verdere toelichting kon er een afspraak gemaakt worden. De afspraak is gelijk vastgezet op 21-01-19. Voor de verwerking van de data gaf ze mij als tip hier wel genoeg tijd voor in te plannen, omdat dit een grote klus is.
18-01-19	Begonnen met het beantwoorden van de vragen uit de feedback, ter voorbereiding voor het gesprek. Daarnaast enkele	Hierin merkte ik op dat ik de vragen goed kon beantwoorden en het doel en de handelingsverlegenheidsvraag goed kon beantwoorden, maar deze niet specifiek verwoord had in mijn stuk.

	kleine aanpassingen gedaan n.a.v. de gekregen feedback.	
21-01-19	Gesprek gehad n.a.v. de feedback.	De volgende punten zijn hier duidelijk in naar voren gekomen: - Meer onderlinge verbanden formuleren in het theoretisch kader. Deze verbanden waren al zichtbaar in het venndiagram, maar niet goed terug te lezen. - In de tekst soms kort introduceren en dan verwijzen naar de paragraaf bijvoorbeeld. - Handelingsverlegenheidvraag beter formuleren - Deelvragen besproken. Als tip gekregen om mijn deelvragen te baseren op mijn onderzoeksmethoden, waaruit in mijn data ga halen. Deze leiden dat tot mijn hoofdvraag. Derde deelvraag gaat al meer naar een hoofdvraag toe. - Over de triangulatie gehad. Nu drie onderzoeksmethoden vastgesteld, die gaan uitwerken in hoofdstuk 3. - Over ethiek gehad, Tip om nog even goed naar de gedragscodes te kijken. Afspraak: Ik stuur z.s.m. hoofdstuk 3 op voor feedback.
22-01-19	Gesprek gehad n.a.v. gesprek met studiebegeleider.	De volgende punten zijn naar voren gekomen: - Planning PGO doorgenomen. Om meer tijd te hebben om alles goed te kunnen blijven overzien en de data goed te kunnen analyseren. Heb ik mijn uiteinde data van inleveren verplaats. Dit zal nu mei zijn. - Het tijdspad voor de data verzameling blijft. En alles data zal voor 22-02-19 worden verzameld. - Korte verslaggeving over hoe de interventies verlopen, wat ze precies inhouden. - Besproken wat er qua deelvragen, triangulatie en ethiek besproken is. - Ze was blij dat het gesprek veel verduidelijking op had geleverd. De ideeën over de formulering van de deel- en onderzoeksvragen werden positief ontvangen en ze vond ze wel meetbaar en overzichtelijk. Deelvragen waren valide voor de onderzoeksvraag.
04-02-19	Begonnen met opzet interview vragen voor leerkrachten en leerlingen.	Ik moest erop letten dat het gesprek semigestructureerd werd vormgegeven. Daarom stel ik voorafgaand vragen op, die valide zijn voor het onderzoek. - Ik merkte op dat ik 8 vragen had en zocht naar open en gesloten vragen. Echter vind ik de hoeveelheid vragen te veel. - Ik ben vragen gaan samenvoegen in de loop van de week. - Wil graag feedback van CF's.
09-02-19	Feedback over interviewvragen	Van CF Anneloes (tijdelijke CF, aangezien de andere 2 CF's geen reactie gaven) kreeg ik het volgende terug: - Veel vragen. - Moeilijk nog vast te stellen wat de gewenste meting is. Wat wil je dus echt meten. - Goede afwisseling van open en gesloten, maar ben je niet benieuwd naar hun beredenering? Misschien kan je die wat meer onderbouwing van hun keuze geven. - Zou de leerkrachtvragen nog even goed nalopen, wat wil je weten? - Kijk even goed naar je deelvragen, misschien kan je de daar van meer naar toe laten verwijzen. Van CF Marit kreeg ik het volgende terug: - Te veel vragen. - Sommige vragen hebben niet echt te maken met je deelvragen, is die vraag dan nodig. Denk aan je validiteit! - Zou je niet de vragen met elkaar kunnen laten overeenkomen? Bijv: - Vraag 1 allebei hun mening over de SOVA-lessen. - Vraag 2 allebei over de groep → je benoemt namelijk de sfeer(leerlingen) en het groepsklimaat (leerkracht). Je kan dit heus aan kinderen vragen, misschien kan je een voorbeeld geven in je vraag, zodat ze hem wel kunnen begrijpen??? - Vraag 3: Wat ze hebben geleerd? Wat zien de leerkrachten? - Vraag 4: Rots en Water → wat hebben ze toegevoegd aan de SOVA-lessen om het aan te laten sluiten. - Vraag 5: Vinden ze allebei dat de SOVA-lessen bijvoorbeeld ook van waarde zijn voor in de klas. Om het toe te passen? Misschien hier een duidelijk ja/nee/weet niet. Dan kan je dat met een grafiek heel overzichtelijk mee in beeld brengen.
16-02-19	Uiteindelijke vragen vastgesteld	N.a.v. de feedback ben ik de vragen gaan aanpassen en heb ik overeenkomsten terug laten komen, zodat ze valide zijn voor de deelvragen. Ik heb nog een vraag toegevoegd omtrent de observaties, aangezien dit het turven van de observatielijsten kan onderbouwen.

18-02-19	Data-verzameling leerlingen; Zien!	In deze week zijn de leerkrachten gestart met het klassikaal afnemen van de vragenlijst. Deze twee lijsten zullen in elke klas bij alle leerlingen tegelijkertijd worden afgenomen. De vragen worden kort doorgenomen, zodat ze de stelling goed begrijpen. Dit is ook bij de nulmeting gebeurd.
18-02-19/ 21-02-19	Interviews respondenten	Op 18-02-19 zijn in elke groep (A,B,C) gesprekken gevoerd. 2 jongens en 2 meisjes. Elke leerling respondent is genoteerd met de groepsletter (A,B,C) en een cijfer 1 t/m 4. Op 21-02-19 zijn met alle leerkrachten respondenten (A,C) gesprekken gevoerd. Respondent B ben ikzelf. Ik heb de vragen schriftelijk beantwoord.
25-02-19	Afzegging CF en keuze voor nieuwe CF	2 van de 3 Criticals Friends kunnen vanwege familie- en gezondheidsproblemen geen tijd meer vrijmaken om mij te ondersteunen in het geven van feedback. 07-03-19 Ik heb een collega Anneloes (oud-student Master EN) gevraagd of zij mij wil voorzien van feedback, gedurende het onderzoek. Zij stemt hiermee in. Zij heeft mij ook al eerder van feedback voorzien en is bekend met mijn onderzoek.
12-03-19	Feedback Hoofdstuk 3	Ik heb hoofdstuk 3 toegestuurd voor feedback naar Marit en Anneloes.
24-02-19/ 05-03-19	Transcriberen interviews	De gesprekken met de respondenten zijn woordelijk getranscribeerd. De leerkrachten zijn Gesprek A, B en C (B is schriftelijk ingevuld, omdat ik hierin als leerkracht fungeer). De leerlingen worden geletterd, afhankelijk van de groep en genummerd.
20-03-19	Feedback Hoofdstuk 3	In heb hoofdstuk 3 naar Astrid toegestuurd voor feedback.
10-04-19	Feedback Hoofdstuk 3 ontvangen	Feedback van Astrid ontvangen. 10-04-19: Feedback gelijk verwerkt en aanpassingen gedaan, zoals: - Astrid gaf als fb voor de lezen, dat ik soms best 'ik' mag schrijven. Dit omdat ik een dubbele rol hebben binnen het onderzoek en mijzelf anders niet naar voren laat komen. - Astrid heeft als top aangegeven dat ik goed beargumenteer waarom ik bepaalde keuze heb gemaakt. Ze miste deze op 2 plekken, dus die heb ik gelijk aangepast. - Astrid gaf aan dat het beschrijven van het paradigma niet meer verplicht was, maar ze raadt me aan dit gewoon te laten staan als een mooi 'extraatje'. - De opening van het hoofdstuk, de 'binnenkomer', vond ze minder sterk en deed mijn verdere alinea te kort, aangezien ze die goed vond. Daarom ben ik gelijk met het benoemen van mijn gemaakte keuzes begonnen en daarna de argumentatie daarvan.
12-04-19/ 24-04-19	Herschrijven theoretisch kader (TK)	N.a.v. de feedback van Astrid en de CF's, ben ik begonnen met het herschrijven van het TK. Astrid maakte mij ervan bewust dat ik meer koppelingen/verbanden moest leggen. Het waren nu opzichzelfstaande stukken en riep het bij haar veelal de vraag: 'Dus?', op. Ik ben nogmaals naar mijn venndiagram gaan kijken en kwam tot de ontdekken dat ik de betrokkenheid en welbevinden niet goed aan bod heb laten komen, terwijl ik hier wel over gelezen had en mij heeft laten leiden in het ontwerpen van mijn interventies. Ook het opzetten van mijn onderzoeksmethodieken heeft mij ervan bewust gemaakt dat ik ze een prominente rol heb gegeven, maar dat dit niet goed zichtbaar is in het TK. Ik ben daarom naast de gelezen theorieën nog iets verder gaan lezen, om mijn keuzes die ik in mijn hoofd had genomen beter te kunnen onderbouwen. Hierdoor kon ik makkelijker de verbinden opschrijven die ik al wel in mijn hoofd had gevormd. Dit was ook wat Astrid aangaf tijdens ons gesprek: 'Je kan het goed verwoorden en je weet wat de koppelingen zijn, maar ik lees ze niet goed terug.' Ik heb besloten drama en taal samen te voegen, omdat de (non-)verbale communicatie een centrale rol kan spelen in drama. Ik ben meer koppelingen in de stukken gaan maken, door dit ook aan te geven in de stukken zoals (zie §2.2). Ik heb ook een figuur wat mij inspireerde en inzicht gaf gaan aanvullen, zodat het voor mijn stuk een duidelijk beeld geeft van mijn koppeling.
25-04-19	Theoretisch kader opnieuw opgestuurd CF	Ik heb mijn aangepaste TK naar CF Marit gestuurd. - Zijn de koppelingen duidelijk? Ziet ze de verbanden? - Is de samenvatting van het TK overeenkomend met het geschreven TK? - Sommige theorieën zijn weggehaald, omdat ze eigenlijk geen

		toegevoegde waarde hadden. Is de verbindingen van theorie naar de interventies duidelijk? 30-04-19: Feedback ontvangen van Marit - Koppeling beter zichtbaar. - Nog veel theorieën, maar wel verbeterd. Ze is niet helemaal thuis in de theorieën, dus dat maakt het voor haar wat moeilijker. - Sterke koppeling aan het einde van de alinea's. - Alinea over verschillende tussen jongens/meisjes is nog te lang. Dit maakt hem minder sterk. Misschien hier wat meer kijken naar wat echt van belang is om te vertellen, niet te gedetailleerd. → Dit herken ik, want ik omschrijf veel kenmerken. - De samenvatting vond ze sterk, want het kwam goed overeen met het gelezen TK. Het maakte sommige dingen wat overzichtelijker, omdat de vele theorieën soms voor haar wat verwarrend waren.
30-04-19	Verwerken van feedback CF	Ik ben gelijk met het verwerken van de feedback aan de slag gegaan. Ik heb nog wat koppelingen gemaakt, een stuk waarin ik te veel beschreef hoe ik het ging analyseren aangepast en deels verwijderd (te veel praktijk i.p.v. theoretisch kader) En de alinea verschil jongens en meisjes is ingekort.
02-05-19	Feedback gevraagd; herschreven theoretisch kader	Ik heb Astrid gemaild en gevraagd of ze het TK nogmaals wil voorzien van feedback. Ik weet niet of dit mag, aangezien ze het TK al eens heeft voorzien van feedback. 12-05-19 Feedback ontvangen van Astrid; geen op- of aanmerking. Vond dat ik de vorige feedback goed verwerkt had.
16-04-19/ 01-05-19	Verwerken en analyseren van de data	- Axiaal coderen van interviews - Codeboom vormgeven n.a.v. codering - Scores vragenlijst leerlingen en leerkrachten in tabel invoeren - Grafieken gemaakt rondom scores/groei-daling - Observatie turven in grafiek zetten - Codeboom maken observatie n.a.v. interview - Tabel toegevoegde waarde
02-05-19 15-05-19	Analyse schrijven n.a.v. data	§4.1 t/m §4.4 schrijven
16-05-19	Hoofdstuk 4 opgestuurd voor Feedback CF	De CF gaat feedback geven zodra het lukt qua privé planning. Adviseert mij al wel verder te gaan met conclusies.
16-05-19	Start met conclusies (Hfdst. 5)	Gestart per deelvraag - Hier en daar wat aanpassingen in hoofdstuk 4 gedaan, aangezien er dingen niet goed duidelijk waren voor de conclusie (zoals het weergeven van het ruimte-gevende en ruimte-nemende gedrag) - Gelijktijdig aantekening voor kritische reflectie, aanbevelingen, sterke en zwakke punten t.o.v. onderzoeksmethodiek. -
25-05-19	CF uitgenodigd voor feedback moment	CF uitgenodigd om laatste hoofdstuk door te nemen, gezien de strakke planning tot deadline (en de volle agenda van CF Marit)
27-05-19	Feedback aanvraag voor gehele PGO	Astrid gemaild of zij in de week van 03-06-19 tijd heeft om mijn gehele PGO van feedback te voorzien. 27-05-19 Astrid geeft aan vanaf dinsdag 04-06-19 in de gelegenheid te zijn.
27-05-19	Afronding conclusies	De conclusies zijn geschreven, bijgesteld en voorlopig afgerond (klaar voor feedback)
28-05-19/ 30-05-19	Discussie, aanbevelingen, samenvatting	Gestart met de discussie: - Kritisch t.o.v. kennis- en praktijkontwikkeling - Kritisch t.o.v. onderzoeksmethodiek - Aanbeveling onderzoeksschool - Aanbeveling vervolgonderzoek - Samenvatting gestart
31-05-19	Samenvatting, evaluatie/reflectie	- Samenvatting afgerond - Evaluatie/reflectie op mijn handelen als master/onderzoeker
31-05-19	Feedback CF	CF Marit heeft gekeken naar Hoofdstuk 4, 5 en de samenvatting. - Enkele tips over punten uit de conclusie, die beter paste in de kritische reflectie t.o.v. de methodiek. - Vond de conclusie sterk. - Resultaten, vond ze de citaten de resultaten goed onderbouwen. - Samenvatting kleine opmerking omtrent formuleren en verwijzing. - Reflectie was mooi en kritisch naar mezelf geweest.
31-05-19	Stuk gecontroleerd; - APA - Woorden - Bijlagen/figuur/tabel	Wat aanpassingen gemaakt.
01-06-19	Logboek, laatste stukje aangepast	Toegevoegd aan bijlagen

01-06-19	Feedback PGO aangevraagd	PGO opgestuurd naar Astrid voor feedback <u>04-06-19: Feedback ontvangen van Astrid</u> - Ik moet vooral in mijn resultaten de citaten halen en deze verplaatsen naar de conclusies. Ik moet me strikt aan de resultaten houden. - In de eindconclusie moet ik nogmaals naar de resultaten en mijn interpretaties gaan kijken. Ik doe mijn onderzoek tekort volgens haar. - In sommige stukken ben ik ook te stellig en leg ik de lat wat te hoog. Dus moet ik kritisch wezen, maar wel realistisch. - In de evaluatie/reflectie zou een mooie cliffhanger een mooie afsluiting zijn. - Koppeling met theorie is sterk. - Heb mijn onderzoeksvraag nog meer inhoud geven. Dit met betrekking op de inhoud van de interventies. - Wat versta ik onder triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid?
04-06-19/ 08-06-19	Verwerking feedback Gehele controle	N.a.v. de feedback ben ik met alle punten aan de slag gegaan. Ik heb met mijn CF Marit nog even overleg gehad over mijn aangepaste onderzoeksvraag. En daarnaast even feedback gevraagd voor mijn conclusie over de onderzoeksvraag.
11-06-19	Inleveren onderzoek	

Kleurcodes logboek:

	Overleg met werkplekbegeleider
	Respondenten
	Interventies met leerlingen
	Overleg met studiebegeleider
	Vorbereiding PGO
	Vormgeving PGO (theoretisch kader, data, verwerking)
	Feedback CF

Bijlage 1: Tijdsplanning onderzoek

Beste leerkrachten van groep A, B en C,

Fijn dat jullie willen meewerken aan mijn praktijkgerichte onderzoek.

Probeer 1 à 2 keer per week een interventieactiviteit te doen in de klas.

Het is de bedoeling dat je alle activiteiten minimaal 2 keer aan bod laat komen.

Je mag, gezien de hoeveelheid kaarten, interventieactiviteit 1 'Welles Nietes' opsplitsen.

- De activiteiten zijn terug te vinden in de Drive → PGO: Interventies.

https://drive.google.com/drive/folders/1Ry5ac_yHgbiTh05mrVDoTo8sWt1pIZQC?usp=sharing

Hieronder heb ik voor jullie een tijdsplanning gemaakt, zodat jullie wat mee overzicht hebben over de interventies en afnames van lijsten de komende weken.

Weeknummer Activiteit	48	49	50	51	52	1	2	3	4	5	6	7	8
Uitleg activiteiten/ Aanpassingen mailen													
Afnemen Leerlingenlijst Zien! - Leer- en leefklimaat - Sociale vaardigheden													
Startactiviteit													
Interventieactiviteit A t/m F													
Vervolgen/Herhalen Interventieactiviteit A t/m F													
Observatie leerlingen													
Afname Leerkrachtenlijst Zien!													
Interviews Leerlingen en leerkrachten													

- In week 48 zal ik de leerling-vragenlijsten, in, Parnassys, voor jullie klaarzetten.
- In week 3/4 neem ik contact op met de leerkrachten om een afspraak in week 6 te maken voor het interview.
- In week 5 zal ik de leerling-vragenlijsten, in Parnassys, voor jullie klaarzetten.
- In week 5 mail ik naar alle leerlingen de link van de leerling-enquête, via Google Forms.
- Eind week 5 mail ik de observatielijst.

Mochten jullie vragen hebben, dan hoor ik die graag.

Groetjes,
Annemieke.

Bijlage 2a: Individuele doellenlijst Rots en Water

Naam:

Groep:

Datum:

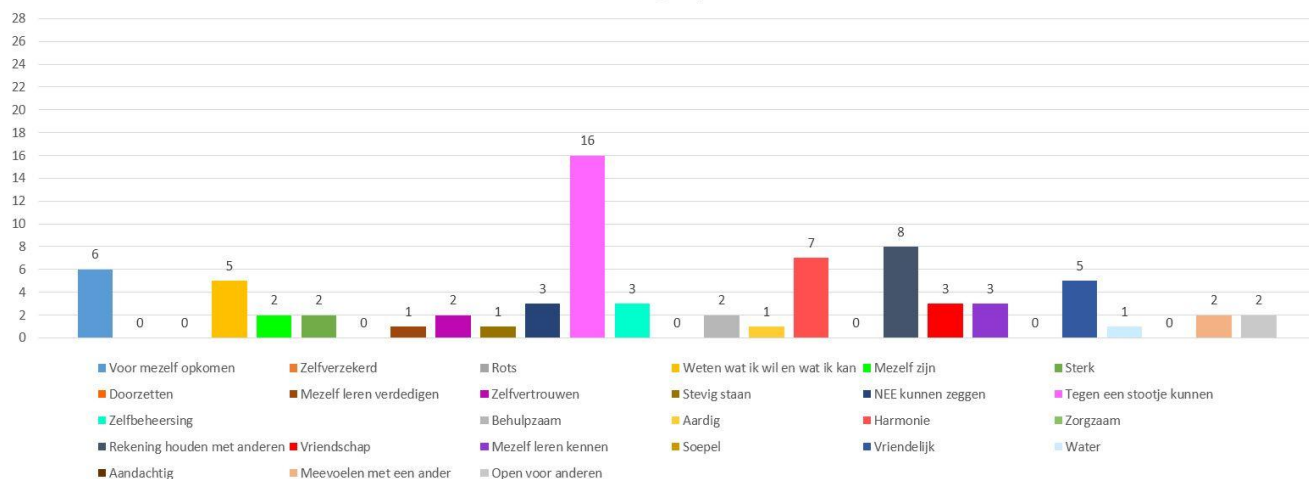
Kies 3 leerdoelen uit die jij graag zou willen leren tijdens Rots en Water.

Rots		Water	
Voor mezelf opkomen		Behulpzaam	
Zelfverzekerd		Aardig	
Rots		Harmonie	
Weten wat ik wil en wat ik kan		Zorgzaam	
Mezelf zijn		Rekening houden met anderen	
Sterk		Vriendschap	
Doorzetten		Mezelf leren kennen	
Mezelf leren verdedigen		Soepel	
Zelfvertrouwen		Vriendelijk	
Stevig staan		Water	
NEE kunnen zeggen		Aandachtig	
Tegen een stootje kunnen		Kunnen meevoelen met een ander	
Zelfbeheersing		Open voor anderen	

(Bron: Tempelaars, 2018)

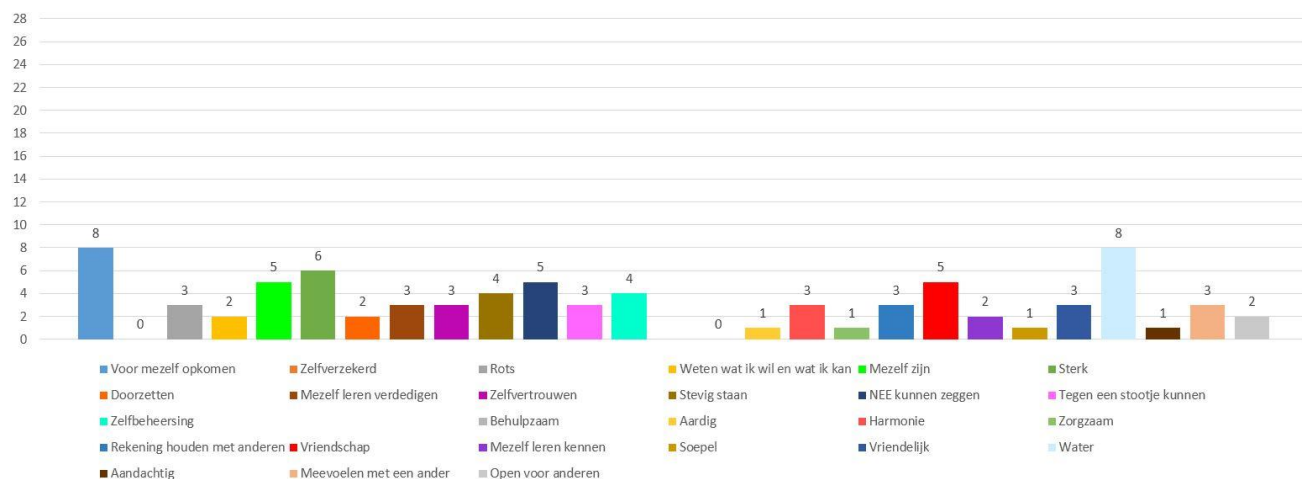
Bijlage 2b: Analyse Individuele doelenlijst Rots en Water groep

Analyse individuele leerdoelen Rots & Water:
Focusgroep A

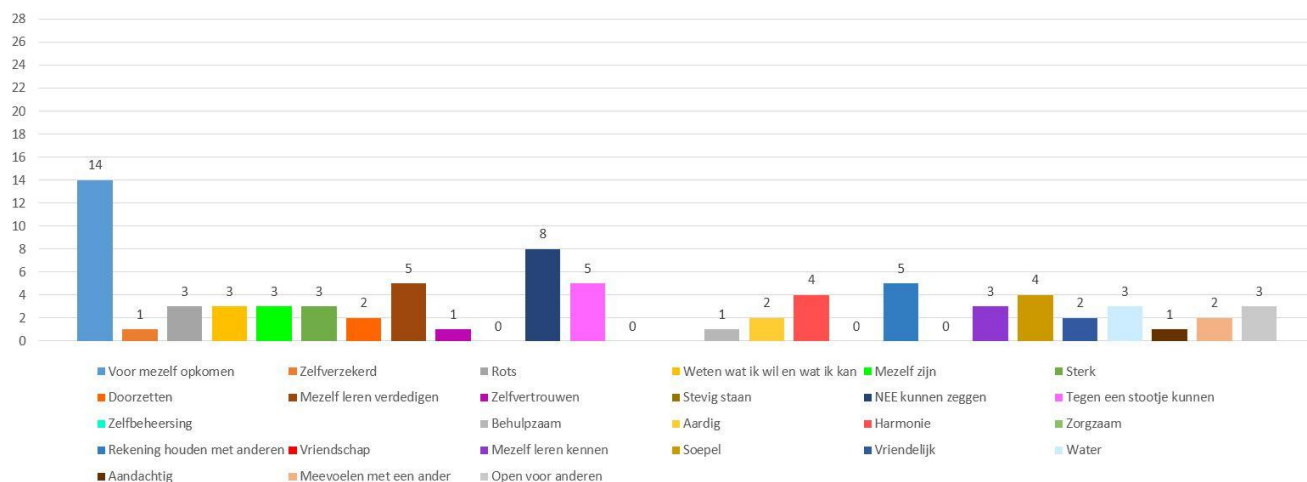
(N=25, 3 leerdoelen per N)

Analyse individuele leerdoelen Rots & Water:
Focusgroep B

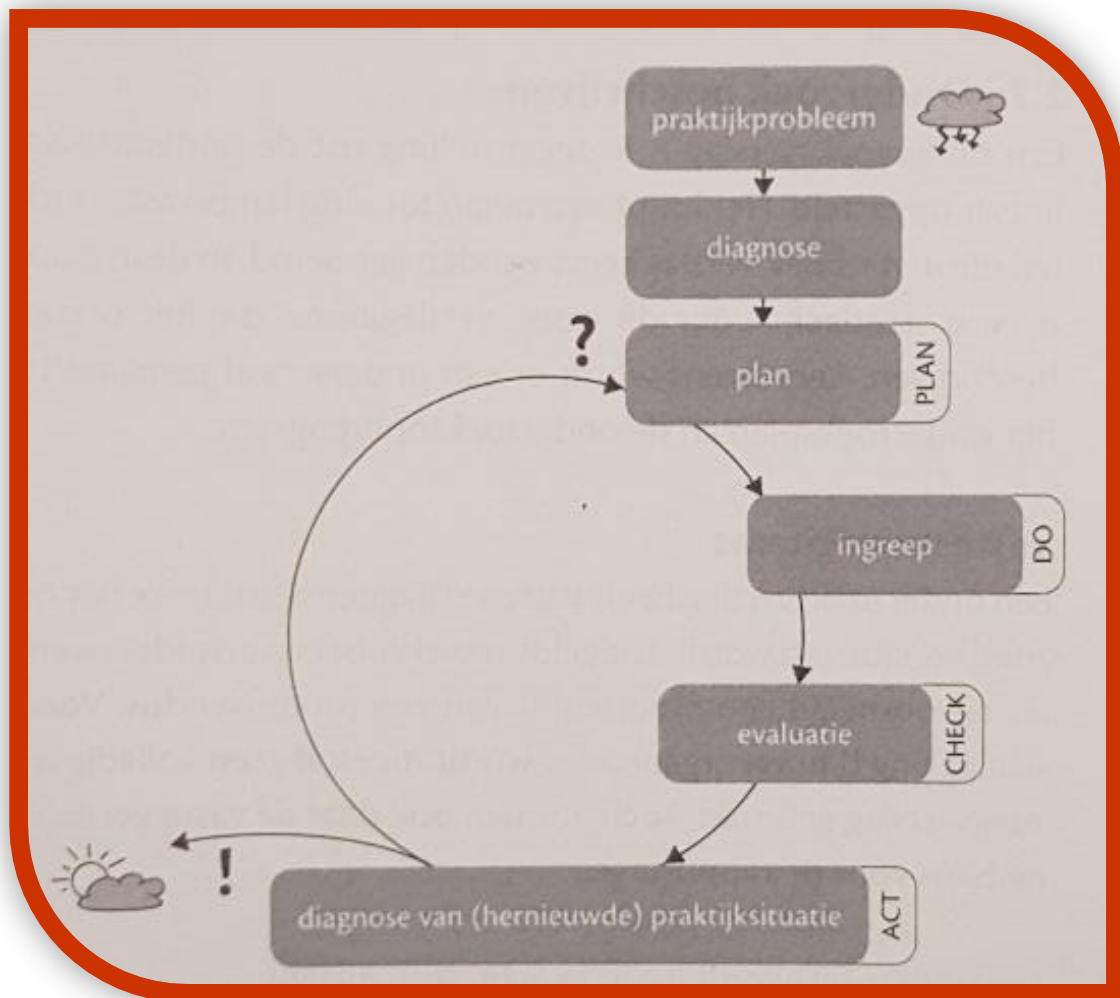
(N=27, 3 leerdoelen per N)

Analyse individuele leerdoelen Rots & Water:
Focusgroep C

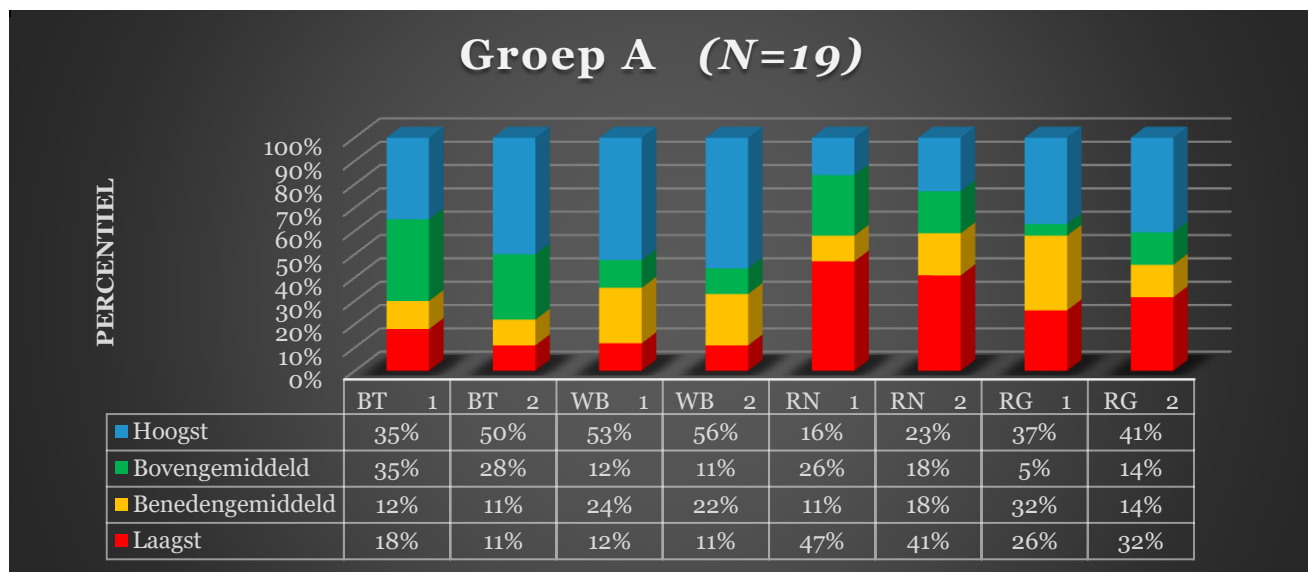
(N=26, 3 leerdoelen per N)

Bijlage 3: Combinatie regulatieve cyclus en PDCA-cyclus

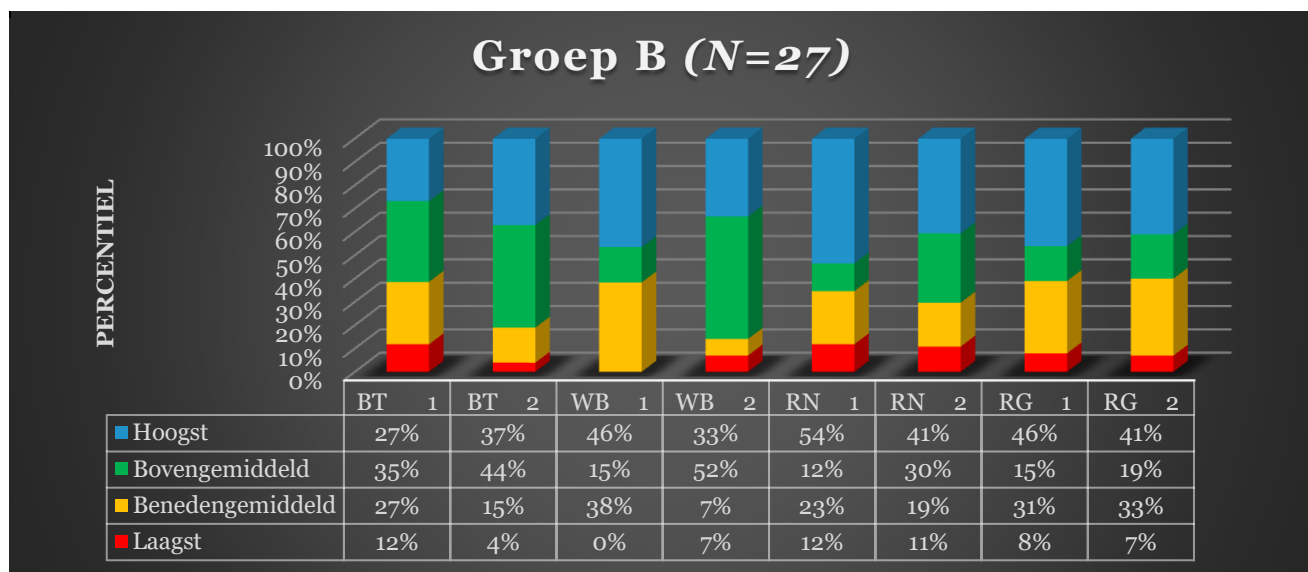
Figuur 3: Onderzoeksproces als combinatie van regulatieve cyclus en PDCA-cirkel
Overgenomen uit *Van werkdocument tot eindverslag* (Kiewiet-Kester, 2014, p. 29)

Bijlage 4: Overzicht scores leerling-vragenlijst Op-School

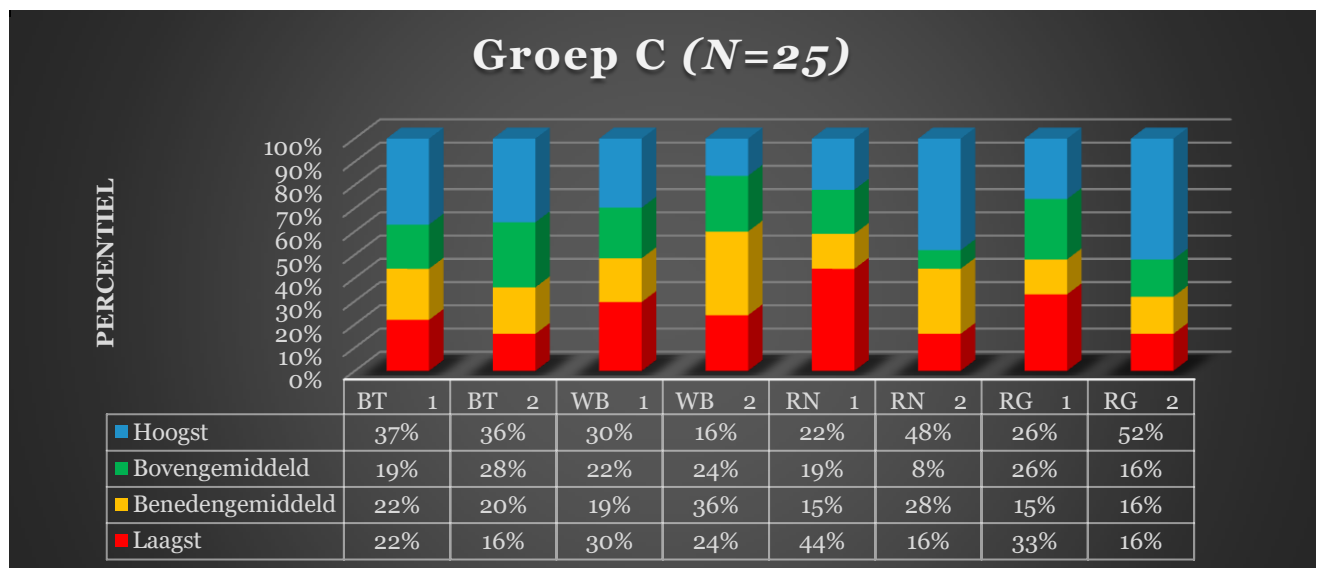

Figuur 4.1c

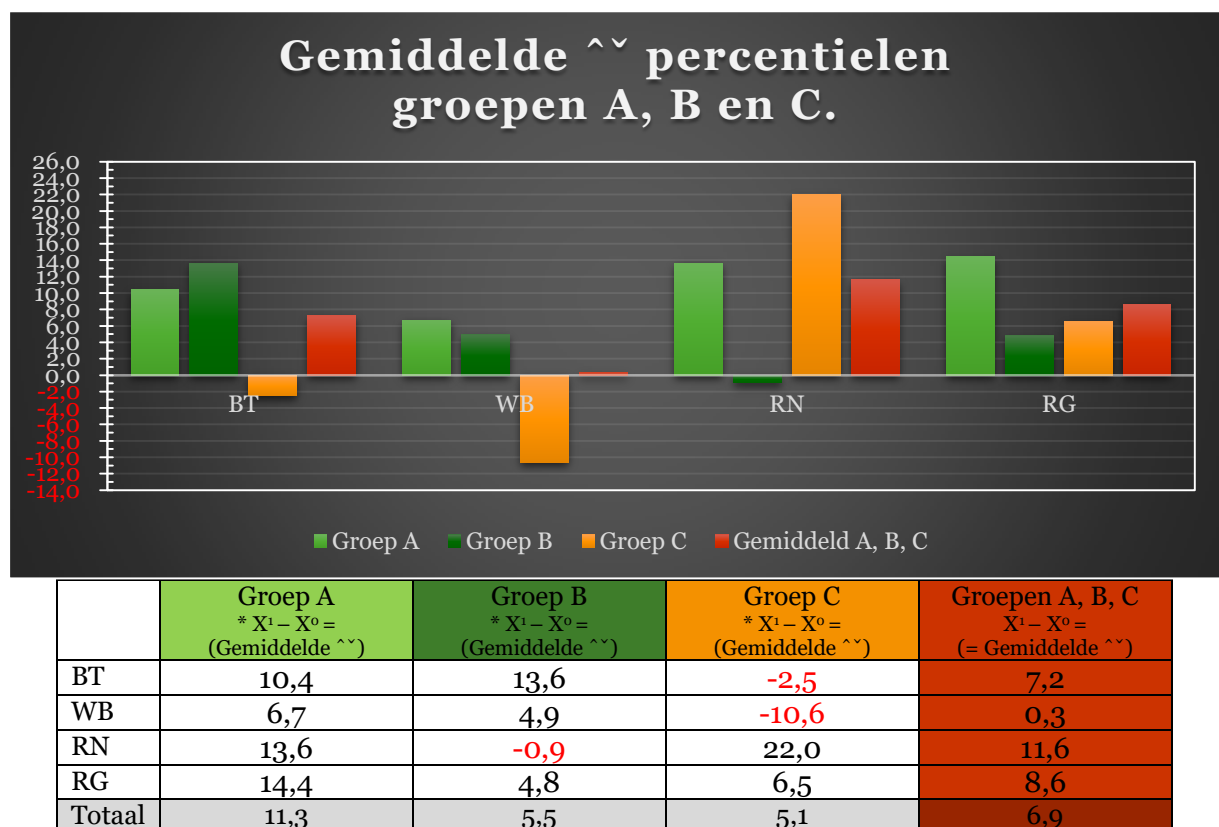
In verband met afwezigheid door ziekte zijn er in groep A vier respondenten minder in de data-verzameling opgenomen, anders zijn de nul- en eindmeting niet betrouwbaar met elkaar te vergelijken.

Figuur 4.1d

Figuur 4.1e

* Gemiddelde X^0 (= Nulmeting) en Gemiddelde X^1 (= Eindmeting)

Figuur 4.1f

Bijlage 5: Leerling-vragenlijst ZIEN!

Leer- en leefklimaat Groep A;
02-12-18 (li) – 06-02-09 (re)

BT	WB	BT	WB
14	31	7	24
92	76	92	95
100	95	92	100
63	76	40	32
40	49	70	66
61	55	86	88
59	76	95	88
72	83	72	89
63	100	72	47
96	89	81	83
50	49	39	65
19	3	100	89
100	100	59	83
95	66	100	94
34	41	50	41
14	16	7	16
81	100	81	31

BT Betrokkenheid
WB Welbevinden

Leer- en leefklimaat Groep B;
30-11-18 (li) – 06-02-09 (re)

BT	WB	BT	WB
70	55	50	55
29	38	72	95
59	31	20	56
20	47	85	70
50	55	100	66
20	89	39	24
20	47	63	70
97	100	97	100
29	31	72	70
96	65	85	83
97	88	98	94
86	94	95	100
50	88	61	72
63	76	63	83
70	88	70	55
49	56	27	26
72	89	63	56
29	31	63	83
86	49	92	72
86	88	70	72
39	76	49	70
63	100	98	83
92	89	63	10
34	49	78	88
59	47	81	65
27	32	27	41

BT Betrokkenheid
WB Welbevinden

Sociaal Groep A;
02-12-18 (li) – 06-02-09 (re)

RN	RG	RN	RG
14	38	33	17
18	94	77	25
13	16	69	82
95	91	23	9
69	73	98	91
4	24	14	38
32	12	9	24
26	78	40	62
95	28	72	24
58	13	83	96
69	78	9	91
72	32	58	88
4	91	39	67
9	20	9	21
83	75	95	91
57	42	65	69
7	27	49	78
14	33	13	16
9	88	90	89
		17	42
		14	13
		18	78

RN Ruimte nemen
RG Ruimte geven

Sociaal Groep B;
02-12-18 (li) – 06-02-09 (re)

RN	RG	RN	RG
83	69	57	54
26	38	77	94
69	96	39	28
98	28	58	25
57	86	97	100
49	88	14	21
77	82	95	91
78	96	99	98
39	25	49	82
26	46	9	67
95	100	95	99
83	32	65	62
97	100	78	62
83	94	77	82
87	80	57	42
83	42	57	42
18	38	33	28
77	91	58	67
39	28	77	88
23	20	57	32
87	62	83	86
77	73	33	46
92	99	83	96
92	78	33	33
40	16	65	27
69	73	83	88
9	32	17	24

RN Ruimte nemen
RG Ruimte geven

Leer- en leefklimaat Groep C;
30-11-18 (li) – 06-02-09 (re)

BT	WB	BT	WB
29	2	63	10
40	66	61	72
8	32	40	55
95	88	97	49
96	24	20	38
70	82	86	55
40	18	13	9
92	41	95	41
61	18	34	18
92	72	86	26
70	66	50	49
63	70	72	89
14	47	4	24
98	100		
61	55	92	49
92	82	50	41
96	95	100	55
7	16		
29	38	49	31
20	24	59	24
20	16	72	65
100	94	49	47
49	38	98	72
40	72	40	82
96	95	85	83
7	5	7	16
86	100	86	88

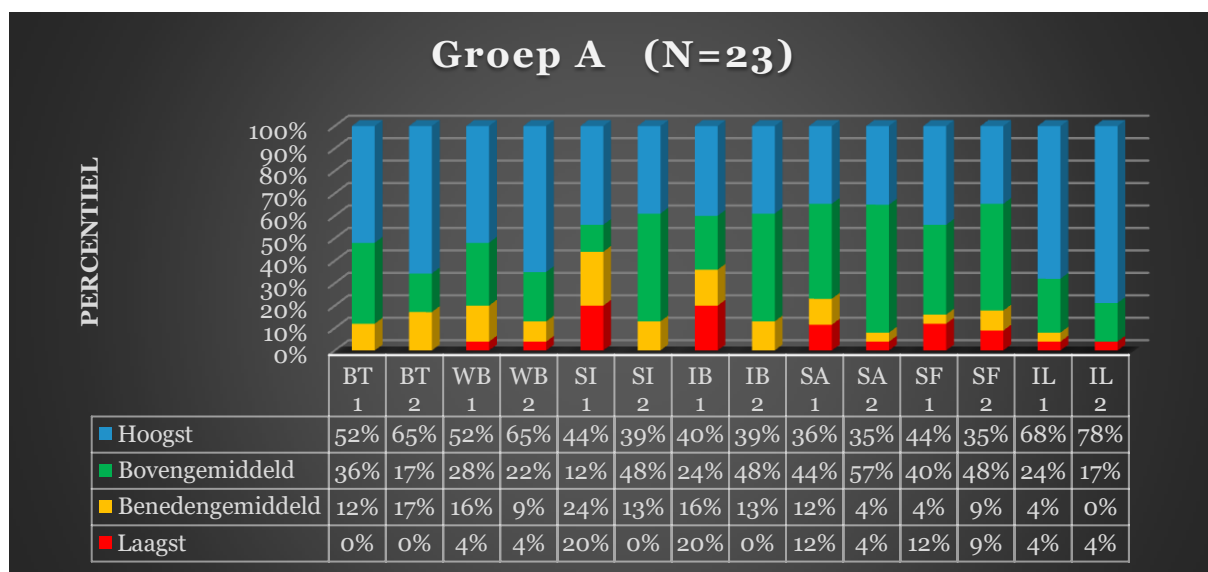
BT Betrokkenheid
WB Welbevinden

Sociaal Groep C;
02-12-18 (li) – 06-02-09 (re)

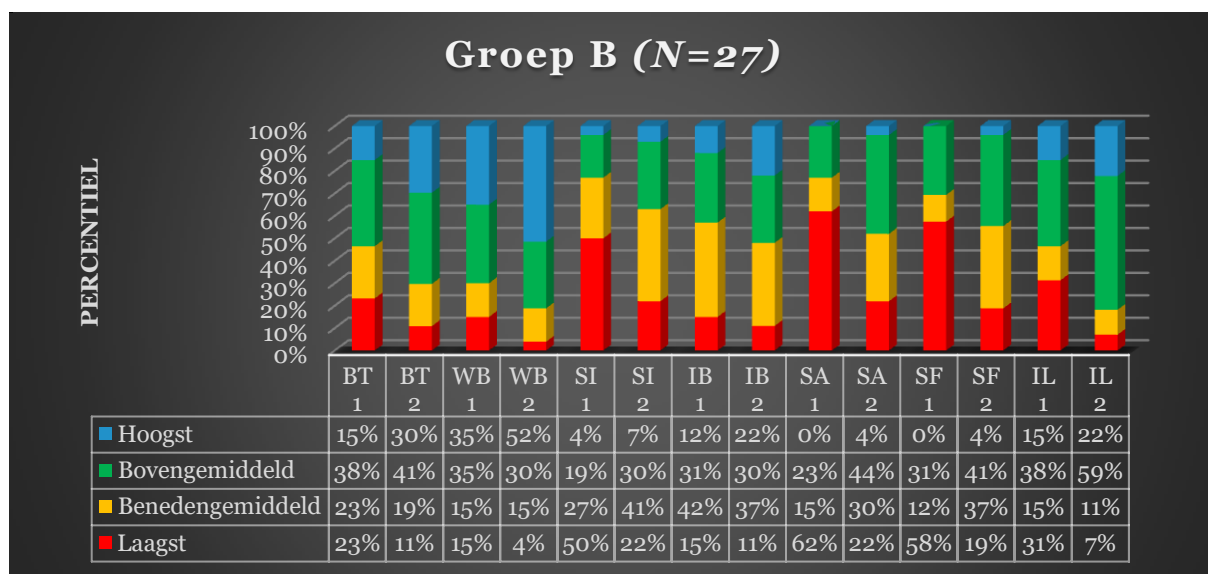
RN	RG	RN	RG
14	13	39	73
9	27	23	49
78	24	78	54
50	62	100	98
33	33	92	55
50	75	17	27
23	24	83	49
78	62	57	69
23	86	40	12
78	86	78	94
23	80	83	96
39	73	33	82
2	0	14	5
97	69		
9	42	83	99
50	99	65	86
83	73	95	98
0	1		
14	38		
58	67	83	78
49	21	39	78
50	75	49	38
1	2	95	94
9	24	83	80
49	82	49	78
6	1	26	8
95	62	97	98

RN Ruimte nemen
RG Ruimte geven

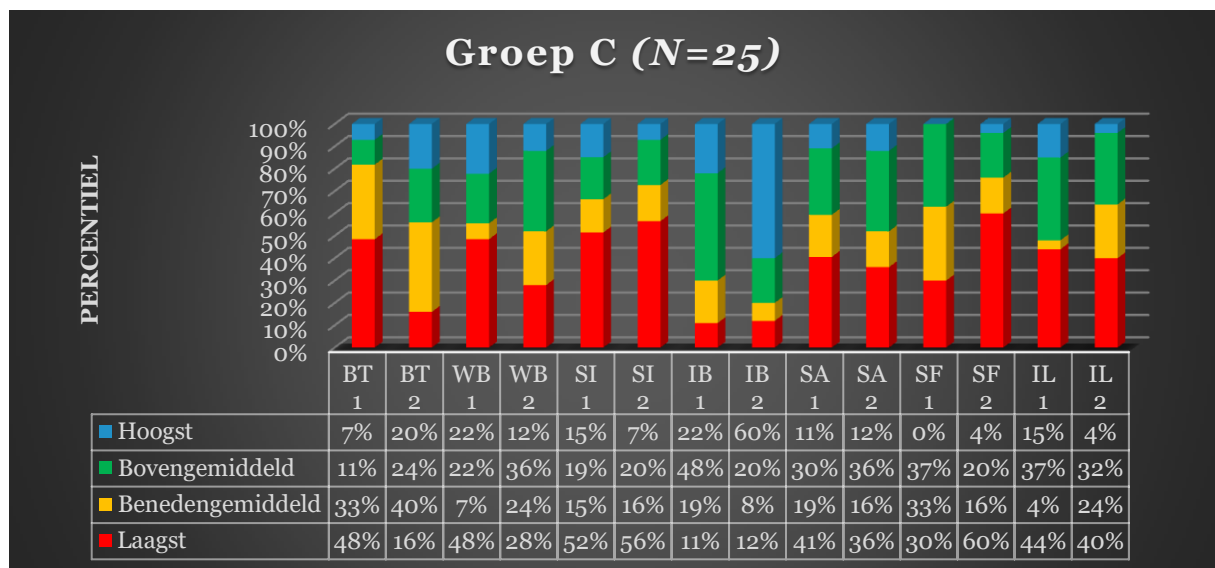
Bijlage 6: Overzicht scores observatie-vragenlijst ZIEN! in grafiek.

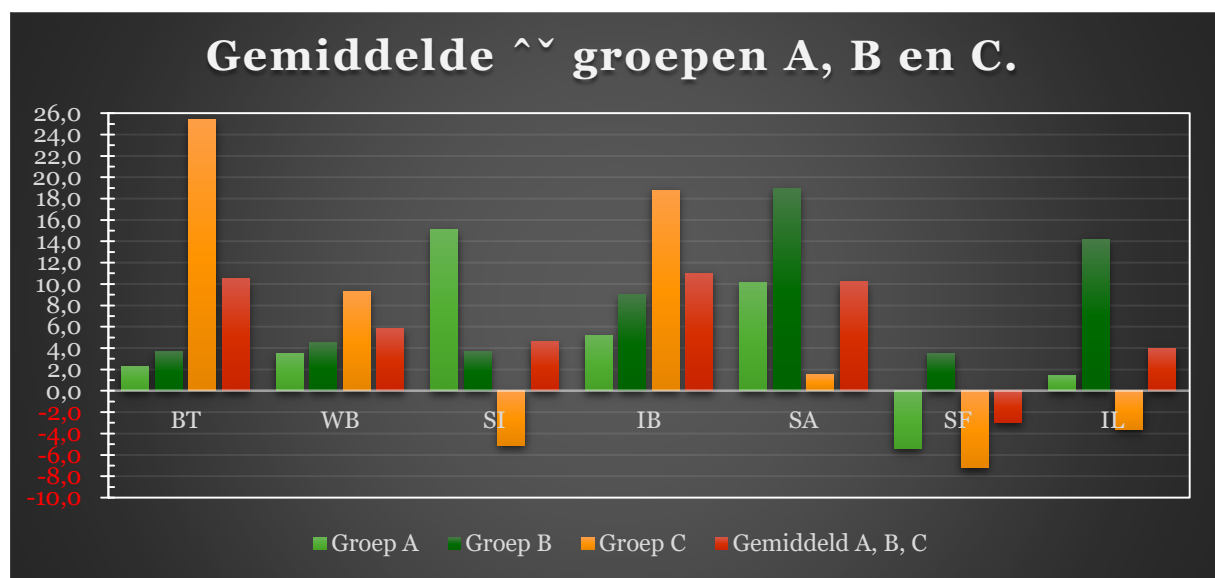
Figuur 4.2d

Figuur 4.2e

Figuur 4.2f

	Groep A * $X^1 - X^0 =$ (Gemiddelde $\hat{\sim}$)	Groep B * $X^1 - X^0 =$ (Gemiddelde $\hat{\sim}$)	Groep C * $X^1 - X^0 =$ (Gemiddelde $\hat{\sim}$)	Groepen A, B, C $X^1 - X^0 =$ (= Gemiddelde $\hat{\sim}$)
BT	2,3	3,7	25,4	10,5
WB	3,5	4,5	9,3	5,8
SI	15,1	3,7	-5,1	4,6
IB	5,2	9,0	18,8	11,0
SA	10,1	18,9	1,5	10,2
SF	-5,4	3,5	-7,2	-1,0
IL	1,4	14,2	-3,6	4,0
Totaal	4,6	8,2	5,6	6,2

* Gemiddelde X^0 (= Nulmeting) en Gemiddelde X^1 (= Eindmeting)

Figuur 4.2g

Bijlage 7: Leerkracht observatie-vragenlijst ZIEN!

Groep A; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)

Groep A; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)								Groep A; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)							
Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie		Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie	
BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL		BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL	
92%	94%	87%	85%	88%	87%	92%		92%	95%	93%	98%	91%	94%	94%	
68	21	21	91	73	7	63		38	21	71	39	73	4	50	
58	72	100	22	73	100	71		68	100	71	53	100	53	84	
100	41	37	100	53	72	84		100	60	57	100	62	100	100	
67	38	100	67	64	89	52		58	40	73	100	64	70	100	
48	100	100	37	100	61	100		68	100	100	53	100	72	71	
100	100	100	53	73	100	84		100	100	100	79	73	100	100	
58	70	8	100	85	60	100		100	56	49	100	45	70	100	
58	70	49	100	100	60	100		38	100	100	67	100	60	65	
100	100	100	45	100	100	100		100	100	100	53	100	60	76	
100	100	48	100	53	100	100		100	100	58	100	64	100	100	
100	72	47	100	14	84	100		100	72	47	100	22	61	100	
48	100	100	49	100	31	100									
68	100	100	22	100	61	50		100	100	100	37	100	53	84	
48	40	100	4	100	20	14									
73	100	100	22	100	53	100		68	100	100	53	100	72	100	
79	40	21	7	100	72	25		48	41	71	39	73	53	7	
100	72	37	100	53	100	100		100	72	37	100	62	84	100	
67	70	19	67	53	100	100		100	100	73	67	53	48	100	
100	100	57	100	42	100	71		100	100	100	63	100	100	100	
67	100	49	49	64	70	52		100	100	100	67	53	7	76	
100	100	100	53	64	60	100		100	100	100	100	100	49	100	
100	100	58	100	20	81	100		100	100	73	100	64	81	100	
100	100	58	100	64	70	100		100	56	73	100	72	81	100	
58	100	37	70	42	53	100		48	100	57	70	62	53	71	
100	72	100	70	62	100	100		100	100	57	63	62	100	100	

Groep B; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)

Groep B; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)								Groep B; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)							
Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie		Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie	
BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL		BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL	
79%	88%	71%	76%	68%	65%	76%		88%	92%	78%	86%	78%	74%	82%	
67	38	13	67	11	24	40		67	56	19	100	64	81	52	
3	80	3	53	2	20	20		38	100	71	14	42	10	50	
48	80	71	53	14	61	63		68	100	71	70	42	61	50	
30	21	19	7	3	7	4		48	41	37	53	42	30	50	
6	7	3	49	3	43	11		5	4	3	84	1	7	6	
6	8	5	37	2	13	2		21	60	37	57	42	13	50	
79	60	12	100	22	72	50		68	41	3	63	22	53	35	
67	70	49	36	64	24	11		58	70	58	45	100	24	40	
9	41	21	7	2	13	14		21	41	47	36	14	53	50	
58	100	57	9	22	53	14		79	72	71	30	62	72	35	
100	70	49	100	64	70	65		100	100	73	100	72	70	76	
49	100	39	49	20	13	65		58	100	73	49	49	24	100	
19	100	73	11	53	7	40		58	100	49	49	49	49	65	
68	100	12	91	14	30	84		48	47	8	81	14	10	53	
49	100	49	36	20	24	6		58	100	58	53	11	49	65	
39	100	19	53	53	49	65		58	100	49	36	72	60	100	
100	72	3	70	14	72	84		100	72	37	81	53	63	84	
58	60	37	53	42	30	50		68	100	47	100	42	61	63	
79	100	71	37	73	61	71		100	100	47	53	53	53	84	
48	7	3	49	6	34	11		58	70	19	100	53	49	11	
58	100	73	36	72	24	65		100	100	100	49	72	49	65	
68	60	12	70	47	61	50		58	100	47	70	53	53	50	
68	40	47	70	22	53	84		100	100	37	53	62	61	71	
67	100	100	49	20	13	76		100	100	100	45	53	49	100	
58	72	47	37	42	7	50		100	100	57	63	62	30	50	
11	40	19	36	45	24	40		38	56	38	18	40	49	65	

Groep C; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)

Groep C; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)								Groep C; Leerkracht-observatielijst; 24-09-2018 (li), 11-03-2019(re)							
Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie		Gradimeters		Egocontrole		Egoveerkracht		Empathie	
BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL		BT	WB	SI	IB	SA	SF	IL	
88%	72%	71%	63%	75%	72%	70%		88%	81%	69%	30%	75%	69%	71%	
48	72	71	37	62	20	4		48	72	47	30	62	20	25	
48	2	8	100	6	24	2		38	4	4	100	11	24	6	
5	100	39	45	45	13	65		11	70	73	18	53	13	6	
38	100	58	53	72	60	76		67	56	19	100	64	70	48	
48	4	8	81	53	13	4		48	14	8	63	42	7	4	
58	100	100	49	64	60	100		100	100	100	100	45	100	100	
3	7	13	53	11	49	6		3	30	4	67	6	13	6	
68	14	19	100	11	49	52		58	30	19	100	53	24	40	
5	1	3	67	6	49	2		58	30	4	100	11	49	11	
11	48	19	45	45	49	65		58	49	13	100	45	13	40	
2	70	73	67	100	49	52		38	70	39	100	100	13	52	
14	60	47	53	53	53	50		48	72	57	81	62	61	71	
9	68	57	14	50	13	2		9	21	5	22	6	7	4	
11	1	4	53	11	13	40		39	14	3	67	11	4	2	
100	100	58	67	72	60	65		67	100	73	100	53	70	65	
39	14	39	53	72	45	65		67	70	13	100	64	49	40	
79	100	100	100	100	61	100									
9	72	100	22	47	30	50		48	72	100	22	53	53	35	
6	2	8	63	5	63	4		9	4	3	63	3	20	7	
14	4	6	63	22	53	7		48	21	12	81	42	20	50	
38	21	21	63	22	53	63		79	49	37	81	53	20	50	
39	56	39	53	45	49	52		100	100	58	100	100	40	52	
6	2	0	70	2	63	2									
19	1	3	100	6	24	1		38	2	4	100	6	13	4	
68	21	5	81	6	30	14		100	60	57	100	14	30	50	
48	41	21	7	62	30	2		38	49	3	37	14	13	14	
39	100	100	49	100	60	76		100	70	58	67	100	60	65	

Bijlage 8: Interviewvragen respondenten A, B en C (leerlingen)

Vraag 1: Wat is jouw mening over de SOVA-lessen die de juf/meester in de klas gegeven heeft?

Vraag 2: Wat heb jij geleerd van de SOVA-lessen?

-Zie je een verschil in jouw handelen; kan je dit uitleggen?

Vraag 3: Wat kan je vertellen over het groepsklimaat in de klas? (Hierbij denkend aan hoe je je voelt in de klas, of de band die de klas heeft met elkaar, bijvoorbeeld zoals een team)

-Is er een verschil tussen voor de SOVA-lessen? Zo, ja wat is dat verschil dan?

Vraag 4: Merk je aan jezelf dat je je anders voelt sinds de SOVA-lessen?

Vraag 5: Vind jij de Rots & Water lessen aansluiten bij de SOVA-lessen?

Ja, Nee of Weet ik niet

Bijlage 9: Interviewvragen respondenten A, B en C (leerkrachten)

Vraag 1: Wat is jouw mening over de SOVA-lessen (interventie) die je aan je eigen groep hebt gegeven?

Vraag 2: Wat kan je vertellen over de sfeer in de klas gedurende de interventie weken (hierbij denkend aan het groepsklimaat, het handelen van de leerlingen, veranderingen, de betrokkenheid van de leerlingen, het welbevinden van de klas)?

Vraag 3: Zijn er tijdens de observaties dingen opgevallen in het toepassen van de observatiepunten?

Vraag 4: Welke aspecten van Rots & Water heb jij gekoppeld aan de SOVA-lessen (interventie)?

Vraag 5: De SOVA-lessen (de interventie) zijn gekoppeld aan de geven Rots & Water lessen. Hoe zie jij als leerkracht de geleerde vaardigheden, vanuit deze lessen, terugkomen gedurende de dag?

Vraag 6: Vind je de interventies van toegevoegde waarde, aansluitend op de Rots & Water lessen? Ja, Nee of Weet ik niet.

Bijlage 10: Overzicht afname interviews

Respondent (code)naam	Functie	Plaats (Locatie BA of RH)	Datum	Lengte interview
A	Leerkracht	Lokaal respondent A (RH)	21-02-2019	00:08:06
B (schriftelijk)	Leerkracht	Lokaal respondent B (RH)	22-02-2019	-
C	Leerkracht	Lokaal respondent C (BA)	21-02-2019	00:17:39
C1	Leerling	Ambulante ruimte (BA)	18-02-2019	00:09:21
C2	Leerling	Ambulante ruimte (BA)	18-02-2019	00:10:04
C3	Leerling	Ambulante ruimte (BA)	18-02-2019	00:06:52
C4	Leerling	Ambulante ruimte (BA)	18-02-2019	00:05:54
A1	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:07:55
A2	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:08:39
A3	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:09:21
A4	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:10:41
B1	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:06:45
B2	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:08:46
B3	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:08:18
B4	Leerling	Ambulante ruimte (RH)	18-02-2019	00:09:03

Bijlage 11: Observatielijst (leeg)

OBSERVATIEFORMULIER GEDRAG TURVEN

Respondent:

Groep:

Doelgedrag:

- Bewust aangeven van grenzen d.m.v. verbale en non-verbale communicatie
- Gewenst omgaan met conflicten (grote/kleine fouten)
- Sterk staan
- Elkaar ergens op durven aanspreken

Voorbeeld

Observatiemomenten:							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	26	09.00-09.30	///	10.30-11.00	///	12.45-13.15	///

Observatiemomenten;

1x tijdens werkmoment,

1x tijdens eet- en pauzemoment,

1x tijdens zowel eet- en pauzemoment, als werkmoment

Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma		09.00-09.30		10.30-11.00		12.45-13.15	
Di		09.00-09.30		10.30-11.00		12.45-13.15	
Wo		09.00-09.30		10.30-11.00		12.45-13.15	
Do		09.00-09.30		10.30-11.00		12.45-13.15	
Vr		09.00-09.30		10.30-11.00		12.45-13.15	

Bijlage 12: Observatielijst (ingevuld)

OBSERVATIEFORMULIER GEDRAG TURVEN

Respondent: A

Groep: A

Doelgedrag:

- Bewust aangeven van grenzen d.m.v. verbale en non-verbale communicatie
- Gewenst omgaan met conflicten (grote/kleine fouten)
- Sterk staan
- Elkaar ergens op durven aanspreken

Voorbeeld

Observatiemomenten:							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	26	09.00-09.30	///	10.30-11.00	///	12.45-13.15	///

Observatiemomenten;							
1x tijdens werkmoment,							
1x tijdens eet- en pauzemoment,							
1x tijdens zowel eet- en pauzemoment, als werkmoment							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Wo 1e	22	09.00-09.30	III	10.30-11.00	III	12.45-13.15	III
Vr	23	09.00-09.30	III	10.30-11.00	I (ruzie in de pauze)	12.45-13.15	III
Ma	22	09.00-09.30	II	10.30-11.00	I	12.45-13.15	II
Di	23	09.00-09.30	I	10.30-11.00	II	12.45-13.15	III
Wo 2e	23	09.00-09.30		10.30-11.00	II	12.45-13.15	I

Veel gezien bij voetbal, einde van de dag, conflicten als ze verschillende van gedachten.

* Donderdag verviel i.v.m. andere leerkracht, vandaar de woensdag als en tweemaal voorkomend.

OBSERVATIEFORMULIER GEDRAG TURVEN

Respondent: B

Groep: B

Doelgedrag:

- Bewust aangeven van grenzen d.m.v. verbale en non-verbale communicatie
- Gewenst omgaan met conflicten (grote/kleine fouten)
- Sterk staan
- Elkaar ergens op durven aanspreken

Voorbeeld

Observatiemomenten:							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	26	09.00-09.30	///	10.30-11.00	///	12.45-13.15	//////

Observatiemomenten; 1x tijdens werkmoment, 1x tijdens eet- en pauzemoment, 1x tijdens zowel eet- en pauzemoment, als werkmoment							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	27	09.00-09.30	I	10.30-11.00	III	12.45-13.15	III I
Di	27	09.00-09.30	III	10.30-11.00	III	12.45-13.15	III
Wo	27	09.00-09.30	III III	10.30-11.00	III I	12.45-13.15	III I
Do	27	09.00-09.30	III	10.30-11.00	III I	12.45-13.15	III
Vr	27	09.00-09.30	III	10.30-11.00		12.45-13.15	I

Aantekening:

Ma: Voetbal vooral.

Di: Buiten 2x voetbal

Wo: 5 keer toegepast bij een voetbalsituatie, waarin kinderen hun grenzen verbaal uitspraken naar elkaar. In de ochtend veel tijdens zelfstandig werken en overgang tussen 2 lessen.

Do: vaak tijdens van lessen. Veel meebeweeggedrag 'non-verbaal'.

Vr: Tijdens werkmoment niet veel, maar meer de wisselingen en samenwerkopdracht.

OBSERVATIEFORMULIER GEDRAG TURVEN

Respondent: C

Groep: C

Doelgedrag:

- Bewust aangeven van grenzen d.m.v. verbale en non-verbale communicatie
- Gewenst omgaan met conflicten (grote/kleine fouten)
- Sterk staan
- Elkaar ergens op durven aanspreken

Voorbeeld

Observatiemomenten:							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	26	09.00-09.30	///	10.30-11.00	///	12.45-13.15	///

Observatiemomenten; 1x tijdens werkmoment, 1x tijdens eet- en pauzemoment, 1x tijdens zowel eet- en pauzemoment, als werkmoment							
Dag	N=	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal	Tijd	Aantal
Ma	25	09.00-09.30	I	10.30-11.00	II	12.45-13.15	
Di	25	09.00-09.30		10.30-11.00	II	12.45-13.15	
Wo	25	09.00-09.30		10.30-11.00	II	12.45-13.15	I
Do	25	09.00-09.30		10.30-11.00	I	12.45-13.15	
Vr	25	09.00-09.30		10.30-11.00	I	12.45-13.15	

* Notities op aanvraag bij onderzoeker i.v.m. privacy namen.

Bijlage 13: Codering interview respondent-leerkracht

Respondent A - 21-02-2019 - 00:08:06

Onderzoeker: Fijn dat je met mij in gesprek wil over de interventies die je hebt gegeven in de klas. Ik wil graag een paar vragen daarover stellen.

En de eerste vraag is: **Wat is jouw mening over de SOVA-lessen, de interventies, die je aan je eigen groep hebt gegeven?**

Respondent A: De interventies die ik gegeven heb vond ik **leuke lessen**, waarbij dus kinderen veel konden doen, waar **ze konden laten zien wat ze geleerd hebben of nieuwe dingen die ze konden leren**. **Dus ik vond het wel hele leuke lessen**. Ik vond ze **aansluiten op het niveau van de kinderen**. Wat ik wel miste was de link naar Rots en Water. Maar dat is ook meer, omdat ik de eerste keer rots en water geef of tenminste heb meegemaakt. En dan nu gelijk de link leggen naar zulke lessen. Ik had het denk ik zelf fijner gevonden als er voorbeelden stonden hoe je het linken.

Onderzoeker: Oké, nou dank je wel. **Wat kun je vertellen over de sfeer in de klas gedurende de interventie weken? En dan mag je denken aan: het groepsklimaat, het handelen van de leerlingen, veranderingen, betrokkenheid en welbevinden van de groep.**

Respondent A: Tijdens de interventie weken merkte ik dat **de kinderen heel erg betrokken zijn**. Het is sowieso een hele betrokken groep en tijdens interventies ook. Er zit wel een verschil tussen leerlingen die al meer op de voorgrond durven te treden en kinderen die dat nog niet durven. **Die het nog spannend vinden om écht voor in de klas iets uit te beelden of te zeggen**. Vooral het stukje bij bijvoorbeeld 'Jongens en meisjes'; hoe ze ruzie zouden maken vonden ze heel erg spannend of hoe ze iemand troosten. **Er waren veel leerlingen die dat spannend vonden om te doen**. Uhm.

Onderzoeker: Heb je in die kinderen, die het spannend vonden, in de loop van de interventieweken veranderingen gezien?

Respondent A: Nou die **kinderen kunnen het wel gewoon bij elkaar**. **Als ze onderling zijn is er geen probleem**, maar **om het echt voor te doen en in de situatie te verplaatsen vonden ze spannend**. Maar **zij kunnen wel het geleerde toepassen**.

Onderzoeker: Oké. En hoe merkte je dat de kinderen betrokken waren?

Respondent A: Omdat **ze kinderen aandachtig luisterden en meedachten**. Wanneer ze **samenwerkten in groepjes deden ze ook serieus mee en wanneer we gingen wisselen deze ook weer serieus mee**. En **ze wilden graag hun mening en ideeën vertellen**.

Onderzoeker: Oké. **Zijn er dingen tijdens de observaties opgevallen in het toepassen van de observatiepunten?**

Respondent A: Wat opviel... Ik heb drie keer per dag een half uur geobserveerd en wat opviel was dat eigenlijk aan het begin van de dag er weinig momenten zijn waarin kinderen voor zichzelf op moeten komen of het geleerde moeten toepassen. Dat is vooral tijdens het buitenspelen. En dan wanneer er iets **misgaat bij voetbal of wanneer kinderen een spelletje willen spelen en iemand anders denkt daar anders over**. En aan het einde van de dag **met opruimen of zorgen dat stil wordt in de klas of kinderen aanspreken om in de rij te gaan staan**. Daarin zie ik dat wel meer terug.

Onderzoeker: Dus je ziet het meer...

Respondent A: Maar vooral tijdens **het buitenspelen zie je het meeste terug dat kinderen elkaar aanspreken op hun gedrag**.

Onderzoeker: Dus meer tijdens de vrije momenten dan tijdens bijvoorbeeld het zelfstandig werken?

Respondent: Ja, daar eigenlijk niet. **Ja, dat ze wel durven zeggen tegen elkaar of ze stil willen zijn**, maar daar komt het veel minder terug.

Onderzoeker: Oké. **Welke aspecten van Rots en Water heb je gekoppeld aan de SOVA-lessen?**

Respondent A: Vooral, dus zeg maar wat een 'rots' is en hoe je als water bent. Dat heb ik heel erg gekoppeld. Hoe je kan reageren op bepaalde situaties en dan aan 'rots' zijn en aan het 'water'. Je

lichaam. Dat je goed moet staan, dat geaard staan. Dat wanneer je boos bent, zeg maar, dat het mag. Dat het een veilige situatie is, maar dat je nooit uitgaat van het vechten. Maar dat je uitgaat voor het voor jezelf opkomen. Hm, even denken hoor. Respect hebben voor elkaar, veiligheid. Ik denk dat dat het was.

Onderzoeker: Miste je aspecten in de SOVA-lessen?

Respondent A: Ik weet niet of ik het zo zeer mis, maar ik denk dat ik heel veel niet heb toegepast omdat dat niet is blijven hangen of dat ik me daar niet van bewust ben. Wat ik zei bij de eerste vraag, als je dat voor jezelf op een briefje had of wat je had kunnen linken aan een les, dan denk ik dat het bewuster was gekoppeld aan. Nou niet bewuster, maar misschien aan meer aspecten van Rots en Water.

Onderzoeker: Oké, dus het zou een aanvulling zijn als het in de voorbereiding...dat dat soort aspecten benoemd worden.

Respondent A: Ja, en denk ik helemaal voor leerkrachten die weinig met Rots en Water hebben gewerkt of dit nog als lastig en spannend ervaren. Omdat we verder niet echt met SOVA-lessen werken.

Onderzoeker: Oké. **De SOVA-lessen die zijn gekoppeld aan het geven van de Rots en Water lessen. Hoe zie jij als leerkracht de geleerde vaardigheden, vanuit deze lessen, terugkomen gedurende de dag?**

Respondent A: Van de Rots en Water lessen of de SOVA. Ja het is natuurlijk aan elkaar gelinkt maar bedoel je nu alles?

Onderzoeker: Ja, hoe de dingen uit Rots en Water die dan ook terugkomen in de SOVA-lessen. Hoe zie je dat terug, zou maar zeggen, gedurende de dag? Zijn er opvallende dingen dat je denkt van hé dat dat zijn wel aspecten die ik echt terug zie komen bij de kinderen?

Respondent A: Hm. Nou wat ik wel meer zie is dat kinderen meer op een respectvolle manier tegen elkaar praten. Dat ze rustig met elkaar praten. Dat ze beter proberen uit te leggen waarom iets wel of niet fijn voelt. Dat ze elkaar meer durven aan te spreken. Wanneer ze dat doen zie je, over het algemeen, de meeste kinderen wel steviger staan. Uhm. En ik denk ook wel dat er een stukje, door de les, 'Jongens meisjes verschil' veel meer begrip is gekomen voor elkaar en de verschillen daarvan. Dus dat we anders met elkaar omgaan.

Onderzoeker: Ja, dus het stukje non-verbale communicatie, wat wel voorkomt in Rots en Water, en dan het verbale uit de SOVA-lessen. Je ziet dat dat SOVA, die SOVA-lessen, het verbale mogelijk wat meer versterkt hebben?

Respondent A: Ja en dat ze ook bewust zijn dat hun lichaam communiceert. Dat als we niks zeggen dat we daar ook al iets mee kunnen.

Onderzoeker: Oké. Wat vindt, zou maar zeggen... Vind je de interventies van toegevoegde waarde, aansluitend op de Rots en Water lessen?

Respondent A: Ik vind de interventies zeker van toegevoegde waarde. Ik vind dan... Het zou voor mij makkelijker zijn als SOVA een betere plek ook in het rooster krijgt. Dat je het vaker terug kan laten komen. En uhm, wat ik zei. Dat het voor mij was het makkelijker geweest als ik meer had gezien o hé hier zo kan ik het aan koppelen. Maar ik vind ze zeker van toegevoegde waarde en ik blijf het nu ook nog doen. Omdat ik merk dat kinderen aan herhaling, dat ze daar baat bij hebben.

Onderzoeker: Oké. Nou bedankt voor de antwoorden en nogmaals bedankt voor je medewerking.

Respondent A: Alsjeblieft.

*Grijs: Resultaten voor deelvraag 3 en 4

Bijlage 14: Codering interview respondent-leerling

Respondent B4 - 18-02-2019 - 00:09:03

Onderzoeker: Nou fijn dat je met mij in gesprek wilt gaan. We gaan het hebben over de SOVA-lessen. En ik ga je zo meteen vijf vragen stellen en als je even nadenktijd nodig hebt dan mag dat.

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Oke. De eerste vraag is: **Wat is jouw mening over de SOVA-lessen, die de juf in de klas gegeven heeft?**

Respondent B4: Ik vond het wel leuk en bij sommige was het ook wel grappig om met nieuwe kinderen, waar ik vaak nog niet zoveel mee aan de slag ben gegaan om zeg maar een activiteit te doen. Dat vond ik ook wel leuk.

Onderzoeker: Ja, dus je hebt nieuwe kinderen eigenlijk leren kennen?

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Ja, oké. **Wat heb je geleerd van de SOVA-lessen?**

Respondent B4: Best veel, om op andere manieren problemen op te lossen. Net ook bij het buiten spelen hadden ***(klasgenootje) en ***(klasgenootje) soort van ruzie, omdat ze gingen zeggen van 'Ja, jij bent af. Nee jij bent niet af.' Dus dat. Toen zei ik... had ook ***(klasgenootje) of ***(klasgenootje), of jullie allebei af of jullie allebei er nog in. Dus om op andere manieren zeg maar, ja problemen op te lossen. En om ook zonder te praten ook problemen proberen op te lossen. En voor mij was het een soort van best bijzonder, om zonder praten uhm ja problemen op te lossen.

Onderzoeker: Ja, want dat kende je niet of...

Respondent B4: Nee ik dacht dat je alleen het pratend, ja, kon doen.

Onderzoeker: Ja, dus jij hebt ook geleerd dat met non-verbale, met je lichaam en je gezicht, dat je daar ook mee kon praten.

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Oké. En wat is dan, zie je dan wel ook echt verschil in hoe jij handelt? Wat jij doet? Zeg maar het verschil tussen voor de lessen en na de lessen? Zie je dan verschil bij jezelf?

Respondent B4: Ja eigenlijk wel, want toen we na een SOVA-activiteit naar buiten gingen had ik volgens mij ruzie met ***(klasgenootje) en toen had ik het op een hele andere manier dan normaal opgelost.

Onderzoeker: Oké, dat is wel fijn.

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Ja. **Wat kan je vertellen over het groepsklimaat in de klas? Bijvoorbeeld over hoe jij je voelt in de klas of hoe de band is met de kinderen, hoe ze met elkaar omgaan.**

Respondent B4: Bedoel je van de kinderen uit mijn groepje of van de hele klas?

Onderzoeker: Van de hele klas.

Respondent B4: Ja. Soms met ***(klasgenootje) dan denk ik van: Ja daar kan ik niet goed meer in een groepje want dan gaan we teveel kletsen en bij sommige kinderen waar ik nog niet in het groepje mee heb gezeten, daar denk ik van: Daar kan ik me beter concentreren of daar kan ik misschien mijn werkt tempo versnellen. En ja die zijn rustiger of die praten minder of daar word ik minder van afgeleid. En uhm, als ik bijvoorbeeld kijk naar ***(klasgenootje) die is ook heel rustig en die praat best weinig dus dan denk ik ja daar kan ik me ook veel beter bij concentreren.

Onderzoeker: Dus jij kent je klasgenootjes beter?

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Oké en als je gaat kijken naar hoe de kinderen met elkaar allemaal omgaan. Wat kan je daarover vertellen?

Respondent B4: Soms denk ik: waarom moet je daar per se over ruzie maken? Want net ook toen we zo'n verhaaltje moesten schrijven, had ik per ongeluk bij, toen ***(klasgenootje) wat...dacht ik dat *** wat ging zeggen terwijl ***(ander klasgenootje) het moest zeggen, maar toen werd ze gelijk boos. Dus toen dacht ik gelijk van waarom moeten we daarover gelijk ruzie maken over wie er. Zeg maar wel of niet wat zegt. Dus toen dacht ik **waarom moet je daar nou weer ruzie over maken? Maar het was gewoon een foutje die ik gewoon had opgeschreven.** Dus.

Onderzoeker: Oké. **Zie jij verschil in hoe de klas met elkaar omgaat of omging vóór de lessen en nu na al die SOVA-lessen? Zie je verschil?**

Respondent B4: Ja, want eerst had ik heel veel, best vaak ruzie met ***(klasgenootje), maar nu ik een keer met haar het **heel goed ging uitpraten.** Toen hebben we nou eigenlijk maar één keer in de maand ofzo ruzie gehad. Dus daar merk ik dus wel een verschil in.

Onderzoeker: En als je naar alle kinderen kijkt, dus niet per se naar bepaalde...naar jezelf of naar die of niet, maar in de groep als geheel?

Respondent B4: Ja, we ja, we. Ik merk **dat we minder ruzie maken.** Dat we, niet dat iedereen een verschillend spel doen, maar **meer met de hele klas leuke spellen doen.** Net zoals bij trefbal, daar doet ook meer dan de helft van de klas mee. Dus dat we meer, ja zeg maar, **met elkaar gaan spelen.**

Onderzoeker: En is er een verschil in hoe jij je in de klas voelt?

Respondent B4: Soms als ik op school kom en ik had gisteren bijvoorbeeld een slechte dag dan denk ik van: **Neeeee, dan gaat vast nu weer gebeuren maar soms als het een hele leuke dag was dan denk ik van: We gaan er weer zo'n leuke dag van maken.**

Onderzoeker: Oké. En als je kijkt naar hoe jij je voelt voor de SOVA-lessen en nu na de SOVA-lessen. Hoe voel jij je dan in de klas?

Respondent B4: Soms beter. Als het niet goed ging dan **voel ik me wel nog gewoon goed,** maar dan denk ik van oeeeh. Ja even van ja...

Onderzoeker: Dan baal je een beetje.

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Oké. **Zie jij ook een verschil tussen de jongens en de meisjes?**

Respondent B4: Ja. **Meisjes spelen meer met de meisjes en jongens meer met de jongens.** En als, net mochten we **zelf groepjes maken** en toen was het ook een beetje jongens met de jongens en meisjes met de meisjes. En bij **Rots en Water** hadden we ook geleerd om met jongens en meisjes door elkaar te gaan. En dat was ook wel best leuk. Dus..

Onderzoeker: En zag je dat in de SOVA-lessen ook terug?

Respondent B4: Ja. Soms wel. Want er was net ook een groepje dat met twee meisjes en drie jongens. En dat zag je dat dat ook heel erg leuk ging. Dus ja, dat **we meer met jongens en meisjes verschillend gaan.**

Onderzoeker: Oké. **Merk je aan jezelf dat je je anders voelt sinds de SOVA-lessen?**

Respondent B4: Ja, **soms wat minder boos. Soms wat minder blij, soms ja...** Eigenlijk is het wel steeds **verschillend.**

Onderzoeker: Oké. Maar als je kijkt is het dan beter geworden, hetzelfde gebleven of slechter geworden?

Respondent B4: Uhm beter.

Onderzoeker: Beter, oké dat is wel prettig voor jou.

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Ja. Hé de laatste vraag: **Vind je de Rots en Water lessen aansluiten bij de SOVA-lessen? En dan kan je antwoorden met ja, nee of ik weet het niet, als je het niet weet.**

Respondent B4: Ja.

Onderzoeker: Ja, waarom?

Respondent B4: Omdat met non-verbale communicatie en verbale en met oogcontact en leren stop te zeggen. En ja dat heb ik ook vooral gedaan met het buiten spelen. Dat als ik iets niet leuk vond ofzo, dat ik ook gewoon stop kon zeggen. En normaal zou ik heel boos reageren, maar omdat ik dat had geleerd dan werd, ja dan is het wel beter. En heb ik ook gemerkt dat ik zo minder ruzie krijg.

Onderzoeker: Oké en waar heb je dat dan vooral in geleerd? Hebbie dat dan in de Rots en Water lessen geleerd, maar dan in de SOVA-lessen nog geoefend?

Respondent B4: Ja, uhh. Ook met het zelf keuzes maken, met dat spel hier in de gang met die lijnen. En bij Rots en Water ook zelf keuzes maken. Van met wie kan ik hier, heb ik niet zo vaak samen gewerkt. Dus ja met het keuzes maken ook vooral.

Onderzoeker: Oké. Hé bedankt voor het gesprek. Ik vond het erg prettig, dankjewel.

Respondent B4: Ik ook.

Respondent A2 - 18-02-2019 - 00:08:39

Onderzoeker: Nou fijn dat je met mij in gesprek wilt. We gaan het hebben over de SOVA-lessen en ik ga je zo meteen vijf vragen stellen en je mag even nadenken over je antwoord. Dus als je het niet in één keer weet. Ja?

Respondent A2: Oké

Onderzoeker: Oké. **Wat is jouw mening over de SOVA-lessen, die de juf heeft gegeven in de klas?**

Respondent A2: Ik vond ze leuk, vooral grappig. Maar soms heb ik 'Ja, dat weet ik allemaal wel hoor.'

Onderzoeker: Ja

Respondent A2: Dat hoeft je me niet allemaal uit te leggen.

Onderzoeker: Nou wat vond je er leuk en grappig aan?

Respondent A2: Nou uhm met dat jongen meisje, als je ruzie hebt en verdrietig en helpen. Dat vond ik grappig. En ik vond het leuk om zo, dat twee mensen bij elkaar moesten en een dier moesten zijn. Die dan nadoen. Is de ene boos en de ander blij ofzo

Onderzoeker: Oké, dus je moest eigenlijk verbaal kon je elkaar niet verstaan, omdat je dierengeluiden maakte. Maar je moest met het non-verbale, moest je eigenlijk met elkaar kunnen communiceren.

Respondent A2: Ja alleen ik had een best moeilijke. Een schreeuwaapje. Die gaat juist schreeuwen, maar dan denken ze: O hij is boos, maar nee een schreeuwaapje schreeuwt alleen als hij blij is.

Onderzoeker: Oké.

Respondent A2: Dus dan was ik blij, maar dan was een vriend van me boos.

Onderzoeker: O, dat was dan een heel grappig dier wel.

Respondent A2: Ja

Onderzoeker: Oké. Hé en **wat heb je geleerd van de SOVA-lessen?**

Respondent A2: Nou ik heb geleerd hoe meisjes ruzie maken en hoe ze reageren. Zoals, als meisjes ruzie hebben dan doen ze kattig. Maar jongens gaan gelijk uithalen. Dat heb ik geleerd.

Onderzoeker: **En wat is het verschil in jouw handelen? Wat ben je anders gaan doen? Als je ziet van wat je geleerd hebt.**

Respondent A2: Ja, nou eigenlijk niet zoveel, want ik heb niet zo vaak ruzie. Of heb ook niet zo vaak verdriet.

Onderzoeker: Nee.

Respondent A2: Dus.

Onderzoeker: Dus jouw handelen is eigenlijk hetzelfde. Je bent niet dingen anders gaan aanpakken?

Respondent A2: Nee.

Onderzoeker: Oké. **En wat kan je vertellen over het groepsklimaat? En dan moet je denken aan hoe je je voelt in de klas of de band die de klas met elkaar heeft, zoals een team. Wat kan je daar over vertellen?**

Respondent A2: Ik vind het best goed. Hier en daar alleen soms nog een klein foutje van effe wat door elkaar praten of lelijk tegen elkaar doen. Maar dat gebeurt niet zo vaak.

Onderzoeker: **Want zie je verschil tussen vóór en na de lessen?**

Respondent A2: Uh, ja! Voor de lessen zijn ze niet zo wild, maar na de lessen zijn ze altijd wel een beetje druk. Omdat ze dan heel lang stil gezijn. Waren ze heel lang stil en dan weer even druk zijn.

Onderzoeker: En als je gaat kijken naar hoe de klas vóór alle lessen waren en hoe de klas na al die SOVA-lessen zijn. Zie je daar ook verschil in?

Respondent A2: Nou nee, daarin zijn ze eigenlijk niet echt zoveel veranderd. Het enige wat er dan veranderd is, dan gaan ze er heel erg op letten en dan zo erg dat ze het vergeten.

Onderzoeker: En hoe bedoel je dat dan?

Respondent A2: Nou, bijvoorbeeld dat als ze boos zijn, dan ze dan niet meer denken aan hun SOVA-les. Wouden de het zo graag onthouden dat ze het eigenlijk dan zijn vergeten als ze dan boos zijn.

Onderzoeker: Dus jij zegt, de klas weet het wel, maar vind het toch nog moeilijk om als het dan gebeurd om het dan toe te passen.

Respondent A2: Ja.

Onderzoeker: Oké. Is dat vaak? Of...

Respondent A2: Nee dat is niet zo vaak, want we doen ook niet zo vaak SOVA.

Onderzoeker: En ook buiten de SOVA-lessen, zie je dan dat ze dingen anders aanpakken? In het omgaan met elkaar?

Respondent A2: Ja, alleen dan. Na een rekenles. Dan hebben we net keersommen gehad en dan gaan ze expres keersommen aan elkaar vragen. Maar dat gebeurt niet zo vaak.

Onderzoeker: **En zie je verschil tussen jongens en meisjes binnen de groep? Of daar iets veranderd is?**

Respondent A2: Ja. Eerst waren meisjes, waren de meisjes dat ze niet zoveel wouden zeggen. En nu zeggen iets meer. En de jongens die waren eerst héél druk en daarna wel minder, maar nog steeds wel druk.

Onderzoeker: Ja, en dat is ook wel een verschil tussen jongens en meisjes. Maar jij ziet ook wel dat de jongens wel wat rustiger zijn geworden en dat de meiden wat meer van zichzelf zijn laten zien. Als ik jou zo goed begrijp.

Respondent A2: Ja!

Onderzoeker: Oké. Wat merk jij aan je... Merk jij aan jezelf dat jij je anders voelt sinds de SOVA-lessen?

Respondent A2: Uh, ja soms. Bij één SOVA-les had ik dat. Alleen dat kwam eigenlijk gewoon, omdat het schreeuwaapje schreeuwt en dan word je een beetje schor.

Onderzoeker: O, dus dat merkte je? En uhm. Maar voel jij je anders binnen de groep sinds de lessen?

Respondent A2: Ja ik voel me nog steeds even goed. Soms iets slechter, maar dat is alleen als ik, als ze een beetje boos op me is.

Onderzoeker: Nee.

Respondent A2: Maar dat gebeurt niet zo vaak.

Onderzoeker: Maar veilig voel je...Voel je je nog steeds veilig?

Respondent A2: Ja.

Onderzoeker: Veiliger dan eerst? Of minder of hetzelfde?

Respondent A2: Ik voel me nu veiliger, want eerst kende ik de klas nog helemaal niet. Ik wist niet wat de juf zou doen, wat de meester zou doen, wat er allemaal zou gebeuren. En nu weet ik wel wat meer en weet ik ook hoe het eraan gaat komen.

Onderzoeker: En ben je dan ook door die SOVA-lessen je veiliger gaan voelen?

Respondent A2: uh, nou dat niet. Daar had ik niet echt wat mee. Dat ik me er veiliger door zou voelen of fijner, vrijer. Het enige wat ik na die les van de schreeuwaapjes deed, voel ik me grappig.

Onderzoeker: oké. Grappig, (onderzoeker gniffelt). Ja. Hé de laatste vraag. En die vraag die kan je beantwoorden met ja, nee, of ik weet het niet. En je mag best wel vertellen waarom je dat vindt. **Vind je dat de Rots en Water lessen aansluiten bij de SOVA-lessen?**

Respondent A2: Nee.

Onderzoeker: En waarom vind je dat niet?

Respondent A2: Bij de Rots en Water lessen, dan moet je stampen en dan gaat het erover wat je kan doen als je stop moet zeggen of moet stoten. EN bij de SOVA, dan leer je meer van. Ja non-verbale communicatie is dit en dat en zus en zo. En bij Rots en Water niet. Dan heb je meer.

Onderzoeker: Heb je daar ook de non-verbale communicatie?

Respondent A2: Uh nee, daar gaat het niet echt over de non-verbale communicatie. Daar gaat het meer over gronden centreren en focus. En wat stoten. Stop zeggen.

Onderzoeker: Gebruikte jij wel dingen uit Rots en Water in de SOVA-lessen?

Respondent A2: Uhhhhhhhhh ja. Één ding, dat je zo (respondent blaast uit).

Onderzoeker: Het gronden gebruikte jij?

Respondent A2: Nee. Het inademen en zo.

Onderzoeker: Dus eigenlijk het centreren.

Respondent A2: Ja.

Onderzoeker: En gebruikte je dat dan om sterk te staan in de SOVA-lessen?

Respondent A2: Nee dat gebruikte ik meer. Oké hier doe je het, je kan het wel. Daar gebruik ik het voor. Alsof het leuke wolkje komt.

Onderzoeker: Oké. Hé, nou hartstikke bedankt voor het gesprek. Ik vond het erg prettig.

Respondent A2: Fijn.

Onderzoeker: Ja.

Bijlage 15: Interventies A t/m F

Interventie A: Wat is communicatie?

Wat heb je nodig om een boodschap over te brengen?

Doel:

- Kinderen leren dat non-verbale communicatie het belangrijkste is en dat verbale communicatie de puntjes op de 'i' zet. Het verduidelijkt de non-verbale boodschap.

Werkvorm:

- Kring of klassikaal

Tijd:

- (max.)15 min

Voorbereiding:

- Percentage verdeling (poppetje)

Inleiding:

Wat betekent communiceren? Waarom communiceren we? Wanneer communiceren we?

Laat de kinderen benoemen wat je allemaal nodig hebt of gebruikt bij communiceren. Probeer dit al gelijk in te delen onder non-verbale en verbale communicatie. Leg ook uit wat het verschil is.

Verwerking:

Laat de percentage verdeling door middel van ingekleurde poppetje zien, waarin alleen de verdeling te zien is. Laat kinderen verwoorden wat welk deel betekent. Laat daarna de antwoorden zien. Bespreek de manieren van non-verbale communicatie duidelijk (lichaam, mimiek/oogcontact, stemintonatie). Laat kinderen misschien iets al uitbeelden.

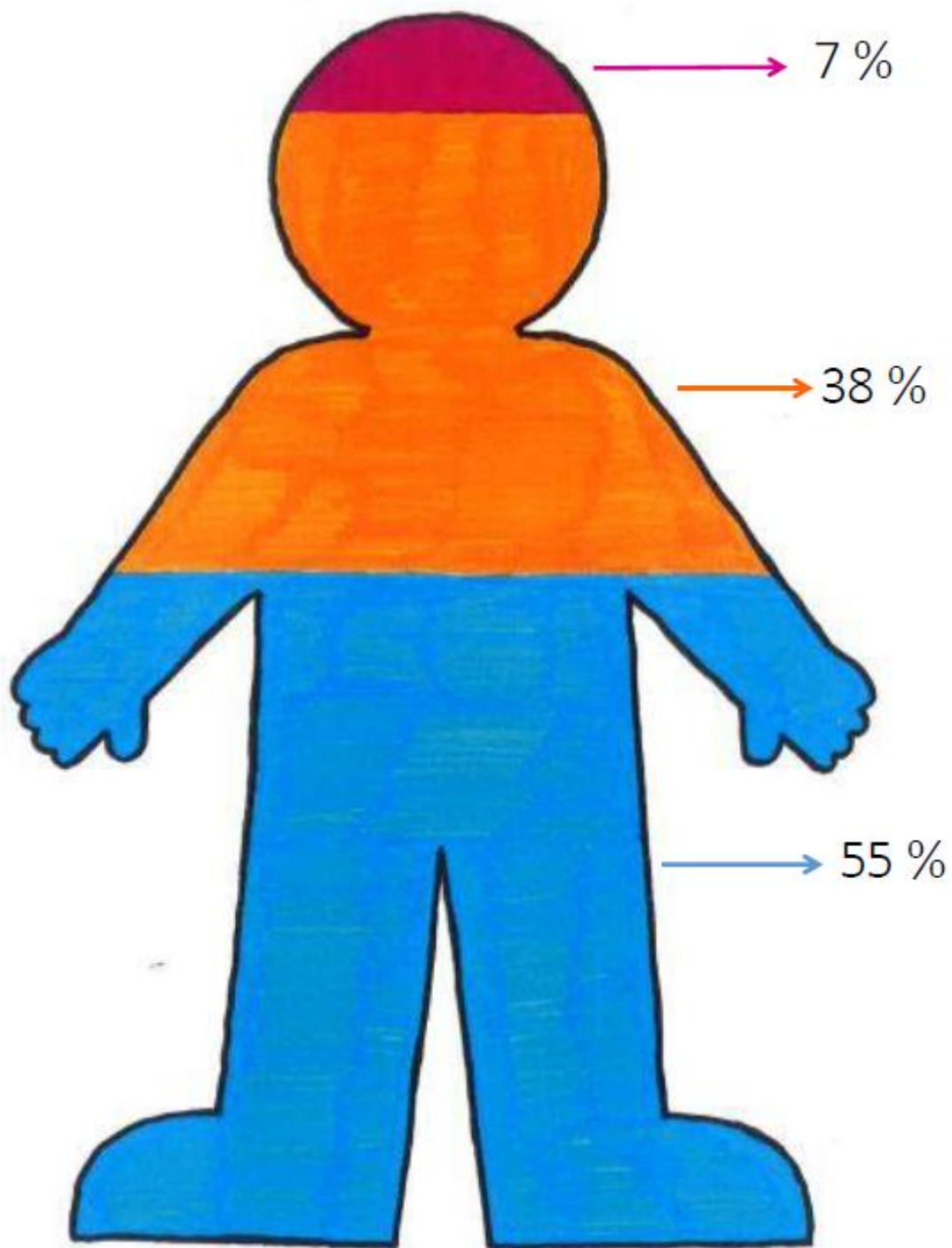
Bespreek welke rol verbale communicatie heeft. Wat is er zo belangrijk aan deze communicatie. Hierin moeten de kinderen beseffen dat wat je zegt ook duidelijk moet zijn voor een ander. Bijvoorbeeld: 'Stop, hou op', kan niet altijd duidelijk zijn. Hoe breng je de verbale boodschap? Hierbij moeten kinderen beseffen dat de manier waarop goed moet passen bij de boodschap. Lachend zeggen 'Ik vind het echt niet leuk dat je me duwt', komt bij een ander misschien verwarrend over.

Reflectie:

Wat houdt communiceren nu eigenlijk in? En waar moet je rekening mee houden?

Extra:

Misschien kan je kinderen een duidelijke boodschap laten presenteren, waarin het lichaam, de mimiek/stem en de verbale boodschap met elkaar te maken heeft. Of laat het een onduidelijke boodschap presenteren.

Bijlage interventie A

Interventie B: Welles Nietes

Is dit gewenst of ongewenst gedrag?

Doel:

- Kinderen leren (on)gewenst gedrag herkennen en kunnen door verbale communicatie oplossingsgericht handelen.

Werkvorm:

- Kringgesprek i.c.m. uitspelen (een U-vorm)

Tijd:

- (max.)15-20 min

Vorbereiding:

- Eventueel bijpassende materialen n.a.v. de kaart
- Kaart naar keuze (A4). Categorie: zie kleurbeschrijving.

Inleiding:

We gaan kaarten bekijken waarop een situatie te zien is.

Een oogje → Wat gebeurt er op de kaart?

Een kruis en een krul   → Is het een goede of een niet goede manier van < welke categorie aan de orde is >.

Een vraagteken → Als het een niet goede manier is, hoe zou je het anders doen?

Verwerking:

Besprek de situaties. Je kunt de 5G's als leidraad gebruiken.

De vragen zijn in de ik-vorm, maar verander deze dan naar 'de ander' om de gedachten en gevoelens van andere te kunnen interpreteren. Als kinderen hier moeite mee hebben, spiegel de situatie naar het kind zelf en laat hen verwoorden wat het bij hen teweegbrengt.

Gebeurtenis: Wat gebeurt er?

Gedachten: Wat dacht ik of zei ik tegen mezelf? Wat vond ik ervan?

Gevoelens: Wat voelde ik, welke emoties had ik?

Gedrag: Wat deed ik? Hoe reageerde ik?

Gevolg: Wat was het gevolg van hetgeen ik deed of reageerde?

Laat kinderen het tijdens het kringgesprek eventueel uitspelen, zodat ze verbale communicatie op een actieve manier gaan toepassen.

Reflectie:

Zijn er kaarten waarin kinderen zichzelf herkenden? Wat nemen ze mee?

Onderwerp kaarten:

Kaart 1: Ervaringen delen

Kaart 2: Aardig doen

Kaart 3: Samen spelen en werken

Kaart 4: Een taak uitvoeren

Kaart 5: Jezelf presenteren

Kaart 6: Een keuze maken

Kaart 7: Opkomen voor jezelf

Kaart 8: Omgaan met ruzie

Interventie C: Jongens en meisjes gevoelens

Kan je voelen wat een ander voelt?

Doel:

- Kinderen kunnen zich verplaatsen in de andere sekse en emoties herkennen.

Werkvorm:

- Kring (een U-vorm), jongens- en meisjeskoppels

Tijd:

- (max.)15 min

Vorbereiding:

- Geen.

Inleiding:

In de kring begin je kort met de vraag: 'Zijn jongens en meisjes hetzelfde of verschillen ze als het gaat om hoe ze met anderen omgaan?'

Verwerking:

De kinderen zitten in een kring. Willekeurig worden er jongensparen en meisjesparen gevormd. Dan wordt er één jongens- en één meisjespaar in het midden van de kring gezet. Allebei de paren moeten een bepaalde activiteit uitvoeren.

In een volgende ronde laat de leerkracht een meisjespaar beginnen en moet het jongenspaar precies zo reageren als de meisjes, en andersom.

Bijvoorbeeld:

- Ruzie maken met elkaar
- Aardig voor elkaar zijn
- Boos zijn op de ander
- Elkaar troosten
- Samen bang zijn voor...
- Dolblij zijn met....

Etc.

Reflectie:

Probeer kinderen goed het verschil te laten verwoorden (ook de kinderen in de kring).

Uiten jongens hun gevoelens anders dan meisjes?

Hoe ervaren de meisjes het om te doen alsof ze een jongen zijn, en andersom?

Interventie D: Gevoel in dierentaal

Kan je je gevoel uiten in niet-bestaande woorden?

Doel:

- Kinderen kunnen een boodschap(emotie/gevoel) doormiddel van hun houding, mimiek en intonatie overbrengen.

Werkvorm:

- Klassikaal (bij herhaling kan je de groep in 2 splitsen)

Tijd:

- 10-15 min

Voorbereiding:

- Kaarten met dieren/dierengeluiden

Inleiding:

De kinderen zitten op de grond bij elkaar. De leerkracht speelt samen met een sterke leerling een situatie uit, waarin een emotie centraal staat.

Bijvoorbeeld: Je potlood is gebroken en daar baal je van. Jullie zijn allebei kippen en gebruiken alléén het woord TOK.

Inhoud:

De kinderen(publiek) moet signaleren welke gebeurtenis er zich afspeelt. Daarnaast moeten ze emoties benoemen en vooral welke emoties het meeste te zien was (dit hebben de spelers ook als uitbeeldingsdoel gekregen).

Laat de kinderen hierin goed letten op de mimiek en de lichaamshouding van kinderen benoemen. Neem de intonatie van de gesproken woorden ook hierin mee. Vertel aan de hand van het cirkeldiagram over de rolverdeling tussen lichaamstaal, stem en woorden.

Extra: Laat kinderen invullen wat er gezegd zou kunnen zijn.

Verwerking:

Tweetallen maken en kinderen het in de kring laten uitspelen, hierbij geeft de leerkracht een situatie en een emotie. Om iedereen actief te houden kan je de klas verdelen in tweetallen en een situatie te laten oefenen en dan een paar voor laten spelen.

Probeer de situaties te koppelen aan gelijksoortige ervaringen van de kinderen.

Moeilijker:

- 2 verschillende dieren kiezen, bijv. een kip-tok en een hond-woef.
- Elk kind een eigen emotie geven. (bijv. één is boos en één bang)

Reflectie:

Blik terug naar het cirkeldiagram. Hoe hebben de kinderen dit ervaren?

Interventie E: Fouten maken is menselijk

Wat is het verschil tussen een kleine en een grote fout?

Doel:

- Kinderen kunnen verbaal onderscheid maken tussen grote en kleine fouten. (taal)
- Kinderen kunnen uitleggen waarom het niet erg is om fouten te maken. (sociaal)
- Kinderen kunnen zich inleven en een scène spelen waarin een fout gemaakt wordt of iemand kunnen uitleggen dat het niet erg is. (sociaal, taal, drama)

Werkvorm:

- Klassikaal en drietallen

Tijd:

- 20 min

Vorbereiding:

- (Eventueel)Kaarten met situaties

Inleiding: Verboden getal.

De kinderen zitten in de kring. De leerkracht zegt het verboden getal, bijvoorbeeld vier. Je begint met tellen: Één, twee, drie, ...bij vier moet het kind 'Sst' zeggen en zijn vinger voor zijn mond houden. Het volgende kind telt vijf, etc. Bij veertien moet het weer 'Sst' zeggen.

Als het kind per ongeluk een fout maakt, dan overdrijft het door flauw te vallen op zijn stoel in de kring.

Moeilijker:

- Antwoorden uit een tafel, bijvoorbeeld de tafel van 4.

Na het spel: 'Heb je wel eens een fout gemaakt waar je zelf erg om moest lachen?'

Verwerking: Foute situaties

Bespreek dat er onderscheid is tussen kleine en grote fouten. Kleine fout is bijvoorbeeld een verkeerd antwoord op een vraag, terwijl een grote fout het expres kapot maken van een tekening.

Laat kinderen in drietallen een situatie bespreken en uitspelen. 1 kind speelt diegene die een fout maakt, 1 kind speelt diegene die aangeeft dat het niet fout is en 1 kind kan meespelen of regisseur zijn en tips geven wat de ander kan zeggen.

(Als kinderen het moeilijk vinden om situaties te verzinnen, dan kunnen de hulpkaarten gebruikt worden)

Reflectie:

De kinderen spelen in de kinderen kort de fouten voor. Is er sprake van een kleine of grote fout?

Interventie F: Confrontatieregels

Is 'Stop, hou op' duidelijk genoeg?

Doel:

- Kinderen leren hun grenzen voelen en verbaal duidelijk aangeven door 'Stop!' te zeggen en hun gevoel en wens uit te spreken.
- Kinderen kunnen hun lichaam sterk maken en hun stem rustig en overtuigend te laten klinken.

Werkvorm:

- Klassikaal en twee en/of drietallen

Tijd:

- 15-20 min

Voorbereiding:

- Eventueel zelfgekozen materialen

Inleiding: Klieren

De kinderen staan in de kring en de leerkracht gaat bij kinderen klieren (let op veiligheid). Bijv. kietelen, prikken, staart trekken, tegen de schoenneus trappen. Je doel is om de kinderen uit te dagen om stop te zeggen.

Bespreek wat de kinderen vervelend vonden en laat de rest van de kinderen benoemen wat ze zagen gebeuren. Bijv. de gezichtsuitdrukking, de intonatie van hun gesproken woorden of hun lichaamstaal.

Inhoud: Confrontatieregels

Begin met de vraag: 'Wat vertel je als je je grens wilt aangeven?'

Geef aan dat er een paar stappen zijn die je leert kan doorlopen, waardoor je je lichaam onder controle kan houden en daarnaast je grens goed en duidelijk kan aangeven.

Bouw de oefening langzaam op door zelf eerst een voorbeeld te geven die makkelijk stap voor stap bij te houden is.

1. Ga sterk staan (gronden, centreren en focus op je sterke buik) en maak je groot.
2. Maak oogcontact met diegenen die je grens overschrijdt.
3. Zeg 'Stop', wat je niet leuk vindt en wat je wilt. Noem daarbij ook de naam van het kind. Denk aan je kracht in je stem (overtuigend)
4. Maak sterke ogen; houdt oogcontact.

Verwerking: Confrontatieregels

Kinderen maken tweetallen (j-j, m-m, j-m) en kiezen wie A en B is. Ze spelen de situatie die de leerkracht schetst uit. A begint en is diegene die de grens van B overschrijdt. De leerkracht begeleidt stap voor stap de oefening. Probeer ook uit dat A niet luistert naar B en dat B zich nogmaals sterk moet maken voor zijn grens.

Moeilijker: Laat kinderen zelf iets verzinnen, hierbij mogen materialen gebruikt worden.

Reflectie:

De kinderen spelen in de kinderen kort de fouten voor. Is er sprake van een kleine of grote fout?